

Feministiske perspektiv på representasjon av kjønn i arkeologisk formidling

eksemplifisert ved en innholdsanalyse av populærvitenskapelige
tidsskrift

Av

Siv Anita Lundø

Hovedfagsoppgave i arkeologi
Universitetet i Tromsø
Våren 2002

Forord:

Når tema for oppgaven ble valgt ante jeg lite om at populærvitenskap kunne være så komplisert. Sannsynligvis hadde også jeg et ureflektert og uproblematisk forhold til den arkeologiske formidlingen, og det skal sies at det har vært en utfordring å skrive vitenskapelig om det populærvitenskapelige! Uansett, nå er oppgaven levert og det er mange som fortjener takk.

Ericka Engelstad som har vært veileder fortjener en stor takk for engasjerende veiledningstimer og for å ha vært en stor kunnskapskilde.

Brit Solli som ble min nye veileder i innspurten av oppgaven, skal ha en stor takk for raske tilbakemeldinger og litteraturtips. Uten deg hadde nok oppgaven blitt utsatt atter et semester.

Ellen Sletvold som ga meg et introduksjonskurs i Winbasp og litteraturtips om korrespondanseanalyse må takkes. Videre skal Wenche Brun, Gro Anita Bårdseth, Marit Reiersen og Leif Håvard Vikshåland takkes for å ha lest igjennom oppgaven for skrivefeil og løse tanker.

Studenter og ansatte ved arkeologiseksjonen i Tromsø skal roses for inspirerende faglig og sosialt miljø.

Mamma og pappa fortjener takk for at de ikke har mistet troen på at jeg en dag skulle levere og for at de alltid har stilt opp når det har vært behov for det. Min kjære broder Ronny skal ha takk for tips om ”stilskrivning” og økonomisk støtte når det har vært tomt på kontoen.

Til slutt må Leif Håvard takkes igjen for å ha stilt opp med trøst og motivasjon når alt har blitt for frustrerende og kaotisk. Uten deg hadde nok oppgaven vært lagt på is for lenge siden!

Siv Anita Lundø

Tromsø 14.05.02

KAPITTEL 1 INNLEDNING	1
1.1 INNLEDNING OG PROBLEMSTILLINGER	1
1.2 AVGRENSNING AV MATERIALET	2
1.3 OPPGAVENS OPPBYGNING	3
KAPITTEL 2 POPULÆRVITENSKAPELIG FORMIDLING	5
2.1 INNLEDNING	5
2.2 POPULÆRVITENSKAPELIG FORMIDLING	5
2.2.1 Begrepsavklaring	5
2.3 VITENSKAPELIGE TEKSTER	7
2.3.1 Et hav av tekster	7
2.3.2 Hvor går skillet?	10
2.3.3 Ulike populærvitenskapelig tekster	12
2.4 OPPSUMMERING	17
KAPITTEL 3 FEMINISTISKE PERSPEKTIV PÅ KUNNSKAPSPRODUKSJON	18
3.1 INNLEDNING	18
3.2 FEMINISTISK VITENSKAPSKRITIKK AV KUNNSKAPSPRODUKSJON	18
3.2.1 Feministisk vitenskapskritikk og feministiske retninger	18
3.2.2 Feministiske perspektiv som bevisste ståsteder i forskning	20
3.3 FEMINISTISK VITENSKAPSKRITIKK AV ARKEOLOGI	26
3.3.1 Et kort tilbakeblikk på bakgrunnen for genderarkeologien	26
3.3.2 Fremveksten av - og innholdet i genderarkeologi	28
3.3.3 Genderarkeologi i relasjon til feministisk vitenskapskritikk	33
3.4 REPRESENTASJON AV KJØNN I FORMIDLING	36
3.4.1 Formidlingsarbeid med søkelys på kjønn	36
3.4.2 Museumsutstillinger og tekster	37
3.4.3 Illustrasjoner og billedlige fremstillinger	40
3.4.4 Formidling i relasjon til kunnskapsproduksjon	44
3.5 OPPSUMMERING	46
KAPITTEL 4 ARKEOLOGISKE POPULÆRVITENSKAPELIGE TIDSSKRIFT	48
4.1 INNLEDNING	48
4.2 TIDSSKRIFT – AVKLARING OG HISTORIKK	48
4.2.1 Avklaring	48
4.2.2 Historikk	50
4.3 ORGANISERING AV DE ARKEOLOGISKE MUSEENE	52
4.4 ET UTVALG AV TIDSSKRIFT	54
4.4.1 VIKING. Norsk Arkeologisk Årbok	55
4.4.2 OTTAR. Populærvitenskapelig tidsskrift fra Tromsø Museum	56
4.4.3 frå haug ok heidni. Tidsskrift for Rogalands arkeologiske forening	58

4.4.4 ARKEO. Nytt fra Arkeologisk institutt, Universitetet i Bergen	61
4.4.5 SPOR. Nytt fra fortiden	63
4.4.6 Fellestrekk	65
4.5 BEGRUNNELSE FOR UTVELGELSE AV TIDSSKRIFT FOR ANALYSEN	66
4.6 OPPSUMMERING	67
KAPITTEL 5 METODISK TILNÆRMING	69
5.1 INNLEDNING	69
5.2 INNHOLDSANALYSE	69
5.2.1 Definisjon av innholdsanalyse	69
5.2.2 Innholdsanalyse i praksis	71
5.3 BEHANDLING AV DATAMATERIALET	72
5.3.1 Innholdsanalysens formål	72
5.3.2 Valg av enheter	73
5.3.3 Presentasjon av variabler	74
5.3.4 Eksempler på tolkning	77
5.4 Oppsummering	79
KAPITTEL 6 PRESENTASJON AV ANALYSERESULTAT	80
6.1 INNLEDNING	80
6.2 TREKK VED DE POPULÆRVITENSKAPELIGE TEKSTENE	80
6.2.1 Blir mennesker synliggjort i tekstene?	80
6.2.2 Har synliggjøringen av kjønn endret seg over tid?	82
6.4 REPRESENTASJON AV KJØNN BELYST GJENNOM KORRESPONDANSEANALYSE	84
6.4.1 Kort om korrespondanseanalyse	84
6.4.2 Representasjon av kjønn i Spor	87
6.4.3 Representasjon av kjønn i frå haug ok heidni	91
6.4.4 Fellestrekk og ulikheter i representasjon av kjønn i tidsskriftene	94
6.5 OPPSUMMERING	96
KAPITTEL 7 REPRESENTASJON AV KJØNN I FORMIDLING	97
7.1 INNLEDNING	97
7.2 REPRESENTASJON AV KJØNN	97
7.2.1 Sammenligning av innholdet i ulike formidlingsuttrykk	97
7.2.2 Problematisering av arkeologisk formidling	101
7.3 REPRESENTASJON AV KJØNN I RELASJON TIL KUNNSKAPSPRODUKSJON	104
7.3.1 Kilden til kunnskap	104
7.3.2 Et feministisk alternativ?	106
7.4 DE POPULÆRVITENSKAPELIGE TEKSTENES KARAKTER	110
7.4.1 Tekstenes potensial	110
7.5 KONKLUSJON	113

APPENDIKS	115
LITTERATURLISTE:	117

LISTE OVER TABELLER:

Tabell 1 Diagnosen av datamaterialet til <i>Spor</i> . _____	115
Tabell 2 Diagnosen av datamaterialet til <i>frå haug ok heidni</i> . _____	116

LISTE OVER FIGURER:

Figur 1. Illustrasjonen viser tydelig tilskrivelse av kjønnsroller, hvor mannen er plassert i forgrunnen som aktør. Kvinnen derimot er plassert i bakgrunnen i omsorgsrolle for barn. (Fra Wood 1996:54) _____	41
Figur 2. Den prosentvise fordelingen av menneskesammensetning i tolkninger av det arkeologiske materialet i tidsskriftene <i>Spor</i> og <i>frå haug ok heidni</i> . _____	81
Figur 3. Den prosentvise fordelingen av kjønnsesifikke verdier over tid i <i>Spor</i> _____	82
Figur 4. Den prosentvise fordelingen av kjønnsesifikke verdier over tid i <i>frå haug ok heidni</i> . _____	83
Figur 5. Den grafiske fremstillingen av de utvalgte verdiene i korrespondanseanalysen til <i>Spor</i> . _____	88
Figur 6. Den Prosentvise fordelingen av de kjønnsesifikke verdiene i relasjon til tema i <i>Spor</i> . _____	89
Figur 7. Den prosentvise fordelingen av de kjønnsesifikke verdiene i relasjon til arkeologisk periode i <i>Spor</i> . _____	90
Figur 8. Den prosentvise fordelingen av kjønn på forfatter i forhold til kjønn i tolkninger av det arkeologiske materialet i <i>Spor</i> . _____	91
Figur 9. Den grafiske fremstillingen av de utvalgte verdiene i korrespondanseanalysen til <i>frå haug ok heidni</i> . _____	92
Figur 10. Den prosentvise fordelingen av de kjønnsesifikke verdiene i relasjon til tema i <i>frå haug ok heidni</i> . _____	93
Figur 11. Den prosentvise fordelingen av de kjønnsesifikke verdiene i relasjon til arkeologisk periode i <i>frå haug ok heidni</i> . _____	93
Figur 12. Den prosentvise fordelingen av kjønn på forfatter i forhold til kjønn i tolkninger av det arkeologiske materialet i <i>frå haug ok heidni</i> . _____	94

Kapittel 1 Innledning

1.1 Innledning og problemstillinger

Det interessante med arkeologi, er hvordan arkeologer tilskriver den materielle kulturen mening gjennom tolkning. Arkeologi handler mye om ting og strukturer som under utgraving får se dagens lys igjen. Men arkeologene støter på problemer når materialet skal tolkes i relasjon til fortidige mennesker, noe som spesielt kommer til uttrykk ved representasjon av kjønn. Det er konsekvenser av arkeologenes ukritiske forhold til representasjonsproblematikken innen formidling som ut fra et feministisk perspektiv skal diskuteres i denne oppgaven.

Inspirasjon til oppgaven er funnet i feministisk vitenskapskritikk og genderarkeologi. Disse forskningsfeltene omhandler en kritisk vinkling på kunnskapsproduksjon, noe som gir innsikt i den rådende kjønnsproblematikken i forskning så vel som formidling. I løpet av de siste tiårene har det vært en økende interesse for genderarkeologi innenfor fagfeltet. Det har i dette tidsrommet blitt arrangert ulike konferanser med genderarkeologi som hovedtema, etterfulgt av publikasjoner (eksempelvis Gero og Conkey 1991, Du Cros og Smith 1993, Nelson, Nelson og Wylie 1994). Når det gjelder nordiske forhold har organisasjonen og tidsskriftet *Kvinner i Arkeologi i Norge* (heretter *K.A.N.*) stått sentralt for fremveksten av kvinne- og genderforskningen. Genderarkeologien har i løpet av de siste tjue årene beveget seg fra kritikk til konstruktiv forskning, og fra kvinner til kjønn (Damm 2000, forskningsseminar).

Jeg har valgt å benytte meg av innsikt fra den feministiske vitenskapskritikken med utgangspunkt i arkeologiske populærvitenskapelige tidsskrift. Formidling kan sies å være arkeologenes ansikt utad til samfunnet. Det vil av den grunn være av interesse å se nærmere på hvordan vi som arkeologer velger å profilere forhistorien i formidlingssammenheng. Hovedproblemstillingen for oppgaven er som følger:

- Har den faglige genderdebatten fått konsekvenser for arkeologers representasjon av kjønn i de populærvitenskapelige tekstene?

Problemstillingen vil bli belyst av følgende underproblemstillinger:

- Hva karakteriserer de populærvitenskapelige tekstene som formidlingsuttrykk i forhold til synliggjøring av mennesker?
- Er det mulig å se tendenser av endring i representasjon av kjønn i analyseperioden?
- Hvordan er representasjonen av kjønn i det utvalgte datamaterialet, og spiller forfatterens kjønn inn på representasjonen?
- Er det interne forskjeller i representasjon av kjønn mellom tidsskriftene i analysen?

Ved å belyse disse spørsmålene med utgangspunkt i det innsamlede datamaterialet, vil det sette meg i stand til å diskutere:

- Skiller tendensene i de populærvitenskapelige tidsskriftene seg fra andre formidlingsuttrykk, som museumsutstillinger og illustrasjoner? Tilbyr analyseresultatene av de populærvitenskapelige tidsskriftene en ny eller utfyllende innsikt i representasjon av kjønn innen formidling?
- Hvorfor fremstår representasjonen av kjønn som den gjør? Sentralt for diskusjonen er den feministiske vitenskapskritikken, hvor arkeologisk formidlingspraksis og kunnskapsproduksjon knyttes opp mot hverandre.

1.2 Avgrensning av materialet

Det er foretatt en typemessig, geografisk og tidsmessig avgrensning av datamaterialet. Typemessig avgrensning er grunnlagt på at det finnes ulike typer formidlingsuttrykk. Dette kan eksempelvis være utstillinger, filmer, illustrasjoner, bøker, oversiktsverk, artikler eller foredrag. Populærvitenskapelige artikler er valgt ut fra ulike begrunnelser. For det første er det gjort relativt lite analysearbeid på denne gruppen formidlingsuttrykk innen arkeologi ut fra feministisk perspektiv (Amundsen 1995, Ströbeck 1999). Analysene har hovedsakelig vært rettet mot museumsutstillinger og illustrasjoner i oversiktsverk og fagbøker (Gifford-Gonzalez 1993, Losnedahl 1993, Moser 1993, Wood 1996). For det andre er ikke de populærvitenskapelige artiklene bidrag til diskusjon slik som de vitenskapelige artiklene, men har en tendens til å bli stående som sanne vitneutsagn. Dette setter krav til en bevisst formidlingspraksis. Den tredje og mest avgjørende begrunnelsen for valg er tidsskriftenes forankring i

arkeologiske institusjoner. De er ledd i en faglig formidlingsvirksomhet, noe som bør ha konsekvenser for innholdet. Geografisk har jeg valgt å ta utgangspunkt i formidling av arkeologi i Norge. Datamaterialet består av tekster trykt i de to tidsskriftene *frå haug ok heidni* og *Spor*. Begge er ledd i formidling ved arkeologiske landsdelsmuseum. *frå haug ok heidni* utgis av Arkeologisk museum i Stavanger og *Spor* av Vitenskapsmuseet i Trondheim. Tidsskriftene har på denne måten tilknytning til ulike arkeologiske institusjoner, *Spor* i et universitet- og museumsmiljø, og *frå haug ok heidni* i et museumsmiljø. Tidsmessig er datamaterialet avgrenset til perioden fra 1986 frem til 1997. Hovedårsaken er at *Spor* startet opp i 1986. Jeg anser det som viktig for den komparative analysedelen mellom tidsskriftene at det empiriske materialet er fra samme tidsperiode. En annen årsak til avgrensning i tid er at jeg skal se om den pågående genderdebatten innen arkeologien, har fått konsekvenser for representasjon av kjønn i formidlingstekstene. I denne sammenheng kan det nevnes at årstallet 1986 sammenfaller med første utgivelse av *K.A.N.*. Et tidsskrift som har vært det sentrale talerør for genderdebatten i norsk arkeologi. Enkelte av redaktørene i *K.A.N.* har hatt nær tilknytning til Arkeologisk museum i Stavanger (Dommasnes 1999:34), og videre har redaksjonen holdt til i Trondheim i perioden 1987-1990, noe som muligens kan ha fått konsekvenser for representasjon av kjønn tidsskriftene.

1.3 Oppgavens oppbygning

Populærvitenskapelig formidling vil bli definert og satt i relasjon til forskning og forvaltning i kapittel 2. Et sentralt poeng i kapittelet er at de populærvitenskapelige tekstene utgjør et studieobjekt siden de står i relasjon til den arkeologiske kunnskapsproduksjonen. I kapittel 3 blir oppgavens teoretiske forankring i feministisk vitenskapskritikk presentert og problematisert. Et sentralt aspekt her er å få frem hvordan den feministiske vitenskapskritikken mener at en bedre forskning kan utføres, eller snarere hvilke kriterier som bør legges til grunn i kunnskapsproduksjonen. Formålet med den feministiske vitenskapskritikken blir i dette henseende å fremme behov for en bevisstgjøringsprosess innen formidling så vel som forskning, hvor ansvarlighet av forskeren står sentralt. Utbredelsen av den androsentriske normen i arkeologisk formidling blir belyst ved å se nærmere på innholdet i feministisk formidlingskritikk. Ulike typer arkeologiske populærvitenskapelige tidsskrift og hva som karakteriserer dem blir presentert i

kapittel 4. Med bakgrunn i den fremsatte definisjonen av populærvitenskapelige tidsskrift i kapittel 2, blir det gitt en nærmere begrunnelse for valg av tidsskrift som datamateriale for oppgaven. Et sentralt aspekt i kapitlet er å få frem at populærvitenskapen i løpet av 1980-tallet synes å bli profesjonalisert, noe som blant annet kommer til uttrykk ved at formidlingskvaliteten blir tatt på alvor. Den metodiske tilnærmingen til datamaterialet blir redegjort for i kapittel 5. Metodisk er det lagt til grunn en innholdsanalyse av datamaterialet. Det blir her gått nærmere inn på hva som ligger i betegnelsen innholdsanalyse. Dernest blir de kriterier som er lagt til grunn for utvelgelse av enheter og den oppsatte datamatriksen presentert, hvor formålet og innholdet i variabler og verdier blir gjort rede for. Dataresultatene blir presentert i kapittel 6, hvor presentasjonen er lagt opp etter de valgte underproblemstillingene nevnt i innledningen. Kapittel 7 er en diskusjon som retter seg mot formidling av arkeologi, hvor spesielt to forhold står sentralt: Er det særegne trekk med de populærvitenskapelige tekstene i forhold til andre formidlingsuttrykk? Hvorfor fremstår representasjonen av kjønn som den gjør? Avslutningsvis i kapitlet vil det bli gitt en sammenfattende konklusjon av oppgaven.

Kapittel 2 Populærvitenskapelig formidling

2.1 Innledning

”Populærvitenskap” er et velkjent begrep, men hva ligger egentlig i begrepet ”populærvitenskapelig formidling”? Det vil i kapittelet bli diskutert og forklart nærmere hva populærvitenskap er og hvordan populærvitenskapelig formidling er definert i forhold til materialet; populærvitenskapelige tidsskrift. Deretter skal karakteristika ved den vitenskapelige teksten trekkes frem, for å vise hva som skiller populærvitenskapelige og vitenskapelige tekster. Mangfoldet av populærvitenskapelige tekster illustreres ved en kort presentasjon og analyse av tre eksempler. Avslutningsvis vil det bli gjort en oppsummering av sentrale trekk ved den populærvitenskapelige teksten som formidlingsobjekt.

2.2 Populærvitenskapelig formidling

2.2.1 Begrepsavklaring

Det brukes forskjellige begrep i tilknytning til formidling: popularisering, populærvitenskap eller forskningsformidling. Begrepene ”popularisering” og ”populærvitenskap” bygger på tanken om å gjøre forskning populær ved en folkelig form (Holm 2000:15). Noe som vi for eksempel kjenner fra eldre publikasjoner av Norges historie (Brögger 1925, Shetelig 1925). Begrepet forskningsformidling derimot er av nyere dato og står for *noe mer umiddelbart, noe mindre manipulert og bearbeidet* (Holm 2000:16). Populærvitenskapen vil vanligvis ha et mer bearbeidet innhold og uttrykk, noe som ikke er en nødvendighet for forskningsformidling. Et annet forhold er at forskningsformidlingen ikke har det samme mål om å nå et stort publikum i like stor grad som en popularisering har (Holm 2000:16). Det er vanskelig å sette noe klart skille mellom disse begrepene, men jeg har valgt å holde meg til begrepsparet ”populærvitenskapelig formidling”. Denne betegnelsen synes å være mer dekkende for de populærvitenskapelige tidsskriftene, enn ”forskningsformidling”. Spesielt med tanke på at tidsskriftene har som mål å nå en bred lesergruppe, samt det faktum at de inngår i de arkeologiske museenes formidlingsoppgave, noe som innebærer at de ikke bare presenterer forskningsresultat. En nærmere diskusjon av hva jeg legger i begrepet ”populærvitenskapelig formidling” er derfor nødvendig.

Begrepet "populærvitenskap" er satt sammen av "populær" og "vitenskap". "Populær" stammer fra det latinske ordet "populus" og betyr "folk" (Bokmålsordboka 1990:450). Når en legger "vitenskap" til, ender vi opp med en "folkelig" formidling av vitenskap.

Populærvitenskap: litteratur som søker å formidle resultater av vitenskapelig forskning til et bredere publikum (Bokmålsordboka 1990:451).

Skal denne definisjonen bli dekkende for fagfeltet arkeologi, må innholdet eller ordlyden endres. Hovedvekten av arkeologisk formidling foregår innenfor forvaltningsinstitusjonene, snarere bestemt ved de arkeologiske landsdelsmuseene, hvor formidling er en av de grunnleggende arbeidsoppgavene museene innehar (NKKM 1986:17). Det som formidles i utstillinger, foredrag eller populærvitenskapelige trykk, kan ha fremkommet under forvaltningsgravning så vel som ved forskningsgravning. Ut fra dette vil jeg justere den ovennevnte definisjonen på to punkt. For det første ved å flytte utgangspunktet for formidlingen fra "vitenskapelig forskning" til "produsert kunnskap". Ved å bruke "produsert kunnskap" innlemmes forvaltningsarkeologiens ulike arbeidsoppgaver, som datainnsamling, bevaring, dokumentasjon og forskning. Det er med utgangspunkt i disse arbeidsoppgavene at arkeologisk kunnskap kan produseres og formidles. Et annet trekk ved definisjonen som bør trekkes frem er at populærvitenskapelig formidling ikke bare består av litteratur. Foredrag og utstillinger tiltenkt et bredere publikum er også populærvitenskapelig formidling. Det bør understrekes at hvem som formidler vil variere, en trenger ikke nødvendigvis være arkeolog for å formidle arkeologi. Likevel, mitt utgangspunkt til tekstene er nettopp arkeologen som formidler. Det er med arkeologen som forfatter at vi kan se de populærvitenskapelige tekstene i relasjon til den arkeologiske kunnskapsproduksjonen.

Populærvitenskapelig formidling kan ut fra dette forstås som produsert kunnskap innenfor fagfeltet arkeologi, som formidles av fagpersoner gjennom tekst, tale eller visualisering til et bredere publikum.

Definisjonen setter populærvitenskap i relasjon til arkeologisk formidling. En kan grovt si at alle uttrykksformer som overfører ett budskap til en eller flere personer, er formidling. Jeg vil derfor understreke at begrepet formidling her brukes i tilknytning

til populærvitenskap, og ikke til for eksempel fagintern formidling. Et annet forhold som står sentralt er at populærvitenskap handler om det faktiske i motsetning til populærlitteratur som legger hovedvekt på det fiktive. Det er vesentlig å skille mellom disse to begrepene. Hvorvidt det fiktive innslaget kan ha del i en populærvitenskapelig tekst vil være et annet spørsmål, noe som vil bli tatt opp i underkapitlene 2.3.1 og 2.3.3.

2.3 Vitenskapelige tekster

2.3.1 Et hav av tekster

I dette underkapitelet vil det bli sett nærmere på hva som karakteriserer vitenskapelige tekster. Dette er tekster som produseres i store antall, og fungerer som kommunikasjonsledd mellom forskere og fagpersoner innen ulike faggrener. Hva er det så som karakteriserer denne typen tekster, og hvordan kan de kjennes igjen og skilles fra andre teksttyper?

Egil Børre Johnsen (1995) viser i boken *Den andre litteraturen. Hva sakprosa er*, hvordan en har tilnærmet seg problemfeltet. Han argumenterer mot den tradisjonelle inndelingen av litteratur i sakprosa og skjønnlitteratur, ved å påpeke at det ikke finnes to adskilte litteraturer som lett kan bestemmes som den ene eller andre tekstsjanger.

Oppfatningen av sakprosa som noe faktarettet og formelt lite oppsiktsvekkende utelukker i seg selv ikke noe emneområde. Også følelsesmessige forhold kan bli til saker i vitenskapelig, populærvitenskapelig eller mer folkelig sakprosafremstilling. Omvendt kan man finne intrikate juridiske eller tekniske saksforhold endevendt i mang en skjønnlitterær prosa (Johnsen 1995:58).

Med utgangspunkt i kriterier fremsatt i standarddefinisjonen av sakprosa, hvor hovedtanken er at sakprosa legger hovedvekt på innhold og ikke form, problematiseres begrepet. Johnsen (1995:57) mener disse kriteriene er for snevre og lite realistiske, da form og innhold ikke er entydig avklarte begreper verken i språk- eller litteraturvitenskapen. Videre er sakprosaetekstene mange og forskjellige, og ennå

et utforsket område (Johnsen 1995:94)¹. Det som karakteriserer sakprosa teksten er at den i hovedsak skal forholde seg til fakta og ikke til oppdiktede handlinger og personer (Johnsen 1995:87).

Vi skal holde oss til den vitenskapelige teksten og se hvordan den er forsøkt skilt ut fra sakprosaen. Det er gjort et forsøk fra Norsk Kulturråd på å dele litteraturen i tre hovedgrupper; skjønnlitteratur, sakprosa og fagprosa (Johnsen 1995:81). De populærvitenskapelige tekstene ville etter denne inndelingen blitt plassert under sakprosa og den arkeologiske vitenskapelige teksten under fagprosa. Et motargumentet til denne inndelingen er at det *ikke finnes en egentlig nøytral fagstil* (Johnsen 1995:83). Hva som ligger i ”fagprosa”, eller ”vitenskapelig skriving” er ikke et entydig fenomen mellom fagene (Hertzberg 1995:187-188). Det vil av den grunn være vanskelig å tilskrive de vitenskapelige tekstene felles kvaliteter om hvordan de skal skrives litterært. Den vitenskapelige teksten er derfor fremdeles underlagt sakprosaen. Selv om det er ulike måter å skrive vitenskapelig rent litterært, råder det en viss enighet om hvordan den vitenskapelige teksten skal bygges opp.

Den vitenskapelige teksten er strengt oppbygd. Hovedhensikten er å diskutere en problemstilling og veien frem til et gyldig svar. Argumentasjonen står her sentralt. En må ha en diskusjon med relevante argumenter som fører frem til en gyldig konklusjon. Grunnlaget for argumentasjonen er ofte andre tekster, og det akademiske miljøet har derfor strenge etiske regler om bruk av referanser. Krav om referanser er begrunnet i forskerens opphavsrett til en ide, tanke eller teori. Leseren av den vitenskapelige teksten skal være i stand til å finne tilbake til forfatterens referanser, og litteraturlisten er derfor på mange måter argumentasjonens skjelett. For å virke overbevisende er det viktig med solide ankerfester i litteraturlisten (Schaanning 1997:44). Fagterminologi er et annet trekk som karakteriserer den vitenskapelige teksten, en bruker et forskerspråk for å gjøre seg forstått innen hver faggren. Er disse kravene overholdt, samt at en selvfølgelig har tatt opp en problemstilling som inngår i den rådende forskningsdiskurs er det store muligheter for at teksten kan publiseres.

---

¹ Jeg vil i denne sammenheng nevne prosjektet *Norsk sakprosa* som ble startet opp i 1995, og som frem til 1997 utga årbøker over ulike tema i tilknytning til sakprosa begrepet. Prosjektet resulterte i utgivelsen av verket *Norsk litteraturhistorie. Sakprosa fra 1750 til 1995*, med Egil Børre Johnsen og Trond Berg Eriksen som redaktører.

Publisering og publikasjonssted, spesielt når det gjelder artikler i fagtidsskrift, er på mange måter et kvalitetsstempel for den vitenskapelige teksten.

De vitenskapelige tekstene er viktige fordi de er et medium mellom forskere, det er i disse tekster nye forskningsresultat presenteres, kritiseres og debatteres. Anders Hesjedal uttrykker det som *forhistoriens tekstuelle univers* .

Alle tekstene i dette enorme arkivet er relatert til hverandre, de står i et intertekstualisert forhold til hverandre noe som betyr at en tekst om forhistorien ikke bare er et refererende utsagn men at den inneholder andre tekster, koder og formuleringer. Det er i og gjennom dette tekstuelle arkivet eller det vi kanskje kan kalle "forhistoriens tekstuelle univers" at forhistorien eksisterer, vedlikeholdes og endres (Hesjedal 1996:2).

Tekstene gir oss ikke bare innsikt i ny forskning, men de gir oss mulighet for en retrospektiv tilnærming til arkeologien. Hesjedal uttrykker dette ved at teksten *inneholder andre tekster, koder og formuleringer*. Tekstene inngår i en diskurs som påvirker hva det forskes på og hvordan, og blir på denne måten tids- eller kanskje snarere stedsbundet i det *tekstuelle universet*. Ved for eksempel å se på arkeologiens forskningshistorie, får vi en mulighet til å forstå endringer innen forskningens søkelys. De vitenskapelige tekstene er på denne måten et studieobjekt i seg selv, eller snarere tekstens innhold er gjenstand for analyse.

Vi har sett hvordan den vitenskapelige teksten skal være bygd opp og dens målsetning. En annen innfallsvinkel til å forstå de vitenskapelige tekstene, er å sette litterære skiller opp mot de skjønnlitterære tekstene. Den vitenskapelige teksten har enkelte sider som kan sies å være typiske i forhold til den skjønnlitterære teksten:

...vitenskapen sies å fremme innholdet framfor formen, saken framfor språket, sjelen framfor legemet, naturen framfor kunsten, tanken framfor uttrykket, det sanne framfor det sømmelige (Flyum 1996:147).

I følge Sissel Lie (1995:176) kan den skjønnlitterære teksten spille på forfatteren og leserens følelser. Fagteksten derimot skal fremstå som nøytral, den veier gyldige argumenter for og i mot, føleri er ikke akseptert som vitenskapelig uttrykk. Den skjønnlitterære teksten er gjerne mangetydig/tvetydig. Fagteksten er ren og klar i både språk og oppbygging, og en skal klare å følge den røde tråden fra begynnelse til slutt.

Den skjønnlitterære teksten gjør bevisst bruk av litterære grep, fagteksten derimot preges av en objektiv retorikk, som riktignok også brukes bevisst.

Er fagtekstene et så effektivt skjerm Brett mellom det faglige og det subjektive, det ubevisste og ukontrollerbare, som vi gjerne vil tro?... Hva skjer når jeg eksponerer min subjektive posisjon, svekkes tekstens autoritet? Hva skjer om jeg skriver mer litterært, blir teksten tvetydig og ukontrollerbar, men også rikere og mer kommuniserende? (Lie 1995:180).

Lie (1995:180) mener at i teksttolkninger har en vanligvis vært opptatt av den eksplisitte siden av den vitenskapelige teksten, men teksten er ikke uberørt av forfatteren, den vitenskapelige teksten vil også ha en implisitt subjektiv side. Hun utfordrer det tradisjonelle synet på den vitenskapelige teksten som nøytral, og spør om det er mulig å oppvurdere fagskriving som skrivekunst hvor grenser mellom tekstsjangere kan tøyes. Det argumenteres ut fra skrivelystens betydning for den gode fagteksten. Samtidig påpeker hun behovet for en standardisering, en etablert kode som både leser og skriver er fortrolig med. Tøyning av grenser må med andre ord skje innenfor visse rammer. Blir fagteksten for litterær og tvetydig står den i fare for å miste autoritet og evne til å formidle kunnskap (Lie 1995:184-185). Den populærvitenskapelige teksten står her på mange måter i en mellomposisjon av den vitenskapelige og den skjønnlitterære teksten. For å illustrere dette forhold skal jeg gå nærmere inn på skillet mellom den populærvitenskapelige og den vitenskapelige teksten.

2.3.2 Hvor går skillet?

Det ble i definisjonen presisert at den populærvitenskapelige teksten formidler *produsert kunnskap innen fagfeltet arkeologi*. Den vil på samme måte som den vitenskapelige teksten inneholde koder som plasserer den i *tekstuniverset*, og vil derfor stå i relasjon til den arkeologiske forskerdiskursen. Den populærvitenskapelige teksten er med andre ord del av fagfeltet arkeologi, og kan fremstilles som et undersjikt i *tekstuniverset*. Den vil på lik linje med den vitenskapelige teksten falle inn under begrepet sakprosa. Begge setter sak i høysetet, de har et budskap som skal formidles, men til ulike lesergrupper eller målgrupper. Derfor må nødvendigvis disse tekstene ha ulike karakteristika ved seg.

Den populærvitenskapelige teksten kan litterært plasseres i et grenseland mellom sakprosa og skjønnlitteratur. Riktignok er det sak eller kunnskap som skal formidles i de populærvitenskapelige tekstene, men måten dette gjøres på kan variere. Forfatteren kan i større grad velge hvor akademisk uttrykksformen skal være, og det stilles ikke nødvendigvis krav om referanser og litteraturliste. Et annet trekk som skiller tekstsjangerne er bruk av illustrasjoner. I den vitenskapelige teksten brukes gjerne tabeller og diagrammer som ledd av en argumentasjon. I den populærvitenskapelige teksten derimot benyttes oftere bilder og illustrasjoner for å forklare og visualisere. En vesensforskjell når det gjelder arkeologi er at den vitenskapelige teksten kan, og vanligvis vil inngå i en forsknings- eller fagdiskusjon, der mottakerne er fagutdannede eller studerende arkeologer. Den populærvitenskapelige teksten derimot blir oftest stående som et uberørt utsagn, den er ikke et bidrag til diskusjon. De populærvitenskapelige tekstene er ledd i formidling. Årsaken til at det ikke stilles like strenge krav til den populærvitenskapelige teksten som den vitenskapelige teksten, kan forstås ut fra deres ulike mottakergrupper. Riktignok kan det stilles redaksjonelle krav til den populærvitenskapelige teksten. Jeg vil påpeke at målgruppen *det bredere publikum*, ikke er en ensartet gruppe. Hvem den populærvitenskapelige teksten er tiltenkt vil variere, noen retter seg mot en lokal befolkning (*Tromsø gjennom 10000 år. Fra boplass - til by*, Sandmo et al. 1994), andre er skrevet for en mer nasjonal mottaker gruppe (*Norges historie. Forhistorien; Fra jegergrupper til høvdingesamfunn*, Magnus og Myhre 1986), eller de kan være rettet mot barn og ungdom uavhengig av geografisk tilhørighet (*Arkeologi – historia om historia før historia*, Bårdseth 2000).

Det kan by på problemer når teksten skal være populærvitenskapelig og ikke vitenskapelig. Hvordan den ideelle populærvitenskapelige teksten skal utformes eller bygges opp varierer. De fleste populærvitenskapelige tekstene er bygd opp etter den vitenskapelige modellen med problemstilling, diskusjon og konklusjon. Søren Kjølrup (Kjølrup i Holm 2000:37)² mener at den tradisjonelle oppbygning til den vitenskapelige teksten må gå i motsatt rekkefølge når det gjelder den populærvitenskapelige, fra konklusjon til premisser. Videre påpeker han at dersom

---

² Jeg har her anvendt sekundær litteratur her fordi Holm henviser til et internt KULT-notat skrevet av Kjølrup.

teksten skal nå frem til et bredere publikum forutsetter det at forskeren behersker andre sjangerteknikker enn den vitenskapelige, at de har et mer allment språk og er bevisst hvem de formidler til. Det beste utgangspunktet for å lykkes med en populærvitenskapelig tekst er at en har et budskap som en ønsker å formidle, et engasjement. Hovedformålet med populærvitenskapelig formidling er å formidle kunnskap, og når det gjelder de arkeologiske populærvitenskapelige tidsskriftene dreier det seg ofte om ny kunnskap i form av resultat fra arkeologiske utgravninger eller forskning. Arkeologene forsøker å formidle hvordan det arkeologiske materialet er tolket, og hva vi kan si om det forhistoriske samfunnet ut fra ting og strukturer i landskapet. I formidlingssammenheng er ofte mottakergruppen interessert i nettopp hvordan menneskene levde før, hva de spiste, hvordan de var kledd, hvordan de bodde osv. Dette er en medvirkende årsak til at formidlingstekstene ofte og i høyere grad enn vitenskapelige tekster, kan synliggjøre mennesker. I de vitenskapelige tekstene omtales vanligvis mennesker mer indirekte i teksten, de omtales som grupper, ikke individ. Det å synliggjøre mennesker i formidlingssammenheng er imidlertid ikke uproblematisk, noe som spesielt har vist seg i forhold til representasjon av kjønn. Jeg skal nedenfor gå gjennom representasjon av kjønn i forskjellige typer av populærvitenskapelige tekster.

2.3.3 Ulike populærvitenskapelig tekster

Det historiske oversiktsverket *Strilesoga*, boken *Embla* og informasjonsheftet *Spor ved Saltstraumen gjennom 10 000 år*, er alle eksempler på populærvitenskapelige tekster. De har likevel ulik innpakning og strategi for å nå frem til det bredere publikum. For å illustrere ulikheter i populærvitenskapelige tekster når det gjelder utforming og synliggjøring av mennesker, skal jeg gå nærmere inn på de nevnte eksemplene for å vise *hva, hvordan* og *til hvem* de formidler.

Strilesoga er et oversiktsverk i fem bind som tar for seg Nord- og Midthordalands historie fra forhistorisk tid til i dag. Denne type utgivelser er vanlig i dag, og pleier forekomme som bygdebøker på et mer lokalt nivå. Et av hovedmålene med verket er å gi en popularisert utgave av strilenes historie. Det er bind 1 som er skrevet av arkeolog Svein Indrelid (1996) og har tittelen *Frå steinalder til vikingtid*, som det skal henvises til her. Boken er inndelt i ni kapitler, og følger en kronologisk oppbygning med vektlegging av teknologisk og økonomisk tilpasning. Indrelid gir en

grundig oversikt over forhistoriens samfunn i Nord- og Midthordaland, og setter disse inn i en forklaringsramme som strekker seg utover de lokale forholdene. Boken er informativt og pedagogisk lagt opp med en hovedtekst og flere informasjonstekster i bokser for spesielt interesserte. Leseren blir introdusert for ulike metoder som arkeologer anvender seg av som strandlinjedatering, ¹⁴C- datering, dendrokronologi, pollenanalyse osv. Hvert kapittel innledes med en kort skjønnlitterær tekst der forfatteren lar oss møte fortidsmennesket, eller tanker og følelser fortidsmennesket kan ha hatt. I noen av kapitlene følger det en illustrasjon av fortidssamfunnet etter teksten.

Indrelid ønsker å synliggjøre de forhistoriske menneskene i teksten. Et eksempel er i kapittel 7 *Frå arbeidslivet*, hvor det vises til allsidigheten i jernalderens ”arbeidsliv”.

Difor måtte bonden også vera tømmermann, snikkar og smed. Som oftast var han også fiskar og fangstmann. Bondekona hadde ikkje berre ansvar for matlaging, kledevøla og stell av buskap og avdrått, men tok del i innhausting på åker og eng, ho spann garn og stod ved veven og hadde ei styrande hand med i mangt av det som gjekk føre seg på garden (Indrelid 1996:146).

Grunnen til at kvinner slipper til i innhøsting på åker og eng er tydelig uttrykt senere i teksten. Det vises til at celter er funnet som gravgods i manns så vel som kvinnegraver (Indrelid 1996:149). Denne argumentasjonen eller gyldigheten for tilstedeværelse er ikke nødvendig når det gjelder mannsaktiviteter som fiske, fangst, smed og håndverk. Skal kvinnen derimot være aktiv deltager i arbeidslivet utenfor hjemmesfæren, må det finnes fellende bevis i den materielle kulturen. Gravgodset (i dette tilfellet celter) gir kvinner adgang til innhøsting som aktivitet. Argumentasjonen er derimot ikke en nødvendighet for å gi mannen adgang. Selv om kjønn er representert på ulike premisser, er de tilstede i tekst så vel som illustrasjoner.

Boken er rikt dekorert med fotos, kart, tabeller og illustrasjoner. Indrelid bruker fotnoter i teksten for å referere og har litteraturliste. Initiativtaker bak oversiktsverket er Nord- og Midthordaland sogelag, den er utgitt med økonomisk støtte fra lokale kommuner og Hordaland Fylkeskommune. *Strilesogas* mottakergruppe er fra redaksjonens side den regionale nord- og midthordalendingen, og oversiktsverket skal få frem strilenes historie satt i kontrast til byfolkets historie i Bergen. Jeg vil likevel hevde at dette ikke er resultatet for bind 1 *Frå steinalder til vikingtid*. Dette bindet

henvender seg mer mot et generelt arkeologiinteressert publikum. Indreid baserer seg ikke bare på den lokal forhistorien, men fletter Nord- og Midthordalands kulturminner inn i en generell forklaringsramme. Kanskje er den ideelle mottakergruppen den arkeologiinteresserte vestlendingen?

Embla er en annerledes popularisering. Her er hovedfokus satt på kvinner i forhistorien, eller som underteksten lyder: *Glimt av formødrenes historie fra fangststeinalder til senmiddelalder* (Hofseth 1993(a)). Boken er skrevet av åtte kvinnelige arkeologer, redaktør for boken er arkeologen Ellen Høigård Hofseth. Hovedmålet med boken er å si noe om hvordan livet sett gjennom kvinneyøyne har utartet seg på elleve forskjellige steder i Sør-Norge, fra fangst-stenalderen til svartedøden (Hofseth 1993(b):9). Den er inndelt i elleve kapitler som følger en kronologisk oppbygning. Innholdet eller snarere temaet til de ulike kronologiske tidsepokene varierer. I hvert kapittel har forfatterne valgt ut et kulturminne eller område som hun kjenner godt gjennom utgravning eller studier. Vi får i kapitlene innblikk i ulike sider ved de forhistoriske samfunnene: økonomisk tilpasning, religion, klima og vegetasjon, sosial organisering og handel.

Annerledesheten med *Embla* er ikke bare at hovedfokus er flyttet fra mann til kvinne, men også bruk av tekstsjangre. Hvert kapittel består av to tekster, en fiksjon og en faktadel. I fiksjonsdelen møter vi hovedpersonene Embla, hun er ikke tids- eller stedsbundet, og har ulike karakteregenskaper alt etter hvor i forhistorien vi møter henne. De ulike forfatterne har forskjellige fremstillinger av Embla og deres fiktive fortelling bygger på faktadelen (Hofseth 1993(b):11). Hver faktadel tar utgangspunkt i et konkret arkeologisk kulturminne eller område, dette kan vær en boplass, grav, helleristningsfelt eller by. De arkeologiske sporene blir presentert ved å vise til resultat fra utgravninger, studier og hvordan de arkeologiske dataene tolkes.

Boken er rikt illustrert. Fiksjonsdelene med fargerike og kunstneriske akvareller, og faktadelene med nøkterne svart/hvitt tegninger (Mandt 1994(a):60). Forfatterne refererer ikke i teksten, men hvert kapittel har litteraturliste. Selv om de elleve kapitlene følger en kronologisk oppbygning kan de leses uavhengig, noe som også gjelder for de enkelte fiksjon- og faktadelene. Jeg sitter igjen med et inntrykk av at forhistorien ikke låses fast i *Embla* på samme måte som ofte preger popularisert

utgaver av forhistorien. En av årsakene kan være at forfatterne har stått fritt i å velge tema, og at de har fått presentert et materiale de både kjenner godt og interesserer seg for. En annen årsak er at boken opererer med ulike tekstsjangre, både en fiksjon/skjønnlitterær og fakta/sakprosa tekst. Forfatterne i *Embla* har med andre ord fått friere tøyler når det gjelder valg av tema og uttrykksform, noe som har resultert i en engasjert bok. Boken er utgitt med støtte fra Norsk kulturfond. Når det gjelder målgruppe, tror jeg den er ment til et arkeologiinteressert publikum bestående av barn, unge og voksne. De skjønnlitterære tekstene er underholdende og lett fordøyelige, noe som tiltaler barn og unge. Når det gjelder de voksne som mottakergruppe, tror jeg at kvinner blir den reelle målgruppen. Jeg antar det politiske budskapet med å synliggjøre kvinner i forhistorien ikke tiltaler den mannlige lesere.

Spor ved Saltstraumen gjennom 10 000 år er et informasjonshefte og skiller seg derfor fra de andre to eksemplene som er utgitt i bokform. Informasjonsheftet omhandler kulturlandskapet ved Saltstraumen, og det er arkeolog Hein Bjartmann Bjerck (1992) som har vært prosjektleder med faglig ansvar og tekstproduksjon. Hovedmålet til teksten er å informere om fem ulike kulturstier hvor en kan få glimt av Saltstraumens historie. Disse blir satt i relasjon til hvilken betydning Saltstraumen har hatt for folk gjennom tidene, fra å være et *fangst-eldorado* i steinalderen, til å være en *kilde til rikdom og makt i jernalderen* og i dag *en turistmagnet*. Heftet er nettopp lagt opp etter kulturstiene, der Bjerck presenterer kulturminner og ikke minst kulturområder turgåere kan oppleve. Han presenterer arkeologiske og historiske data, og viser hvordan disse danner grunnlag for tolkninger av tidligere samfunn ved strømmen. Menneskene Bjerck presenterer i teksten er brukere av Saltstraumen gjennom ulike tider. Tidsperspektivet blir vektlagt og går som en rød tråd gjennom informasjonsheftet. Når det gjelder brukerne av strømmen i forhistorisk tid fremstilles disse i relasjon til hvilken betydning Saltstraumen har hatt for dem.

Heftet er rikt illustrert med fotos, kart og illustrasjoner. Det blir brukt referanser og litteraturliste i tilknytning til teksten. Slik jeg ser det blander Bjerck tekstsjangrer for å nå frem til mottaker:

Jo, det er kanskje lite å se. For å få tak i disse sporene må du bruke alle sanser. Tar du deg god tid – og står lenge nok på hvert sted – kan du kjenne det prikker under skosålene. Det er ørsmå

vibrasjoner, små jordskjelv, mikroskopiske utladninger. Mer enn tre hundre menneskegenerasjoner har forbrent milliarder av kalorier i dette landskapet. Du er bak TV-ruta, inne i utstillingsmonteren – du ferdes blant originalvare (Bjerck 1992).

Heftet er laget på initiativ av kultur- og fritidsavdelingen i Nordland, og er basert på et samarbeidsprosjekt mellom Skjerstad kommune, Bodø kommune, Nordlandsmuseet og kultur- og fritidsavdelingen i Nordland Fylkeskommune. Heftet skal ikke bare informere om kulturlandskapet ved Saltstraumen, det skal også motivere folk til å oppleve kulturlandskap. Målgruppen til heftet er et såkalt *bredere publikum*. Hvor en reell mottakergruppe er både lokale og tilreisende til Saltstraumen, med det fellestrekk at de er interessert i å bevege seg i kulturlandskapet.

De tre eksemplene er gode populærvitenskapelige tekster. Enkelte av forutsetningene Kjørup (Kjørup i Holm 2000:37) fremsatte som sentrale for den vellykkede populærvitenskapelige teksten finner vi igjen i eksemplene. Forfatterne mestrer andre sjangerteknikker enn den vitenskapelige og de har et allment språk. Forfatterne har alle i ulik grad frigjort seg fra den akademiske skrivekulturen og forsøkt å integrere skjønnlitterære uttrykk i tekstene, noe som kommer leserne til gode. De er gjennomtenkte tekster som er rikt illustrert slik at forhistorien blir visualisert for leserne. Felles for tekstene er at de på forskjellige måter gjør det forhistoriske samfunnet og de forhistoriske menneskene synlig. *Strilesoga* representerer på mange måter den mest tradisjonelle formidlingsformen av de tre eksemplene. Boken er lagt opp i kronologisk rekkefølge, likevel synes jeg at Indrelid klarer å tilføre boken noe mer enn en tradisjonell oversikt til forhistorien. *Embla* representerer en annen måte å popularisere forhistorien, her presenteres en mangfoldig forhistorie med ulike mennesker tilstede. *Spor ved Saltstraumen gjennom 10 000 år* skiller seg fra de andre tekstene ved at mottaker oppfordres til å oppleve kulturlandskapet. Tekstene har som felles mål å formidle arkeologisk kunnskap, men forfatterne har hatt et budskap de ønsker å formidle. Disse ulike hovedmål strekker seg fra å være et lokalhistorisk oversiktsverk, til å være en kvinnelig innfallsvinkel til forhistorien og sist men ikke minst til å være en turistbrosjyre til forhistorien. Jeg har sagt at tekstene er gode, da med tanke på at de på forskjellige måter synliggjør mennesker i tekstene. De gir leserne en befolket og levende forhistorie, som foruten å være engasjerende også formidler innsikt i arkeologisk materiale og kunnskap. Eksemplene viser en

mangfoldiggjøring av det arkeologiske materialet ved en mangfoldig populærvitenskapelig formidling. De gir oss et innblikk i at det er ulike måter å gjøre en god og informativ populærvitenskapelig formidling på.

2.4 Oppsummering

Hovedmålet med kapittelet har vært å oppnå en bredere innsikt i begrepet ”populærvitenskapelig formidling” i form av tekster, for dermed å kunne fremsette en definisjon for analysen. ”Populærvitenskapelig formidling” har blitt definert som produsert kunnskap innen fagfeltet arkeologi, som formidles av fagpersoner gjennom tekst, tale eller visualisering til et bredere publikum. Et sentralt poeng med definisjonen er at de populærvitenskapelige tekstene i tidsskriftene kan plasseres i en faglig kontekst. Siden de er skrevet av arkeologer kan de gi innsikt i hvordan vi som arkeologer velger å presentere forhistorien til et publikum med begrenset kunnskap om og tilgang til det arkeologiske materialet. Jeg har vist at den populærvitenskapelige teksten på lik linje med den vitenskapelige teksten, i seg selv utgjør et studieobjekt. De populærvitenskapelige tekstene kan gi innsikt i arkeologi og ikke minst arkeologi som formidling. Et annet sentralt aspekt ved tekstene er at de litterært kan plasseres i et grenseland mellom sakprosa og skjønnlitteratur. Videre synliggjør de mennesker direkte i høyere grad enn de vitenskapelige tekstene. Dette fordrer en bevissthet i forhold til representasjon av kjønn.

Kapittel 3 Feministiske perspektiv på kunnskapsproduksjon

3.1 Innledning

Hovedmålet med kapittelet er å se nærmere på innholdet i den feministiske vitenskapskritikken. Tilnæringsmåten som er valgt er en redegjørelse for inndeling av ulike feministiske retninger. Det blir her lagt vekt på å få frem ulike syn på hvordan vi kan få en bedre kunnskapsproduksjon med utgangspunkt i feministisk teori, og at synet på forskning som en nøytral prosess er problematisk for å produsere god kunnskap. Problemfeltet vil bli belyst ved to sentrale personer i den feministiske vitenskapsdebatten, Sandra Harding og Donna Haraway. Jeg har valgt å vektlegge sentrale trekk i denne debatten, spesielt med tanke på hvilke kriterier de fremmer for å bedre forskningen. Denne presentasjonen vil belyse viktigheten av feministiske perspektiv i forskning.

Den første delen av kapittelet vil på denne måten danne en bakgrunnsforståelse før problemfeltet blir konkretisert nærmere for arkeologiens vedkommende. Det blir her gjort rede for genderarkeologiens utgangspunkt og fremvekst i norsk og internasjonalt perspektiv. Deretter blir fraværet av feministisk teori trukket frem som problematisk for genderarkeologiens gjennomslagskraft innen arkeologisk kunnskapsproduksjon. I siste del av kapittelet skal jeg trekke frem feministisk analysearbeid og kritikk rettet mot ulike typer formidlingsuttrykk med hovedvekt på arkeologi. Hovedhensikten er å sette den arkeologiske formidlingen i relasjon til arkeologisk kunnskapsproduksjon, fordi det kan synes som om formidlingen er uberørt av den pågående genderforskningen. Avslutningsvis vil jeg oppsummere hovedtrekkene i kapittelet.

3.2 Feministisk vitenskapskritikk av kunnskapsproduksjon

3.2.1 Feministisk vitenskapskritikk og feministiske retninger

Den feministiske storhetstiden i moderne forskning blir av Elin Svenneby (1994:8) betegnet som et pågående etterkrigsfenomen som begynte rundt 1970, omtrent samtidig med den såkalte "positivisme"-striden, eller fagkritikken. Feministisk vitenskapskritikk oppstod som resultat av at vitenskapelige modeller ikke kunne

garantere resultatenes objektivitet. Det ble derfor viktig fra feministisk side å argumentere for at det ikke råder en nøytral posisjon i kunnskapsproduksjon (Gilchrist 1999:18-19). En fellesnevner for den feministiske vitenskapsteorien, er kritikk av vitenskapen med bakgrunn i at den er basert på en androsentrisk kunnskapsforståelse. Et rammeverk som var definert av menn, hvor menn var inkludert eller snarere utgangspunktet, mens kvinner ble ekskludert. Ved å vise at forutsetning og utgangspunkt i det tradisjonelle vestlige synet på kunnskap var menns liv og erfaring, ble det understreket at kunnskap er influert av forskersubjektets kjønn (Rustad 1996:2). På denne måten kan vi forstå de feministiske retningene med et utgangspunkt i at kunnskap alltid vil være sosio-politisk forankret.

Det er blitt stilt spørsmålstegn ved hvordan en politisk forskning, som feminisme, kan øke objektiviteten i forskningen, og videre på hvilke grunnlag feminismens krav kan bli berettiget (Harding 1986:24). Sandra Harding (1986) har skissert opp tre feministiske retninger eller former for feministisk forskning, *feministisk empirisme*, *feministisk standpunkt* og *feministisk postmodernisme*. Innholdet i disse retningene belyser hva de framholder som problematisk i den rådende forskningen.

Feministisk empirisme går ut på at sexismen og androsentrismen er sosiale skjevheter som kan bedres ved strengere krav til den eksisterende metodiske norm til vitenskapelig forskning (Harding 1986: 24). Ut fra et feministisk empirisk perspektiv er skjevhetene i forskning et resultat av ”bad science”. Det er med andre ord ikke den objektive vitenskapelige metoden i seg selv som skaper skjevheter, årsaken er at forskningen ikke er godt nok utført. Kritikk av den feministiske empirismen er at den ikke innehar et forandringspotensiale, i og med at den ikke stiller spørsmålstegn ved vitenskapens metodologiske og epistemologiske grunnlag (Rustad 1996:19).

Feministisk standpunkt-teori baserer seg på at menns dominerende posisjon i samfunnet resulterer i en delvis forståelse, mens kvinners undertrykte posisjon i samfunnet bidrar med en mulighet til en mer fullstendig og mindre urimelig forståelse (Harding 1986:26). Kvinner vil i egenskap av å være undertrykte danne et felles erfaringsgrunnlag, noe som danner utgangspunkt for et feministisk standpunkt. Enkelt sagt kan sannheten gripes fra ett standpunkt, nemlig de undertryktes standpunkt. Et feministisk standpunkt er moralsk og vitenskapelig å foretrekke for våre tolkninger og

forklaringer av naturens og det sosiale liv (Harding 1986:26). Standpunkt-teorien retter med dette et kritisk blikk mot vitenskap, og fremmer etablering av egne vitenskapelige teorier og metoder (Rustad 1996:19). Kritikkk rettet mot feministisk standpunkt-teori er at den ikke tar i betraktning at kvinners erfaring kan være forskjellig med hensyn til etnisitet, klasse, historie og kultur. Hvordan kan en egentlig definere "det" feministiske standpunktet? (Engelstad 1991:504).

Feministisk postmodernisme forneker at en posisjon eller tolkning har fortrinnsrett, og utfordrer de antagelsene som feministisk empirisme og feministisk standpunkt er basert på (Harding 1986:27). Et sentralt poeng i den feministiske postmodernismen er at siden det er forskjeller mellom mennesker også mellom kvinner, vil disse forskjellene gi opphav til ulike perspektiv. I følge feministisk postmodernisme er kunnskap historisk betinget, det vil derfor ikke finnes noen absolutte sannheter (Engelstad 1991:504), vi er bare i stand til å oppnå delvise perspektiv på verden. Kritikken mot den feministiske postmodernismen retter søkelys mot faremomenter at all kunnskap kan antas å ha like stor verdi (Rustad 1996:26).

Jeg vil understreke at disse feministiske retningene verken skal forstås som fastlagte utviklingstrinn i feministisk teori eller konkurrerende retninger. Den feministiske vitenskapskritikken er en pågående prosess hvor det foregår endring og faglige diskusjoner som bringer inn ny innsikt i de ulike retningene og på tvers av dem. Harding har eksempelvis senere påpekt at det innen den feministiske empirisme har foregått utvikling, hvor en nå har to former for feministisk empirisme. Den originale "spontane" feministiske empirismen, og en nyere filosofisk versjon representert ved Helen Longino og Lynn Hankinson Nelson (Harding 1993:51). Det vil derfor være gunstig å ha en forståelse av disse retningene som dynamiske prosesser, hvor det foregår endringer og forbedringer for å oppnå et bedre utgangspunkt for forskning. Som Elin Svenneby uttrykker det handler feministisk teori *om å skaffe argumenter til veie og vise til praksis-former som kan bidra til en bedre verden* (Svenneby 1994:23). Spørsmålet blir da hva som ligger i disse praksis-formene?

3.2.2 Feministiske perspektiv som bevisste ståsteder i forskning

Det er tidligere påpekt at et felles utgangspunkt for den feministiske vitenskapskritikken er at forskning ikke er verdinøytral. Men å si at vitenskapen ikke

garanterer verdinøytralitet innebærer komplikasjoner. For hvordan er det da mulig å gjøre god forskning, og ikke minst hvordan skille mellom god og dårlig forskning? Den feministiske vitenskapskritikken har beveget seg inn på det problematiske forholdet mellom objektivisme og relativisme. I dette problemfeltet har det blitt utviklet metodiske tilnæringsmåter til forskningen som skal kunne frembringe en bedre og mer demokratisk forskning. Som Linda Rustad (1996:1) påpeker har androsentrismen gode næringsvilkår innenfor dagens kunnskapssystem, noe som kan sees som uttrykk for at positivismekritikken i hovedsak har operert på et teoretisk plan og ikke har blitt omsatt til empirisk forskningspraksis (Rustad 1996:1, Widerberg 1994:161). Den feministiske vitenskapskritikken har nettopp påpekt at problemet ikke bare ligger i det forhold at forskningen ikke er nøytral, men snarere at dette ikke tas hensyn til i selve kunnskapprosessen. Et sentralt arbeidsfelt har derfor vært å sette opp kriterier for forskningen, kriterier som kan frembringe forsvarlig forskning.

To personer i debatten om forsvarlig kunnskapsproduksjon er den tidligere nevnte standpunkt-teoretikeren Sandra Harding og den feministiske postmodernisten Donna Haraway. Det ble i forrige underkapittel gjort rede for innholdet i standpunkt-teori og postmodernistisk feminisme. Her vil viktige trekk i debatten mellom Harding og Haraway bli sett nærmere på, spesielt med tanke på å få frem hva jeg forstår med bevisste ståsteder. Utgangspunktet i presentasjonen er å belyse hvordan en feministisk forskning med en sosio-politisk forankring kan tilby bevisste ståsteder og god forskning, hvor en begrenser undertrykkende og androsentriske forskningsideal. Jeg har valgt å konsentrere meg om kriterier som av Harding og Haraway blir fremlagt som grunnlag for forskningsprosessen.

”Ståsted” henspeiler på hvor en skal ha utkikkspost til forskningen. Harding argumenterer i tråd med standpunktteori, at en ser bedre fra undertrykte posisjoner enn fra maktens sentrum. Kvinners undertrykkelse er et universelt fenomen, og kvinner representerer derfor et moralsk ståsted. Nå skal det riktignok påpekes at Harding har modifisert de undertrykte underveis. Spesielt med introduksjonen av begrepet ”de andre” (”the others”) (Harding 1991). Begrepet kan forstås som en respons på kritikken som ble rettet mot standpunktteori, hvor det spesielt fra postmodernistisk hold (Haraway 1991) ble påpekt at kvinners ståsted, innehar en for ensidig fremstilling av kvinner hvor det ikke blir tatt hensyn til kvinners erfaring som

forskjellig. Med begrepet ”de andre” kompliseres betegnelsen kvinner og gis et mangfold hvor faktorer som etnisitet, klasse, historie og kultur blir tatt i betraktning. Begrepet skal sees i forhold til hvilket ståsted vi skal starte forskningsprosessen fra.

Standpoint theories show how to move from *including* others’ lives and thoughts in research and scholarly projects to *starting from* their lives to ask research questions, develop theoretical concepts, design research question, collect data, and interpret findings (Harding 1991:268).

Et viktig poeng å få frem er at en trenger ikke være undertrykt for å produsere god kunnskap, men en må være i stand til å sette seg inn i marginale posisjoner (Markussen & Lotherington 1999:16). Hovedkjernen i standpunkt-teorien blir å sette seg inn i de undertryktes perspektiv ved å ha utgangspunkt i ”de andre” i forskningen. Det blir derfor viktig å endre måten kunnskap produseres på, og Harding har i forlengelsen av standpunktteori fremmet begrepet ”sterk objektivitet” (”strong objectivity”) (Harding 1991).

”Sterk objektivitet” kan forstås som en metodisk tilnærming for å unngå en androsentrisk og undertrykkende kunnskap, hvor begrepet knyttes opp mot nødvendigheten av refleksive forskningspraksiser og demokratiske arbeidsmåter (Asdal og Brenna 1998:27). Harding tar her utgangspunkt i kritikken som har vært rettet mot standpunkt-teori, hvor standpunkt-teoretikerne beskyldes for å ende opp med valget mellom objektivisme eller relativisme. Harding understreker at hun ønsker å forflytte seg fra det lite fruktbare og depressive valget mellom verdinøytral objektivitet og *judgmental* relativisme (Harding 1991:142). Hun understreker at feministisk standpunkt-teori krever sterkere standard for objektivitet og trekker frem skillet mellom historisk, sosiologisk og kulturell relativisme på den ene siden, og epistemologisk eller *judgemental* relativisme på den andre siden. Førstnevnte sees her i relasjon til ”sterk objektivitet” og sistnevnte i relasjon til ”svak objektivitet” (Harding 1991:142). Harding forkaster den epistemologiske relativismen fordi den ikke åpner opp for å identifisere den posisjon kunnskapssubjektet befinner seg i, noe som gjør at det blir vanskelig å skille mellom god og dårlig kunnskap (Rustad 1996:97). Den historiske, sosiologiske og kulturelle relativismen derimot trekkes frem som positiv fordi sosialt situert her blir tatt i betraktning. Det vil derfor være nødvendig å ta hensyn til de kontekster som kunnskap produseres innenfor om en skal unngå androsentrisk forskning. Harding argumenterer for at det vil være gunstig å

kombinere objektivitet med sosial situert kunnskap, nettopp fordi forskerens ståsted kan brukes som en ressurs til å maksimere objektiviteten (Harding 1993:69).

Det er riktignok ulike forhold som må ligge til grunn for at forskningen skal gå fra ”svak” til ”sterk”, dette fremkommer i Hardings artikkelen: *Rethinking Standpoint Epistemology: What Is Strong Objectivity* (1993). Harding fremlegger her det hun kaller ”standarder for å maksimere objektivitet”. Begrepet ”sterk refleksivitet” (”strong reflexivity”) står her sentralt, i dette ligger det at forskeren reflekterer over ens egen tilstedetilværelse og innvirkning i kunnskapsprosessen, samt å synliggjøre denne tilstedeværelsen (Harding 1993:69). Rustad (1996:117) mener at Hardings vektlegging av selv-refleksivitet kan forstås som en erkjennelse av ens egen posisjons begrensninger. Disse begrensningene kan vi ikke alene bli bevisste, det blir derfor viktig å ha en forståelse av kunnskapsproduksjon som et kollektivt prosjekt.

All of the kinds of objectivity-maximizing procedures focused on the nature and/or social relations that are the direct objects of observation and reflection must also be focused on the observers and reflectors - scientists and the larger society whose assumptions they share. But a maximally critical study of scientists and their communities can be done only from the perspective of those whose lives have been marginalized by such communities (Harding 1993:69).

Av dette ser vi at det spesielt er to sentrale forhold ved refleksiv forskningspraksis. Det ene forholdet er at forskeren må ha et reflektert forhold til forskningsmiljøet eller det større samfunn de er del av. Det andre forholdet er at kunnskap skal ta utgangspunkt i ”de andre”. Harding argumenterer for at ulike grupper og posisjoner må være representert i forskersamfunnet for at objektivitet skal kunne garanteres. Samtidig understreker hun at vi må se forskjeller som en kreativ ressurs i vitenskapelig kunnskapsproduksjon (Widerberg 1994:164). På denne måte skal en kunne oppnå mer demokratiske arbeidsmåter hvor en fremmer bevisste ståsteder i forskningen.

Når det gjelder valg av ståsted stiller Haraway seg i en annen posisjon enn Harding. Haraway understreker at det ikke er enkelte perspektiv som skal fremheves overfor andre, og med dette at ingen posisjon eller tolkning har fortrinnsrett. Det er faremomenter ved en romantisering av de undertryktes ståsted, fordi de undertryktes standpunkt ikke nødvendigvis er ”uskyldige” ståsteder. De undertryktes ståsteder kan

ikke fritas kritisk granskning, dekonstruksjon og tolkning (Haraway 1991:191). Med dette blir det rettet kritikk mot særlig standpunktfeminismen hvor undertrykte kvinners standpunkt hevdes å gi en mer riktig kunnskap, enn hva menn i maktens sentrum kan frembringe.

Haraways påstand at det ikke eksisterer enkelte perspektiv som skal ha forrang fremfor andre kan lett tolkes i retning av relativisme. Men på lik linje med Harding er også Haraway opptatt av objektivitetsdebatten i den feministiske vitenskapskritikken, og fremmer et alternativ til relativismen basert på delvise og lokale kunnskapskrav (Haraway 1991:191). Hun forkaster derfor ikke relativisme, men ønsker en relativisering av kunnskap i forhold til konkrete kontekster (Markussen og Lotheringthon 1999:17). Hva som legges i disse konkrete kontekstene må sees i sammenheng med Haraways begrep om situert kunnskap.

I would like a doctrine of embodied objectivity that accommodates paradoxical and critical feminist science projects: feminist objectivity means quite simply *situated knowledges* (Haraway 1991:188).

Det er gjennom den situerte kunnskapen vi kan oppnå god og legitim kunnskap. Situerte kunnskaper kan forstås som en metode som gjør oss i stand til å produsere kunnskap som kan skape en større rettferdighet og unngå diskriminering (Rustad 1998:143-144). Tilnærmingen kan med dette forstås som et kriterium for å bedre forskningen. Et sentralt aspekt ved den situerte kunnskapen er at forskeren stilles ansvarlig i kraft av at objektivitet er kroppsliggjort. Dette innebærer det at vi kun kan stå ansvarlige for de delvise og lokale perspektiv, og som Haraway (1991:190) påpeker er det bare de delvise perspektivene som kan love objektive visjoner. Denne tilnæringsmåten står i kontrast til ”gudetrikket”, en betegnelse som kan sidestilles med ”view from nowhere” (Haraway 1991:189). ”Gudetrikket” representerer en kunnskapsforståelse som strider mot et feministisk epistemologiprojekt (Rustad 1996:33).

I am arguing for politics and epistemologies of location, positioning, and situating, where partiality and not universality is the condition of being heard to make rational knowledge claims. These are claims on people’s lives; the view from a body, always a complex, contradictory, structuring and structure body, versus the view from above, from nowhere, from simplicity. Only the god-trick is forbidden (Haraway 1991:195)

Et essensielt forhold i kunnskapsproduksjonen vil derfor være en posisjonering av forskeren. Men hva innebærer det å være posisjonert? Å posisjonere seg som forsker kan forstås som en bevisstgjøringsprosess, *det vil si at når forskeren har blitt bevisst sin situerthet, og hvorledes den har innflytelse på kunnskapen som produseres, kan vi tale om forskerens posisjonering* (Rustad 1996:6-7). Sentralt hos Haraway er en aktiv tilstedeværelse av forskeren i forskningsprosessen. Ved en fraskrivelse av forskerens nøytralitet vil det nettopp stilles langt høyere krav til vitenskapelighet eller objektivitet (Markussen og Lotherington 1999:20-21). I følge Haraway kan ingen innta et ulegemliggjort ”gudeblikk” på verden, fordi vi kun kan oppnå delvise perspektiv og det er disse vi kan stå ansvarlige for.

Positioning implies responsibility for our enabling practices (Haraway 1991:193).

Et sentralt aspekt hos Haraway er nettopp en ansvarliggjøring av forskeren. Hvis kunnskapen er situert vil det være vanskeligere ikke å ta ansvar i kunnskapsproduksjonen (Rustad 1998:132). Haraway påpeker med dette et behov for en posisjonering av forskeren om en vil fremme ansvarlig og god kunnskap. Det må derfor utvikles ansvarlige ståsteder for kunnskapsproduksjon, men uten å privilegere noen gitte posisjoner (Markussen og Lotherington 1999:16).

Jeg har ovenfor belyst hva Harding og Haraway legger til grunn som kriterier for å bedre kunnskapsproduksjon og hvorfor. Et sentralt trekk hos begge er diskusjonen omkring ”objektivitet”, de avviser ikke begrepet men ønsker en forbedring eller omdefinering. Diskusjonen omkring en forbedring av objektivitetsbegrepet må sees i sammenheng med deres mål om forandring av vitenskapen. Et sentralt aspekt vil derfor være en posisjonering av forskeren. Vi har sett ovenfor at posisjonering sees i sammenheng med en bevisstgjøringsprosess hos forskeren. Denne bevisstgjøringsprosessen står sentralt både hos Harding og Haraway hvor viktige aspekt blir refleksjon og ansvarliggjøring av forskeren, fordi vi som forskere må innse våre begrensninger og delvise perspektiv i kunnskapsproduksjonen. Nå vil jeg understreke at det er vanskelig å få en klar forståelse av hvordan en som forsker blir posisjonert. På den andre siden er det kanskje ikke meningen å få et entydig svar, hovedfokus skal snarere rettes mot en forståelse av posisjonering hvor det gis rom for ulike uttrykk fordi den feministiske praksisen er kollektiv (Asdal og Brenna 1998:29-30, Rustad 1996:156).

Refleksiviteten og ansvarligheten er en forutsetning for at posisjonering skal ha mulighet til å reformere en androsentrisk kunnskapsforståelse og gir en foreløpig strategi for gjennomføring av posisjonering i praksis (Rustad 1996:161)

Det skal her understrekes at den feministiske vitenskapskritikken må sees som en pågående prosess, både når det gjelder arkeologi og forskning generelt. Jeg har valgt å basere meg på den feministiske vitenskapskritikken og sentrale trekk i debatten mellom Harding og Haraway. Innholdet av dette perspektivet kan forstås som et behov for en bevisstgjøring i kunnskapsproduksjonen, hvor jeg i tråd med Rustads (1996:161) uttalelse anser refleksjon og ansvarlighet som grunnleggende element for å unngå en androsentrisk kunnskapsforståelse i forskning så vel som i populærvitenskapelig formidling. Et sentralt forhold videre i oppgaven blir å knytte de populærvitenskapelige tekstene til den arkeologiske kunnskapsproduksjonen, dette vil bli tatt opp i underkapitlene 3.4.4 og 7.3. Det vil i det følgende sett nærmere på den feministiske vitenskapskritikken av arkeologisk forskning.

3.3 Feministisk vitenskapskritikk av arkeologi

3.3.1 Et kort tilbakeblikk på bakgrunnen for genderarkeologien

Det er vanlig å legge til grunn en bakgrunnsforståelse av genderarkeologi i ”second wave” feminismen (Gilchrist 1999:2), eller den såkalte kvinnebevegelsen i den vestlige verden på 1970-tallet. Fra feministisk side ble det fremmet krav om at kvinner skulle ha adgang til kunnskapsproduksjonen, både som forskersubjekt og forskningsobjekt. Når det gjelder arkeologi var det ikke bare krav om å gi kvinner adgang til produksjonen av forhistorien, men også viktig å påpeke at kvinner i forhistorien hadde en aktiv rolle i den historiske prosessen (Sørensen 2000:17). Et økende antall kvinnelige arkeologer innen fagfeltet førte til at flere av disse stilte seg kritisk til den androsentriske fremstillingen av forhistorien.

Arkeologiens fokusering på teknologi kan være et uttrykk for forankring i en androsentrisk kunnskapsforståelse (Olsen 1997:242). Vårt moderne bilde av mennesket er i høy grad blitt historisk definert av mannens forhold til teknologi og kontroll over naturen. Dette finner vi igjen i den arkeologiske forsknings(historie)litteraturen og i populærvitenskapelige formidlingsuttrykk hvor vi til stadighet får møte mannen som jeger, bonde og håndverker. Nettopp disse

egenskapene har ofte blitt fremsatt som et grunnlag for å avansere på utviklingsstien. Den forhistoriske mannen blir gitt egenskaper av å bringe historien fremover, eller snarere sagt han blir stående som norm på forhistorien. Vi fant før, og finner fremdeles eksempler der forhistorien er fremstilt maskulint. Det er historier om og med menn, ingen kvinner, ingen barn, ingen eldre, og hvis de er nevnt er de ikke bærere av historien (Sørensen 2000:33).

Når den materielle kulturen tillegges mening gjennom tolkninger blir den preget av arkeologenes grunnholdning, holdninger og verdier en ikke alltid er bevisst. Representasjon av kjønn i forhistorien blir på denne måten farget av vår vestlige kunnskapsforståelse (Valen 1995:31). Slike kjønnsstereotyper blir i fremstilling av forhistorien stående som eviggyldige sannheter. Det stereotype bilde legger til grunn en biologisk determinisme, hvor kjønnsrollene fremstår som stabile og uforanderlige (Rui 1995:58). Problematikken er at det legitimeres en undertrykking av kvinner i et historisk perspektiv, noe det ikke er gyldighet for. Riktignok har en blitt klar over fokuseringen på den forhistoriske mannen i forskning så vel som formidling, noe som den fremvoksende genderarkeologien uttrykker. Et forhold som fører oss tilbake til det sentrale poenget i feministisk vitenskapskritikk, nemlig at kunnskapsproduksjon vil være relatert til forskerens kjønn og situerhet, og at vitenskapen bygger på et androsentrisk objektivitetsideal.

Et annet forhold som må tas i betraktning for å forstå bakgrunnen til genderarkeologien er interne endringer og syn på det arkeologiske materialet. Fagets forankring i prosessuell tilnærming med strenge krav til objektivitet kan ha vært vanskelig å forene med genderbegrepet (Conkey 1993:3). Nettopp fordi genderforskningen viser konsekvensene et objektivitetsideal grunnet i ”gudetrikket” får for den arkeologiske kunnskapsproduksjonen. Det var med andre ord enkelte forhold som måtte ligge til rette før det var mulig eller tillatt å snakke om et kvinne, kjønn, feministisk eller genderperspektiv i arkeologisk forskning. En viktig årsak til dette var endring i epistemologisk praksis, den kontekstuelle arkeologien gjorde det eksempelvis mulig å sette fokus på individ (Damm 2000, Olsen 1997:66). Den menneskelige atferden ble her ikke forenlig med systemforklaring; mennesket ble sett på som aktører som var i samspill med den materielle kulturen.

Bakgrunnen til genderarkeologien kan sees i relasjon til likestillingspolitikken i samfunnet og de post-prosessuelle strømningene i arkeologien. Med flere kvinnelige forskere i forskningsmiljøene ble det en fremvoksende bevissthet om at vitenskapen var basert på en androsentriske kunnskapsforståelse, og en fikk økende interesse for andre problemstillinger relatert til det arkeologiske materialet enn hva den rådende forskningstradisjonen kunne tilby. Samtidig må vi ha en forståelse av interne endringer i den arkeologiske forskningspraksisen, hvor det post-prosessuelle perspektivet rettet kritikk mot den prosessuelle arkeologiens systemforklaring og positivistiske forskningsideal. Bjørnar Olsen (1997:70) fremholder at en av årsakene til at de post-prosessuelle strømningene har stått sterkt i Norge, nettopp er med bakgrunn i kvinneperspektivet og etnisitetsdebatten omkring samenes status som urbefolkning. Disse forskningsområdene rokket ved forskernes og forskningsmiljøets verdinøytralitet.

3.3.2 Fremveksten av - og innholdet i genderarkeologi

Hovedproblemstillingen for oppgaven er å se om den pågående genderdebatten har fått konsekvenser for formidlingspraksisen i de utvalgte populærvitenskapelige tidsskrift. Siden analyse materialet i oppgaven består av norske populærvitenskapelige tidsskrift, er hovedvekten lagt på fremveksten av nordisk arkeologisk kjønnsforskning ved oppkomsten til *K.A.N.*. Innsikt i den forskningshistoriske konteksten til *K.A.N.* er av betydning for å diskutere tendenser i analysen senere i oppgaven. Samtidig er det sentralt å se genderdebatten i relasjon til engelsk og nordamerikansk arbeid. Margaret W. Conkey og Janet D. Spector's banebrytende artikkel fra 1984 vil kort bli trukket frem fordi den i engelskspråklig sammenheng ofte sees på som begynnelsen til genderarkeologien.

I tråd med den norske kvinneforskningens tyngdepunkt på en mer teoretisk fundert kritikk mot slutten av 1970-tallet og utover på 1980-tallet (Markussen og Lotherington 1999:10), ble det i regi av Norges allmennvitenskapelige forskningsråd (heretter NAVF) arrangert en konferanse i 1975 om kvinneaspekter innen humanistisk forskning. Konferansen blir av Gro Mandt (1995:11) betegnet som en faglig vekker for de tre kvinnelige arkeologene som deltok, Jenny Rita Næss, Liv Helga Dommasnes og Gro Mandt. I løpet av 1970- og 1980- tallet arrangert NAVF konferanser som omhandlet kvinne og feministisk forskning (Engelstad et al. 1994:

141). Kvinnelige arkeologers deltagelse ved konferansene fikk på denne måten en betydning for fremveksten av arkeologisk kvinneforskning i Norge (Mandt 1995:12). I denne perioden ga NAVF støtte til det første forskningsseminaret holdt i regi av Norsk Arkeologimøte i 1979, tema var ”individforskning” og tittelen på seminaret lød ”Var de alle menn?” (Mandt 1995:12). Målsetningen var å stille spørsmålsteget ved etablerte androsentriske modeller hvor viktige kulturelle endringer hadde utspring i den mannlige sfæren. Det ble påpekt at et feministisk perspektiv kunne fremme et mer balansert bilde av fortidens mennesker (Bertelsen et al. 1987:9, Mandt 1995:12). Seminaret fremstod som en provokasjon, det ble latterliggjort og ansett som uinteressant av mange innen arkeologimiljøet (Næss 1986:6, Mandt 1995:12). Veien frem til publisering var vanskelig, to ganger ble det fra NAVF gitt negativ konsulentuttalelse. De mente at foredragene ikke omhandlet temaet det var søkt støtte for ”research on the individual”, men heller ”significance of the women”. Videre at enkelte av bidragene metodisk var for dårlige, seminarrapporten var derfor ikke av interesse i internasjonal sammenheng (Næss 1987:11). Det tok seks år før den ble godkjent for trykking, og da på engelsk. Begrunnelsen for støtte var da at seminarrapporten presenterte et nytt og nyttig emne innenfor arkeologisk forskning (Næss 1987:12). Denne begrunnelsen kan være et uttrykk for den nevnte problematikken (se 3.3.1) at det måtte foreligge interne endringer i den epistemologiske praksisen innen faget før det var mulig eller tillatt å anvende et kvinne, kjønn, feministisk eller genderperspektiv i arkeologisk forskning.

Det er med bakgrunn i selve seminaret og problemer med godkjenning til publisering at etablering av *K.A.N. Kvinner i arkeologi i Norge* kan forstås (Mandt 1995:13). I 1985 ble det av en gruppe kvinnelige arkeologer, hvor initiativtakerne var Jenny Rita Næss og Gro Mandt, arrangert et seminar med temaet ”*Arkeologisk kvinneforskning og kvinner i arkeologisk forskning*” (Engelstad et al. 1994:141, Mandt 1986:66, Næss 1986:10, Redaksjonen 1986:1). Seminaret resulterte i stiftelse av foreningen *K.A.N.*, og etterfølgende år utgivelse av tidsskriftet ved samme navn. Tidsskriftet ble startet opp som et forum for kvinneforskning i arkeologi, hovedformålet var å synliggjøre kvinner i norsk arkeologi, både i nåtid og fortid (Mandt 1986:67). Det var et talerør hvor en kunne uttrykke kritikk mot den eksisterende forskningstradisjonen. En ønsket å fremme kvinners forskning og kvinneforskning i nordisk arkeologi ved å:

- ”gi plass til veletablerte forskningsfelt og lite utforskete sider ved forhistorieforskningen
- være talerør for arkeologer som søker en kvalitativt ny forskning gjennom utvikling av nye overordnede teorier, revurdering av metodiske prinsipper, nye måter å se på kilder på, søking etter nye kilder
- være talerør for tanker og meningsytringer om kvinners arbeidsvilkår og arbeidsfelt i arkeologien og i samfunnet” (K.A.N. 1986).

I følge Jenny Rita Næss (1986:10) var dannelsen av foreningen og tidsskriftet *K.A.N.*, *ett uttrykk for en oppvåkning som ga innsikt i misnøye*, både når det gjaldt interne forhold i faget og de arkeologiske forskningspraksisene. Tidsskriftet og foreningene skulle på denne måten fungere som forum for debatt og kritikk. Tidsskriftet ble til å begynne med ignorert av hovedvekten av mannlige arkeologer, men utover 1990-tallet er det enkelte menn som har bidratt i debatten om feministisk perspektiv i arkeologien (Engelstad et al. 1994:142). Nå skal det påpekes at det var bidrag fra mannlige arkeologer allerede på 1980-tallet (Brendalsmo 1987, Johansen 1987, Welinder 1987(a)(b)). Et sentralt aspekt med *K.A.N.* er at det her tidlig ble rettet kritikk mot det positivistiske vitenskapsidealet som dominerte arkeologien. Fremveksten av den post-prosessuelle arkeologien repeterte på mange måter den kritiske debatten og utvikling av argumentasjon som allerede hadde funnet sted i tidsskriftet (Engelstad et al. 1994:142). *K.A.N.* har vært sentral for etablering og utvikling av nordisk kvinne- og kjønnsforskning. Tidsskriftet er unikt i arkeologisk sammenheng. Spesielt har det stått sentralt for å danne en plattform for genderforskningen, da med tanke på at det var/er mulig å få publisert artikler om emnet.

I engelskspråklig sammenheng står artikkelen til Margaret W. Conkey og Janet D. Spector: *Archaeology and the study of gender* (1984), sentral for fremveksten til genderarkeologien. Det blir i artikkelen understreket at selv om arkeologien på det daværende tidspunktet ikke hadde et metodisk eller teoretisk rammeverk som omhandlet gender, var ikke det ensbetydende med at arkeologer ikke uttalte seg om genderstrukturer eller genderadferd i forhistoriske samfunn. Arkeologien er gjennomsyret av antagelser, tilskrivelser og uttalelser om ”fakta” angående kjønn.

Dette forhold påpeker Conkey og Specktor ([1984] 1998:12) er problematisk fordi stilleteiende sannheter omkring kjønn ubevisst overføres den materielle kulturen gjennom tolkning. Conkey og Specktor ([1984] 1998:15) retter kritikk mot androsentrismen i arkeologien, noe de betegner ”*gender paradigms*” som innehar våre arkeologers stereotypiske antagelser om kjønn. Denne ”*gender mytologien*” inneholder en ukritisk bruk av kjønnsstereotypier (Gilchrist 1999:4). Gender paradigme innehar også en annen problematisk konsekvens for arkeologien, nemlig ”*the false notion of objectivity*”.

We argue that the archaeological “invisibility” of females is more a result of a false notion of objectivity and of the gender paradigms archaeologists employ than of an inherent invisibility of such data (Conkey og Specktor [1984] 1998:15).

I følge Conkey og Specktor er det ikke nødvendigvis det arkeologiske materiale som gjør de forhistoriske kvinnene usynlige, men heller den androsentriske kunnskapsforståelsen arkeologien bygger på. Arkeologene mente at de opptrådte objektivt med hensyn til hva de kunne vite om det forhistoriske samfunnet, men i samme artikkel ble kvinner og menn tillagt kjønns spesifikke roller. Kritikken sammenfaller med utspilling av ”gudetrikket”, hvor vitenskapen legger til grunn et ikke erkjent perspektiv i kunnskapsproduksjonen. Betegnelsen ”*the false notion of objectivity*” er i tråd med Harding og Haraways objektivitets og relativisme debatt, hvor delvise og erkjente perspektiv fremmes for å oppnå en forsvarlig standard på kunnskapsproduksjonen.

Innsatsen av vitenskapelig arbeid med utgangspunkt i genderstudier har uten tvil brakt ny innsikt til arkeologien, både til forskere og tolkninger av fortiden. Den internasjonale debatten om arkeologisk kvinne- og kjønnsforskning har *utviklet seg til et veritabelt snøskred av intellektuell virksomhet* (Mandt 1995:15). Utgangspunktet var å synliggjøre kvinner i materialet og i faget. Spesielt var fokus rette mot gravmateriale i jernalder (Dommasnes 1999:35). Gjenstandsmaterialet ble her sett på som markør for kjønnsidentitet, ved en polarisering av mann versus kvinne. Det skal påpekes at spørsmålet om kriterier for kvinne- og mannsgraver allerede var debattert på 1900-tallet innen arkeologien, for så å bli tatt opp igjen på 1970-tallet (Hjørungdal 1994:144). Problematikken med fokus på en polarisering av mann versus kvinne i gravmateriale er at en mister kompleksiteten til genderbegrepet (Hjørungdal

1994:146). Etterhvert ble genderbegrepet tatt opp til diskusjon, og en beveget seg fra å lete etter kvinner til å se på kjønnsrelasjoner mellom mennesker.

En utbredt forståelse av genderarkeologi innen fagdisiplinen, er at det er en forskningstradisjon hvor kvinner i nåtiden studerer kvinner i forhistorien. Riktignok er det stort sett kvinnelige forskere som har utført genderarkeologi, med det formål å oppnå innsikt om kvinner i forhistorien og å gi dem innpass i tolkninger av det forhistoriske samfunnet. Men det skal påpekes at gender verken som begrep eller forskningspraksis er forbeholdt kvinner.

Gender is not a code word for women, and gender archaeology is *not* another way of finding women in prehistory disguised with a more neutral and inclusive term. Both women and men – people as individuals as well as groups – become visible in studying gender. Other constructed roles, activities, and behaviors, such as ethnicity, age, and class, may also become visible in the course of researching gender of archaeology (Nelson 1997:15)

Genderarkeologien har gitt, og har fremdeles potensial til å fremme et bredere spekter av innfallsvinkler til det arkeologiske materialet, det har gjort oss som arkeologer i stand til å analysere ulike aspekt relatert til identitet som alder, seksuell orientering og etnisitet (Meskell 2001:195). Av nyere perspektiv kan nevnes maskulinitet og queer teori (Gilchrist 1999:8-9, Knapp [1988] 1998, Lislerud 2001, Solli 1999, Welinder 1999). Arkeologene står på denne måten rustet til å bryte ned kjønnsstereotypiene. Hvor de forhistoriske menneskene heller blir tolket som aktører og ikke biologiske vesen som har egenskap av å være kvinne eller mann med et fast oppsett av roller. Gender er ikke statisk, men relasjonelt og derfor dynamisk.

Et sentral aspekt med genderarkeologien, eller snarere den feministiske arkeologien, er kritikk av den arkeologiske kunnskapsproduksjonen. Genderarkeologien har synliggjort og problematisert den androsentriske kunnskapsforståelsen i faget.

Archaeology is a way of knowing and investigating the past that is based on a particular androcentric understanding of objectivity that is historically constituted Euro-American. Feminist archaeology, using feminist critiques of science, challenges this traditional construction of archaeological knowledge (Engelstad uå (a):1).

Hovedessensen, i tråd med Harding og Haraway, er at om arkeologene som forskere har erkjente perspektiv i forskningsprosessen vil det være mulig å oppnå

”objektivitet”. Det vil si at det er mulig å oppnå en forsvarlig standard på kunnskapsproduksjonen, fordi forskeren vil stå ansvarlig for forskningen og dens resultat.

Likevel innehar genderarkeologien aspekt som har konsekvenser for dens gjennomslagkraft til det arkeologiske forskningsmiljøet. Som nevnt (se 3.2.2) påpeker Rustad (1996:1) og Widerberg (1994:161) at vekstvilkårene for androsentrismen innen den vestlige vitenskapen kan forstås ut fra at positivismekritikken har operert på et teoretisk nivå og ikke blitt omsatt til empirisk forskningspraksis. Trekket påstanden til arkeologien, synes det motsatte å være tilfelle.

3.3.3 Genderarkeologi i relasjon til feministisk vitenskapskritikk

Alison Wylie (1991:31-32) har tatt for seg utviklingen av genderarkeologien basert på Hardings inndeling i tre faser i utvikling av genderteori; 1) feministisk kritikk av vitenskapen, 2) ”remedial research” hvor det vektlegges å sette fokus på og å synliggjøre kvinner, 3) en bred rekonseptualisering hvor en integrerer teori som tar gender i betraktning med andre strukturingsfaktorer. Wylie plasserer fremveksten til genderarkeologien på 1980-tallet innen de to første fasene. Hun påpeker at fremtidsutsiktene for genderarkeologien på daværende tidspunkt var gode, fordi arkeologien hadde tjue år med erfaring fra genderanalyser i nærliggende felt, og samtidig tjue år med teoretisk og metodisk utvikling å benytte seg av (Wylie 1991:48). Forholdene lå derfor til rette for integrering av feministisk teori i genderarkeologien. De teoretiske ressursene var tilstede for å gjøre kvinner og kjønn til fokus i arkeologiske studier, da spesielt med tanke på de post-prosessuelle strømningene med vektlegging av sosiale og symbolske teorier (Conkey og Gero 1991:4-5). Som nevnt (se 3.2.1) skulle Hardings inndeling av feministiske retninger forstås som dynamiske prosesser, men genderarkeologien har vært lite preget av denne dynamikken, særlig ikke i så stor grad som ønskelig ut fra feministisk perspektiv. Hovedfokuset til genderarkeologien har blitt rettet mot den empiriske forskningspraksisen, mens det teoretiske nivået derimot ikke har blitt integrert i så høy grad. Noe som har resultert i at det er rettet lite oppmerksomhet mot feministisk teori eller generell teoriutvikling (Caesar et al. 1999:6, Bender 1997:180, Engelstad uå (b):2, Conkey og Gero 1997:11).

En årsak til dette kan forklares ut fra frykt for å ende opp med motsatsen av androsentrisk kunnskapsproduksjon nemlig en gynosentrisk, hvor en beveger seg fra mannlige skjevheter til kvinnelige skjevheter i forskningen. Det blir understreket at disse skjevhetene ligger innebygd i tolkningene våre, og at genderstudier ikke kan påkalle seg immunitet mot kritikk (Hodder 1997:75, Moore 1997:256).

To my mind, a purely feminist approach can lead us into the same trap as androcentricism (Moore 1997:251).

Påstanden kan relateres direkte til Harding og Haraways diskusjon omkring ”objektivitet”, hvor et sentralt forhold nettopp er at vi som forskere ikke kan frigjøres fra disse skjevhetene i forskningsprosessen. Vi er som forskere nødt til å innse våre begrensninger og delvise perspektiv, hvor refleksjon i forhold til situerthet står sentralt. Både den feministiske vitenskapskritikken og post-prosessuell arkeologi har påpekt at våre tolkninger av forhistorien er kun få av flere (Nelson 1997:20).

Ericka Engelstad (uå(b):8) mener en av årsakene til fraværet av feministisk teoridebatt og forankring innen genderarkeologi kan forklares ut fra at en del av genderarkeologien har blitt drevet i en prosessuell tradisjon, og av den grunn sammenfaller med Sandra Hardings betegnelse feministisk empirisme. I følge Elin Svenneby (1994:16-17) vil en empiristisk feminist-arkeolog rette fokus mot kvinner og deres gjenstander, de grunnleggende prinsipper og premisser i faget derimot blir ikke diskutert i så stor grad. Enkelt sagt blir det sentrale å spørre hvor kvinnene er og å synliggjøre dem, men spørsmålet om hvorfor de forhistoriske kvinnene ikke er synlige i utgangspunktet i de vitenskapelige arbeidene debatteres ikke i så høy grad. Kritikk av den feministiske empirismen ligger nettopp i at retningen ikke stiller spørsmålstegn til kunnskapsproduksjonens forskningspraksiser, og at den derfor ikke innehar et forandringspotensial for vitenskapen i så stor grad som standpunkt og feministisk postmodernisme innehar (Rustad 1996:25-26).

Brian Boyd (1997:26) påpeker at en av årsakene til at genderarkeologien har mislykkes i å få gjennomslag innen arkeologien er at dens teoretiske orientering tilpasser seg og derfor reproducerer det eksisterende rammeverket i arkeologien. En genderarkeologi uten forankring i feministisk teori vil med andre ord ha et begrenset

forandringspotensial på arkeologien. Det kan synes som en genderarkeologi uten forankring i feministisk teori ønsker å legge frem et bredest mulig repertoar for kjønnsrelasjoner, hvor det oppnås innsikt i at kjønn og kjønnsrelasjoner er komplisert og mangfoldig. Men hva tilfører denne kunnskapen fagdisiplinen og ikke minst hvilke konsekvenser får dette for arkeologenes forskningspraksis? Vi kan her vende tilbake til påstanden om at en genderarkeologi utført innen en feministisk empirisme medfører at det ikke stilles spørsmålstegn ved grunnleggende prinsipper og premisser i faget. En genderarkeologi med forankring i feministisk teori derimot tilbyr en strategi for å endre forskningspraksisene i faget.

Denne ambisjonen understreker Margaret W. Conkey og Joan M. Gero (1997) i artikkelen: *Programme to practice: Gender and Feminism in Archaeology*. Artikkelen er en oversikt av gender og feministisk relaterte arbeid utført innen engelskspråklig arkeologi de siste tiårene. Conkey og Geros målsetning er å fremme en praksis for genderforskningen, og det blir i artikkelen gitt en oversikt over fruktbare innfallsvinkler for forskningsfeltet. Essensen blir å situere genderforskning i et eksplisitt feministisk rammeverk (Conkey og Gero 1997:411). Formålet med artikkelen uttrykker de som følger:

Instead, we intend this review to move forward an explicitly feminist inquiry in archaeology, one that is committed to changing the way archaeology is practiced, the way it is presented, and the nature of archaeological interpretation (Conkey og Gero 1997:412).

De legger her frem en fremtidsvisjon for arkeologien, hvor de ønsker å oppnå endring av disiplinen. Dette kan muliggjøres ved en teoretisering av genderbegrepet med forankring i feministisk teori (Conkey og Gero 1997:423). De forklarer dette forhold ved å basere seg på Catherine Roberts (1993:18) skille mellom "the archaeology of gender" og "gendered archaeology". Selv om Roberts påpeker at disse retningene skal sees i relasjon til hverandre vil de likevel ha ulike innvirkningen på arkeologiens praksis og resultat (Conkey og Gero 1997:423). En vil med "the archaeology of gender" oppnå innsikt i sosial arkeologi, men ved å bruke gender som et analytisk begrep uten forankring i feministisk teori vil ikke dette nødvendigvis medføre en rekonseptualisering innen faget. "Gendered archaeology" derimot baserer seg på en forankring i feministisk teori. Hovedvekten av genderarkeologien har blitt utført innen det Roberts betegner som "the archaeology of gender", mens Conkey og Geros

målsetning er å fremme en praksis for arkeologien innen såkalt ”gendered archaeology”. Det blir påpekt at arkeologiske genderstudier har vært med på å snevre inn forskningsfeltet heller enn å åpne det opp, nettopp ved å reservere seg mot en teoretiskdebatt (Conkey og Gero 1997:424-425, Engelstad uå (b):9). Ved å operere innen ”the archaeology of gender” vil en ikke være i stand til å endre de arkeologiske forskningspraksisene, og på denne måten fremme et bedre utgangspunkt for kunnskapsproduksjonen.

Feminist theory offers the archaeology of gender theorizing which avoids the positivistic view from nowhere and the post-modern view from everywhere. The archaeology of gender should explicitly situate its knowledge production in feminism and feminist theoretical work. Such situated knowledge also recognizes the responsibility and accountability of the researcher and her research (Engelstad uå (b):12).

Vi returnerer med dette tilbake til problematisering av kunnskapsproduksjon, som jeg tidligere har belyst ved Haraway og Hardings kriterier for å oppnå en mer forsvarlig forskning. Et sentralt diskusjonstema innen den feministiske vitenskapskritikken av kunnskapsproduksjon er objektivitet og relativisme problematikken, hvor en har arbeidet for å unngå en androsentrisk kunnskapsforståelse som utspilles i ”gudetrikket”. Et sentralt forhold har derfor vært å fremme en bevisstgjøring i kunnskapsprosessen, hvor refleksjon og ansvarlighet anses som grunnleggende element for å unngå androsentrisk forskning. Ved å teoretisere genderbegrepet i feministisk teori kan en tilstrebe en forandring av kunnskapsproduksjonens premisser.

3.4 Representasjon av kjønn i formidling

3.4.1 Formidlingsarbeid med søkelys på kjønn

Formidling er et område hvor konsekvensene av ”gudetrikket” innen den arkeologiske kunnskapsproduksjonene tydelig kommer til uttrykk. Fremstilling av kjønnsstereotyper og mangel på mangfold i formidlingssammenheng har blitt kritisert ut fra feministisk perspektiv, og det er organisert ulike fora for å diskutere og rette konstruktiv kritikk mot formidlingspraksiser innen museumsvesenet. Eksempler her er den uavhengige organisasjonen *Women in History and Museums* (WHAM) som ble grunnlagt i Lancaster 1984 (Kirby 1996:305), i Norge har vi *Nettverk for museumskritikk i et kvinneperspektiv* som ble startet i 1993 (Loshnedal 1999:1). Disse fora er riktignok tverrfaglige og ikke utelukkende arkeologiske, likevel er de et

uttrykk for at en er opptatt av kjønnsproblematikken innen museumsvesenet. Noe fremveksten av kvinnemuseum illustrerer.

En af museets opgaver er således at punktere myterne om de evige fremskridt på det kønsmessige område, dokumentere backlash og tvetydigheten i det, der umiddelbart skal ligne fremskridt. En nogle gange ubehagelig og ucharmerende rolle, men en ikke desto mindre nødvendig rolle at påtage sig (Olesen 1999:9).

Kvinnemuseenes oppgave med å *punktere mytene*, er et resultat av at museumsvesenets formidlingspraksiser har operert innen en androsentrisk kunnskapsforståelse, noe Kari Gaarder Losnedahl (1993:63) betegner som *mannsmuseumer*. Den tverrfaglige innsatsen viser at problemet ikke bare er gjeldende innen arkeologiske museer.

Jeg har valgt å gå nærmere inn på sentrale trekk i kritikken rettet mot representasjon av kjønn i formidling av arkeologi. Problemfeltet blir illustrert med en vektlegging av museumsutstillinger og illustrasjoner, da det har vært vanskelig å finne litteratur som analyserer populærvitenskapelige tekster ut fra feministisk perspektiv (Amundsen 1995, Ströbeck 1999). Riktignok er det gjort analyse av tekstmateriale som tidsskrift og aviser (Gero og Root 1996, Welinder 1987(c)), men her legges det ikke til grunn noe feministisk perspektiv. Gjennomgangen av museumsutstillingene og illustrasjonene vil av den grunn stå sentralt for den senere diskusjonene av analyseresultatene fra de populærvitenskapelige tidsskriftene

3.4.2 Museumsutstillinger og tekster

Det er gjort relativt lite vitenskapelig arbeid på kjønn og museum i Norge, unntaket her er Losnedahls analyse *Kvinne + museum = kvinnemuseum?* i fra 1993. Likevel er det blitt rettet kritikk mot det kvinnesynet som museene formidler (Elliott 1994, Losnedahl 1993,1994, Mandt 1994(b) 1998, Wood 1996), og det skal nevnes at tidsskriftet *Nytt om Kvinneforskning* har hatt et eget temanummer viet til denne problematikken: *Feministisk museumskritikk* (1994).

Losnedahl (1994:6) påpeker at et problem med fremstillingen av kjønn i utstillingssammenheng, er at skjevhetene ofte ikke er synlige. Et argument som er fremsatt for å forklare hvorfor det historiske så vel som det forhistoriske scenariet er

forbeholdt mannen, er inndelingen offentlig versus privat sfære. Losnedahl forklarer uteblivelsen av kvinner i museumsutstillinger som en konsekvens av at utstillingene er konsentrert om den offentlige sfæren. Museumsutstillinger har på denne måten en tendens til å fremstille ”folk” synonymt med ”menn”, det vil si at de legger til grunn en formidlingspraksis hvor mannsdominans og underkommunisering av kvinneliv oppfattes som det naturlige (Losnedahl 1993:63). Når kvinner synliggjøres i utstillinger blir de føyd til som noe ekstra, noe utenom, hvor de fremstår som underordnede og passive. Årsaken til at kjønnskjevhetene er vanskelig å få øye på, er at vi er sosialisert inn i denne tenkemåten (Losnedahl 1994:7). Museumsutstillingene som inngår i Losnedahls analyse har ikke inkludert forhistoriske utstillinger, men som Gro Mandt (1994(b):15) påpeker er den samme representasjonsproblematikken gjeldende her. De arkeologiske utstillingene følger det samme mønster fremvist i Losnedahls analyse. Spesielt fremkommer dette ved at det er de tradisjonelt maskuline arenaene som dominerer i utstillingsmontrene (Mandt 1994 (b):15).

..vitnesbyrd om strid og erobring (våpen), om lange handelsferder (skip og fremmede, ofte eksotiske produkter), om ulike håndverkstradisjoner (smeder, treskjærere osv.), og selvsagt hypoteser om maktforhold, territorieinndeling og allianser. Til tross for slike androsentriske skjevheter, er likevel begge kjønn representert i den visuelle presentasjonen av perioder der graver utgjør en viktig del av levningene fra fortida (Mandt 1994 (b):15-16).

Essensen er at det må være fellende ”bevis” i det arkeologiske materialet hvis kvinner skal fremstilles i utstillingene, noe gravmaterialet synes å inneha. Den strenge bevisføringen er derimot ikke gjeldende for menns adgang til utstillingsmontrene. Denne problematikken er vist til tidligere (se 2.3.3), i gjennomgangen av *Strilesoga*. Argumentasjonen er problematisk fordi den legger til grunn ulike premisser for representasjon av kjønn.

Et annet forhold som gjør formidlingen av arkeologisk kunnskap problematisk sett ut fra et feministisk perspektiv, er at arkeologien i høy grad domineres av en utviklingsideologi. I følge Kathy Elliott (1994:116) kommer dette til uttrykk ved en fokusering på at noe meningsfylt må skje hele tiden innen de arkeologiske tidsperiodene.

Mennesker må gjøre noe hele tiden. De må komme seg videre. Gjøre fremskritt. Utvikle seg (Elliott 1994:116).

Vektlegging av fremgang og utvikling har ført til at museumsutstillingene retter søkelys mot hvordan mannen har kontrollert naturen og teknologien. Sentralt her står samfunnsutvikling og fremskritt gjennom økende komplekse sosiale og politiske strukturer (Elliott 1994:116). Dette forhold forsterkes gjennom bruk av et vitenskapelig språk i tekstene til museumsutstillingene ved at mennesker, ensbetydende med menn, skjules bak en antatt vitenskapelig passivform (Elliott 1994:120). Faremomentet ved en vektlegging av teknologisk utvikling og aktører skjult i passivform, er at forhistoriens fremskritt relateres til mannen. Utfordringen i følge Elliott (1994:122) blir på denne måten å bryte ned ”ham”, ved å trekke frem et bredere perspektiv og å være mer ”spekulative” innen formidlingen.

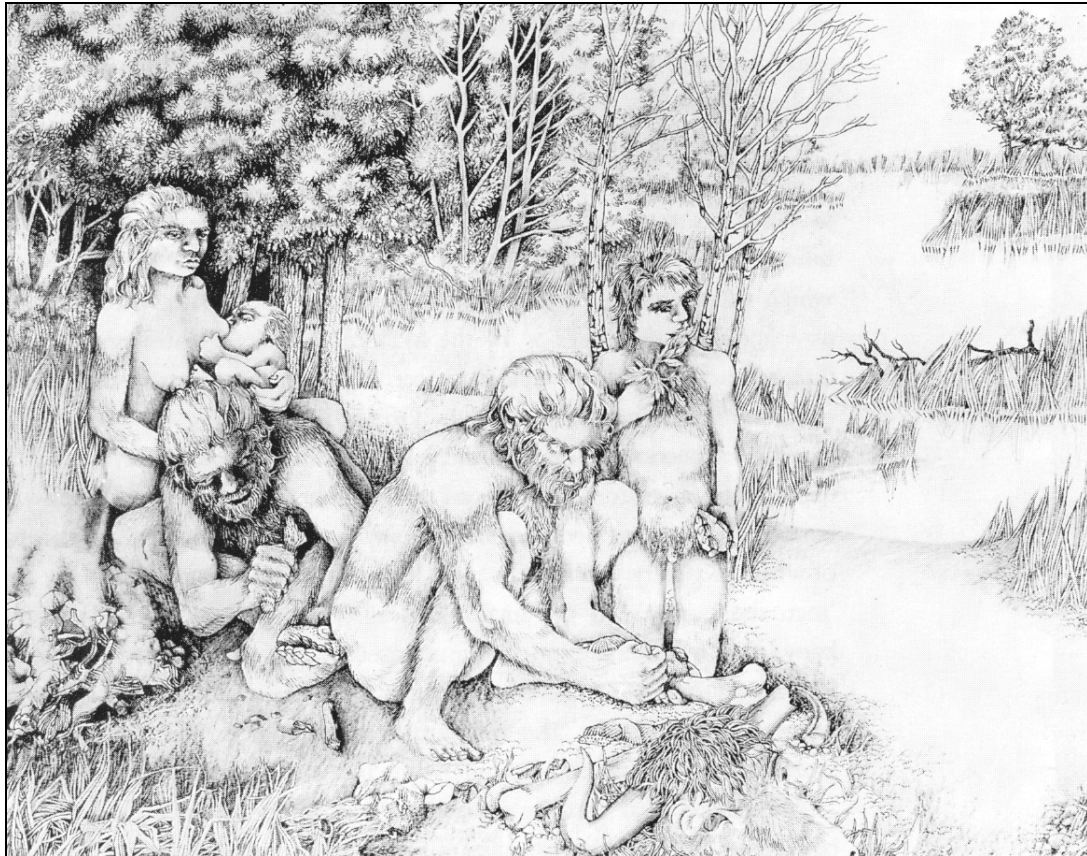
Et annet forhold er når kjønn synliggjøres i bøker og museumstekster. Barbara Wood (1996:57) fremholder at kjønnsrollenes karakter fremkommer i språkbruken, hvor kvinners aktiviteter blir beskrevet med adjektiv og i et passivt språk, mens menns aktiviteter beskrives aktivt med verb. Dette er et uttrykk for at menn er bærere av historien, mens kvinner blir tilføyd som noe ekstra. De innehar ikke posisjon til å flytte historien fremover, de har bare vært med på lasset.

Hilde Rigmor Amundsen (1995:127) har sett nærmere på hvordan populær og populærvitenskapelig litteratur som omhandler steinalder avspeiler ulike historiske tiders holdninger til kjønn og kjønnsrelasjoner. Datamaterialet er delt inn i to ulike tidsperioder fra slutten av 1880-tallet til 1930-åra og fra 1980 til 1990. Det ble på forhånd antatt at inndelingen skulle avdekke en tendens fra kjønnsdiskriminerende eldre litteratur til nyere tids likestillings- eller kjønnsnøytral litteratur. I ettertid viste skille seg å være kunstig, fordi det fremkom klare trender i begge tidsinndelingene. Noe som spesielt ble avdekket i arbeidsdeling mellom kjønn og deres fremstilte væremåte som aktiv versus passiv (Amundsen 1995:132). Likevel fremholder hun at det skjer en endring fra evolusjonistisk perspektiv i den eldre litteraturen, til mer rom for sosiale relasjoner i det forhistoriske samfunnet mellom etniske grupper, klasse og kjønn i den nyere litteraturen. Videre fremkommer det en ny trend i den yngre litteraturen ved en klarere synliggjøring av kvinner (Amundsen 1995:132-133). Et sentralt forhold som blir påpekt i denne sammenheng er at populærlitteraturens representasjon av kjønn og kjønnsrelasjoner sees i forhold til den arkeologiske forskningsdiskursen og samtidens holdninger.

3.4.3 Illustrasjoner og billedlige fremstillinger

Formålet med illustrasjoner er å forklare og danne bilder hos mottaker, og de kan stå i tilknytning til vitenskapelige så vel som populærvitenskapelig tekster eller være ledd i museumsutstillinger. Arkeologene gir mening til forhistorien ved å representere den visuelt (Moser 2001:280). Illustrasjoner har ut fra et feministisk perspektiv blitt kritisert fordi de baserer seg på kjønnsstereotyper som uproblematisk brukes i rekonstruksjon av forhistoriske samfunn.

Diane Gifford-Gonzalez (1993) og Stephanie Moser (1993) har begge ut fra et feministisk perspektiv analysert innholdet i fremstillinger av forhistoriske samfunn. En gjeldende tendens er dominansen av androsentriske skjevheter i illustrasjonene. Noe som kommer til uttrykk ved at mannen er hovedfokus i illustrasjonene, både gjennom plassering i forgrunnen og måten de avbildes på (se figur 1). De fremstilles som aktive aktører, både gjennom bevegelse, blick og aktiviteter. Kvinnene derimot blir plassert mer perifert i illustrasjonene, og har en tendens til å fremstå mer passivt hvor de i hovedsak fremstilles sittende eller knelende i bosetningskontekst og gjerne i en omsorgsrolle for barn (Gifford-Gonzalez 1993:31-33, Moser 1993:78).

Figur 1. Illustrasjonen viser tydelig tilskrivelse av kjønnsroller, hvor mannen er plassert i forgrunnen som aktør. Kvinnen derimot er plassert i bakgrunnen i omsorgsrolle for barn (Fra Wood 1996:54).

Analysen til Moser har rettet søkelys mot kjønnsstereotypiske bilder i billedlige fremstillinger av menneskets opprinnelse i paleolitikum. Datamaterialet består av 550 rekonstruksjoner publisert i akademisk og populærvitenskapelig litteratur angående menneskets opprinnelse i tidsrommet 1870-1989 (Moser 1993:77). Det er i hovedsak to historier som kan fortelles angående representasjon av kjønnsforskjeller og kjønnsroller; dominansen av androsentriske skjevheter og en minoritet av anomale avvikende bilder hvor kvinner fremstilles som likeverdige deltakere og hovedpersoner i det evolusjonistiske scenariet (Moser 1993:75). De androsentriske illustrasjonene dominerer i hele analyseperioden, mens anomaliene viser en økende trend de siste 15 årene av analyseperioden (Moser 1993:77).

De androsentriske skjevhetene fremkommer ved portretter av mannen som jeger, utøver av religiøs praksis, i fremstilling av hulemalerier og i produksjon og bruk av redskaper. Videre er det oftest mannen som er fokus for illustrasjonene ved

avbildning av sanking og småviltjakt. Noe som indikerer at hvis de tidlige menneskene levde av vegetarisk føde, var det mannen som hadde hovedansvaret for sankingsaktivitetene (Moser 1993:77-78). Illustrasjonene underbygger hvem som har vært viktige i å bringe samfunnet videre i utviklingsprosessen.

Anomaliene gir kvinner adgang til de typiske mannlige arenaene, og blir av Moser inndelt i tre grupper. Den første gruppen anomalier karakteriseres av at kvinner blir fremstilt i å gjøre typiske mannsaktiviteter. Den andre gruppen er hvor de kvinnelige figurene er mer dominerende i illustrasjonene enn ellers, ved en sentral plassering eller en mer aktiv deltagelse i aktiviteter. Anomaliene bærer preg av å tilegne kvinner en høyere profil, men sees på som mer eller mindre tilfeldig fordi de ikke korresponderer med noen spesielle forskningstema (Moser 1993:80-81). Den tredje gruppen av anomalier derimot viser en større vektlegging av ernæringsgrunnlag og en tendens til å fremstille et bredere spekter av aktiviteter og sosial interaksjon (Moser 1993: 81-82). Disse anomaliene fremtrer på slutten av 1970-tallet, og blir tolket i relasjon til nyere perspektiv og modeller innen paleolittisk arkeologi. Det blir påpekt at ”woman-the-gatherer” modellen med kritikk rettet mot ”man-the-hunter” modellen, ikke var den avgjørende årsaken til endring i avbildningene av kjønn. Moser (1993:87) begrunner dette med at den økende andelen av aktive kvinner i illustrasjonene fremstilles ved tilberedning av kjøtt, ikke sanking som ville vært naturlig om ”women-the-gatherer” modellen hadde fått innflytelse. Hun påpeker at det er ulike årsaker til endring i avbildningene av kjønnsroller i illustrasjonene. To hovedfaktorer som trekkes frem er flere kvinner innen faget og utvikling av modeller innen paleolittisk arkeologi (Moser 1993:85). Det blir påpekt at den viktigste endringen ikke er at kvinner fremstilles som deltagere, men heller at ulike aktiviteter er blitt utvidet for begge kjønn. Av den grunn er det ikke bare ”kvinneaktiviteter” som er blitt inkludert i det evolusjonistiske scenariet, men heller et bredere repertoar av aktiviteter som har vært sentral i menneskets tilpasning (Moser 1993:84).

Gifford-Gonzalez (1993:29-30) har analysert diorama fremstillinger av ”Cro-Magnon” mennesker, hvor datamaterialet består av 88 fremstillinger fra publikasjoner tilgjengelige for allmennheten og på postkort utgitt i perioden 1960-1980. Illustrasjonene gir innsikt i hva som skjer når mennesker blir kjønn og gitt handling

i forhistorien (Gifford-Gonzalez 1993:23), og søkelys rettes mot det sosiale innholdet i de kunstneriske fremstillingene.

Det synes å eksistere en selv-refererende representasjonstradisjon innen illustrasjonene, med røtter i klassisk vestlig kunstgenre. Noe som fremkommer ved at kunstnerne synes å overføre kulturspesifikke syn av menn, kvinner, eldre og barn og deres roller inn i forhistorien i de billedlige fremstillingene heller enn å ta opp kunnskap fra etnografiske studier og arkeologi (Gifford-Gonzalez 1993:24). Det er her spesielt tre ikoner som går igjen i illustrasjonene: *Man-the-Toolmaker*, *Madonna-with-child* og *Drudge-on-a-hide* (Gifford-Gonzalez 1993:34). *Man-the-toolmaker* viser til illustrasjoner hvor mannen fremstilles i posisjon typisk for en smed heller enn ved fremstilling av steinredskaper. *Madonna-with-child* er avbildninger av unge kvinner som holder babyer. *Drudge-on-a-hide* er oftest ansiktsløse kvinner på alle fire som skraper eller forbereder skraping av skinn (Gifford-Gonzalez 1993:34). Disse ikonene formidler kulturell mening hvor forhistoriske kvinner og menn plasseres inn i en kulturell ramme som underbygger en evig eksistens av vestlige kjønnsarketyper inn i fortiden så vel som nåtiden (Gifford-Gonzalez 1993:34).

Den utbredte bruken av illustrasjoner spesielt innen formidling av arkeologi, fordrer en bevisst bruk av dem.

I can dismiss them, ridicule them, laugh with them, tear my hair about them, try to change them, but I can not ignore them (Gamble 1998:XXiV).

Illustrasjonene er med på å konstruere kunnskap i formidlingssammenheng, og videre kan de få innvirkning på forskerens perspektiv på forhistorien (Gifford-Gonzalez 1993:24). De billedlige fremstillingene kan på denne måten tilføre aspekt som ikke står eksplisitt i teksten (Moser 1996:184, Moser 2001:163-164). Selv om innholdet i illustrasjonene kan være problematisk, bør ikke det resultere i at en går bort fra å bruke dem som visualiserende og forklarende element. En bør heller utvide innholdet av dem og utfordre seernes syn på forhistorien og hva det vil si å være menneske (Gifford-Gonzalez 1993:38).

3.4.4 Formidling i relasjon til kunnskapsproduksjon

Hvorfor er det vanskelig å fremstille en mangfoldig forhistorie med et mangfold av mennesker? Louise Ströbeck (1999:17) mener det er en utbredt holdning å problematisere kjønnsrelasjoner ut fra biologisk kjønn. Resultatet blir i hovedsak å synliggjøre glemte mennesker, som kvinner, men i allerede gitte rammer. Vi blir presentert med en kritikk av museumsutstillingene grunnet i at de er ”overbefolket” av aktive menn, problemet oppstår når løsningen blir å plassere den ”kvinnelige andelen” i en allerede gitt kjønnsrelasjon. Dette innebærer at en egentlig ikke oppnår å formidle mer innsikt i forhistoriens sosiale relasjoner enn den vi allerede har tilegnet oss.

Mandt (1994(b)) tar denne problemstillingen til nærmere ettersyn. Hun legger i artikkelen: *Trenger vi en feministisk museumskritikk?* til grunn et likt forløp for formidlingen som den fremvoksende kjønnsforskningen har fulgt. Et viktig punkt i feministisk kritikk blir her å bryte ned kjønnsstereotypene (Mandt 1994(b):16). En måte å gjøre dette på er å trekke frem den materielle kulturens mangetydighet, og slik være bevisste om at det fortidsbilde som museumsutstillinger presenterer kun er ett av flere mulige (Mandt 1994(b):14).

Et sentralt forhold Mandt (1994(b):16) trekker frem er at det ikke er det arkeologiske materialet i seg selv som forteller historien om de fantastiske menn, men vi som forskere. Det er arkeologenes utgangspunkt og spørsmål som er avgjørende for de svar en kommer frem til og dermed hvilken historie som blir presentert. For å bryte ned kjønnsstereotypene etterlyses fler- og tverrfaglige utstillinger, hvor fortidens mennesker sees på som aktører i aktiv samhandling (Mandt 1994(b):18). Det kreves derfor en bevisst holdning for å lete kvinnene frem (Mandt 1994(b):13), og her er vi inne på essensen i representasjonsproblematikken; nemlig å ha en bevisst holdning til hva som formidles og hvordan dette gjøres.

Både Losnedahl og Mandt legger til grunn en dobbel strategi for å endre representasjonen av kjønn i utstillingene (Losnedahl 1993:81-82,1994:10, Mandt 1994(b):18). Jeg vil sette denne strategien i relasjon til utviklingen av kvinne- og kjønnsforskningen, hvor et gjennomgående diskusjonstema nettopp er det sammensatte spørsmålet om integrasjon og/eller segregasjon. Hovedvekten har vært

lagt på integrasjonstankegangen, hvor den overhengende målsetningen har vært å integrere forskningstradisjonen inn i de enkelte fagdisiplinene. Det har i denne prosessen vært behov for å opprette egne fora som har gjort det mulig å utvikle kvinne- og kjønnsforskningen. Eksempler her er Sekretariatet for kvinneforskning opprettet i Norges allmennvitenskapelige forskningsråd i 1977, og opprettelse av sentre for kvinneforskning ved de ulike universitetene i løpet av 1980- og 1990-tallet. Samtidig blir det påpekt at integrasjonstankegangen kan være problematisk, med tanke på at de enkelte disiplinene blir for små til å hankses med de utfordringene den feministiske vitenskapskritikken retter mot de vitenskapelige tradisjonene (Markussen og Lotherington 1999:11-12). En tosidig satsning er av den grunn nødvendig.

Det er med bakgrunn i disse forhold vi kan forstå den doble strategien både Losnedahl og Mandt fremlegger. Losnedahl fremholder at opprettelse av egne kvinnemuseum vil fungere som pådriver og være en inspirasjonskilde til å snu tendensen i museumsutstillingene *som har gjort mannsdominans og underkommunisering av kvinneliv til det naturlige* (Losnedahl 1994:10). Det samme forhold trekker Mandt (1994 (b):18) frem når hun påpeker at det vil være nødvendig å revurdere ulike museumsutstillinger ut fra et kvinne- og kjønnsperspektiv, og samtidig at selvstendige kvinnemuseum står sentralt som pådrivere i en slik integrasjonsprosess. En underliggende målsetning her er en bevisstgjøring i formidlingspraksisene, hvor en vil fremme gyldige premisser for representasjon av kjønn i forhistorien. På denne måten kan vi unngå en opprettholdelse av *mannsmuseum* (Losnedahl 1993:63), eller *mannsformidling*.

Hvorfor har den feministiske vitenskapskritikken av kunnskapsproduksjon relevans for arkeologisk formidling? Et forhold jeg savner eksplisitt uttrykt i den feministiske museumskritikken er relasjonen mellom formidling og den arkeologiske kunnskapsproduksjonen. Riktignok kommer Mandt (1994 (b):16) inn på dette problemområdet når hun som nevnt understreker at det er arkeologene som skriver historiene om disse fantastiske menn som bærere av all ”utvikling”. Likevel får en et inntrykk av at formidling og forskning oppfattes som to ulike arenaer som kommuniserer dårlig. Dette kommer eksempelvis til uttrykk når Mandt (1994 (b):13) er av den oppfatning at det ikke bør forbause noen at kunnskap om kvinners liv og virke er mangelvare i museumsutstillingene.

Hva kommer det av at kvinnelivet er usynliggjort og minimalisert i fortidsbilder? Står museumsutstillerne overfor det samme problemet som møtte kvinneforskerne i 1960- og 70-årene – at kvinner og kvinners innsats tilsynelatende var fraværende i kildene? Kvinneforskerne tok imot utfordringen og viste at kvinner fins i datatilfanget hvis forskeren er villig til å se etter dem og lete dem fram (Mandt 1998:2).

Jeg må si meg enig med Mandt i at det kan synes som om formidlingen har behov for en feministisk kritikk, slik den arkeologiske forskningen har fått ved den fremvoksende genderarkeologien. Jeg er imidlertid interessert i å få en nærmere innsikt i den arkeologiske kunnskapsproduksjonen som kilde til den arkeologiske formidlingen. Skal det rettes feministisk kritikk mot formidlingen vil det være viktig å sette den i relasjon til den arkeologiske kunnskapsproduksjonen. Ikke bare fordi vi skal presentere en forsvarlig standard på formidlingen til et publikum, men også som Gifford-Gonzalez (1993:24) påpeker at budskapet i formidlingen kan virke tilbake på oss som forskere.

3.5 Oppsummering

Hovedmålsetningene med kapittelet har vært å belyse den feministiske vitenskapskritikken av kunnskapsproduksjon og å problematisere den androsentriske kunnskapsforståelsen den vestlige vitenskapen er grunnnet i. Fremstillingen av Haraways og Hardings kriterier for å oppnå forsvarlig forskning har vist hvordan problemet med androsentrisme forhåpentligvis kan begrenses innen kunnskapsproduksjon. Et sentralt aspekt her var bevisstgjøring av forskerens rolle og situerthet i forskningsprosessen.

Videre har jeg sett nærmere på bakgrunnen og oppkomsten til genderarkeologien. Et sentralt forhold i presentasjonen har vært å få frem aspekt ved genderarkeologi som kan få konsekvenser for dens gjennomslagskraft til arkeologisk kunnskapsproduksjon så vel som formidling. Den feministiske formidlingskritikken har vist at utspillingen av ”gudetriksen” også har konsekvenser for arkeologenes formidlingspraksis. Problematikken resulterer i gode vekstvilkår for kjønnsstereotyper og androsentrisk kunnskapsforståelse, noe som understreker et behov for å problematisere relasjonene mellom arkeologisk kunnskapsproduksjon og formidling.

Kapittel 4 Arkeologiske populærvitenskapelige tidsskrift

4.1 Innledning

Hovedmålet med kapitlet er å studere hvordan de populærvitenskapelige tidsskriftene forholder seg til den faginterne debatten. Jeg begynner med en problematisering av begrepet ”tidsskrift”. Det vil her bli sett nærmere på faktorer som definerer tidsskrift, og deretter vil det bli gitt en redegjørelse for hva som ligger i begrepet. Det blir gitt et kort historisk riss for oppkomsten til de første norske arkeologiske tidsskrift og foreninger. Formålet er å få frem når det oppstår en tradisjon med utgivelse av arkeologiske fagtidsskrift i Norge. Slike tidsskrift er riktignok faginterne, i motsetning til de populærvitenskapelige tidsskriftene som henvender seg til allmennheten. I denne sammenheng blir organiseringen av de fem arkeologiske landsdelsmuseene og deres arbeidsoppgaver med spesielt søkelys på formidlingsvirksomhet sett nærmere på. De arkeologiske populærvitenskapelige tidsskriftene som i hovedsak kan knyttes til de arkeologiske museene blir deretter presentert. Det blir her trukket frem egenskaper og fellestrekk ved de ulike tidsskriftene. Presentasjonen vil danne utgangspunkt for utvelgelse av tidsskrift til analysen. Avslutningvis blir det gjort en oppsummering av kapitlet hvor den populærvitenskapelige karakteren som kommer til uttrykk i tidsskriftene blir konkretisert nærmere.

4.2 Tidsskrift – avklaring og historikk

4.2.1 Avklaring

”Tidsskrift” utgjør en stor og uensartet gruppe, og det kan være vanskelige plassere dem under *en* dekkende definisjon. Begrepet er ikke bare vanskelig å håndtere på grunn av det mangfold av tidsskrift som eksisterer i dag, men også med tanke på de enkelte tidsskriftenes historiske bakgrunn. Tidsskrift kan ikke fremstilles som statiske grupper fra første utgivelse. De har som regel gjennomgått ulike endringer, for eksempel i form av layout og innhold. Et annet forhold er at betegnelser som ”hefte” og ”skrift” ofte har blitt brukt ensbetydende med begrepet ”tidsskrift”. Det kan derfor være vanskelig å finne en fruktbar og dekkende definisjon av tidsskrift generelt. Jeg

skal se nærmere på hva som er felles for tidsskrift, og utfra dette konkretisere hva som kan være et fruktbart utgangspunkt for å definere typer av tidsskrift.

Et felles trekk med tidsskrift er at de er periodiske publikasjoner. Det vil si at de kommer ut med jevne mellomrom i løpet av et år, hvor antall utgivelser vil variere for hvert enkelt tidsskrift. Norsk kulturråd har gjennom Norsk kulturfond en støtteordning for kulturtidsskrift. Jeg skal se nærmere på hvilke kriterier som er satt opp for hvilke tidsskrift som kan søke om støtte.

Ordninga gjeld tidsskrift for refleksjon og informasjon om kultur- og samfunnsspørsmål, eller som gir rom for presentasjon og analyse av kunstartene og kulturvernområdet. Fagtidsskrift og medlemsblad kan ikkje få støtte. Tidsskriftene må komme ut minst fire gonger i året og ha eit sidetall på minst 32 sider (kulturrad.no/omraader/litteratur.html).

Sitatet som er hentet fra Norsk Kulturråds nettside, viser hvordan et kulturtidsskrift blir definert. Det blir vektlagt at innholdet skal omhandle emner innen kultur og samfunnsspørsmål, dette favner vidt. En mer begrenset faktor er kravet om et antall på fire utgivelser i året. Denne grensen definerer ikke tidsskrift generelt, men kan heller forstås som et kriterium for hvilke kulturtidsskrift som kan søke om støtte fra Norsk Kulturråd. Det vil med andre ord ikke være hensiktsmessig å kun definere tidsskrift etter antall utgivelser, fordi dette varierer hos tidsskriftene. De arkeologiske populærvitenskapelige tidsskriftene eksemplifiserer dette forhold, da disse per. i dag kommer ut med mellom 1 og 5 nummer i året. Antall utgivelser i året har endret seg over tid hos enkelte av tidsskriftene. Tidsskrift kan riktignok skilles fra andre trykksaker som har en hyppigere utgivelse, for eksempel ukeblad og dagsaviser. Men skulle kun et visst antall av utgivelser hvert år definere tidsskrift, ville det vært problematisk å skille dem i fra magasiner som utgis månedlig, hvert kvartal eller halvår. Etter min mening vil det være gunstigere å ta utgangspunkt i innholdet for å definere tidsskriftene.

Et felles trekk ved tidsskrift generelt er et ønske om å gi innsikt hos leseren, det som står sentralt for tidsskriftene er nettopp innholdet. Defineres tidsskrift etter innhold vil det være mulig å begrense og spesifisere nærmere hvilken type tidsskrift en skal tilnærme seg. Med dette utgangspunktet vil det bli foretatt en plassering av de arkeologiske populærvitenskapelige tidsskriftene i tidsskriftsvrømmelen.

Fagtidsskrift er definert etter innhold. Med et utgangspunkt i arkeologi, vil arkeologiske fagtidsskrift inneholde artikler skrevet av og for arkeologer (eller nærliggende felt), som belyser arkeologiske problemstillinger. Fagtidsskriftene kan på denne måten sies å ha et begrenset stoffområde, men de kan ha ulike innfallsvinkler.³ Jeg mener at de arkeologiske populærvitenskapelige tidsskrift kan plasseres som en undergruppe av fagtidsskriftene. Nesten samtlige av de populærvitenskapelige tidsskriftene jeg har med i presentasjonen utgis ved arkeologiske institusjoner, og flesteparten legger vekt på et arkeologisk innhold. Ulikt fra fagtidsskriftene har de arkeologiske populærvitenskapelige tidsskriftene som hovedmål å nå en interessert allmennhet. Det som i hovedsak skiller dem fra fagtidsskriftene er nettopp mottakergruppen, noe som kommer til uttrykk i innhold, artiklenes oppbygning, språk og layout.

Med ”arkeologiske populærvitenskapelige tidsskrift” vil jeg forstå periodiske publikasjoner utgitt ved arkeologiske institusjoner. Tidsskriftene legger hovedvekt på et arkeologisk innhold som skal formidles til en interessert allmennhet.

4.2.2 Historikk

Det er vanlig å plassere de tidligste tidsskriftene under fellesbegrepet ”periodika”, som rommer dagspresse og ukeblader så vel som tidsskrift med hovedvekt av faglig innhold (Wasberg 1998:10). De første utgivelsene av tidsskrift eller periodika, finner vi tilbake på 1600-tallet, men det er først på 1700-tallet de på alvor slår igjennom, og da i opplysningstidens ånd. Ved fremveksten av et borgerskap økte behovet for kunnskapsformidlere, og tidsskriftene fremstod som den nye informasjonskilden til allmennheten (Gramstad 1988:20).

I løpet av 1700-tallet oppstår det en todeling av tidsskriftene, de allmenorienterte og fagtidsskriftene (Gramstad 1988:20-21). De allmenorienterte tidsskriftene vokste i særlig grad frem på begynnelsen av 1700-tallet. Et viktig trekk fra denne perioden er at de lærde selskapene begynte å utgi egne publikasjoner, og på denne måten ble

---

³ N.A.R. og K.A.N. eksemplifiserer dette forhold.

tidsskriftene en del av selskapenes daglige drift. De vitenskapelige fagtidsskriftene oppstod mot slutten av 1700-tallet, og kan sees i sammenheng med den begynnende spesialiseringen innenfor vitenskapen rundt 1750 (Haugland 1988:16-17). Det oppstår en ”periodikarevolusjon” (Wasberg 1998:10-11) som ved utgangen av århundret resulterer i at nærmest hver eneste forskergren har eget tidsskrift (Haugland 1988:17).

Det er i perioden fra midten av 1800-tallet til tidlig på 1900-tallet, vi får fremvekst av de første norske arkeologiske tidsskrift og foreninger. Disse har hatt ulike funksjoner, men kan sees som uttrykk fra en tid da arkeologien begynner å organisere seg i Norge. Tidsskriftene utgjorde et viktig kommunikasjonsmiddel mellom de gryende arkeologimiljøene som vokste frem på 1800-tallet.

Det første tidsskriftet som forsøkte å formidle kunnskap om oldtiden i Norge var *Urda, et norsk antiquarisk-historisk tidsskrift*. Baktanken med tidsskriftet var å vekke flest mulig til nasjonalkulturell bevissthet (Hagen 1997:57-58). Tidsskriftet ble utgitt i perioden 1834-1847 ved Bergen Museum (Engelstad 1937:227).

”Foreningen til norske Fortidsminnesmærkers Bevaring” ble stiftet i 1844, et av foreningens hovedområder med Nicolaysen som formann var publiseringsvirksomhet. Foreningens årsberetninger inneholdt fra 1866 en offentliggjørelse av alle oldsaker som var kommet inn ved de store museene (Lidèn 1991:36), og ble på denne måten et sentralt organ for norsk arkeologi (Skjølsvold 1986:5). Omorganiseringen av foreningen i 1899, hvor det ble vedtatt at en skulle vektlegge senere tids kulturminner foruten de forhistoriske, og organiseringen av arkeologisk arbeid til landsdelsmuseene i Oslo, Stavanger, Bergen, Trondheim og Tromsø ved loven av 1905, medførte at norsk arkeologi etter hvert mistet et felles ”tidsskrift” som *Årsberetningen* hadde fungert som (Skjølsvold 1986:5).

I 1910 satte Brøgger og Shetelig ut ideen om et felles organ for de arkeologiske museene (Trøim 1999:71). Opprettelsen av klubben ”Norsk Arkeologisk Selskap” i 1911 var spiren til ”Norsk Arkeologisk Selskap” som ble startet i 1936 (Blindheim 1985:40). En av hensiktene til arkeolog-klubben av 1911, var å utfylle den rollen som ”Årsberetningen” til Fortidsminneforeningen hadde hatt, hvor tidsskriftet *Oldtiden* nå

skulle fungere som et felles organ for de arkeologiske museene (Skjølsvold 1986:5, Hougen 1961:VI). Tidsskriftet hadde ikke som hensikt å nå allmennheten (Hougen 1961:VI), det kan heller forstås som et faginternt tidsskrift. *Oldtiden* ble utgitt med ujevne mellomrom frem til 1932 (Engelstad 1937:228).

De ulike arkeologiske tidsskriftene er tatt med for å vise hvordan de fremstod som interne meddelelsesorgan i et fremvoksende arkeologisk fagmiljø her i landet. Riktignok var det en rekke arkeologiske publikasjoner som forelå i disse periodene, men tidsskriftene representerer noe annet. Det viser oppstarten til *Oldtiden*, som ble opprettet nettopp med det utgangspunkt å være et fellesorgan mellom museene. Fremveksten av fagtidsskrift internt i arkeologimiljøet var viktig for en faglig kommunikasjon mellom de arkeologiske institusjonene. Skal oppkomsten til de arkeologiske populærvitenskapelige tidsskriftene forstås som undergruppe av fagtidsskriftene, må de settes inn i en større sammenheng. Jeg skal derfor kort gå nærmere inn på organiseringen av de arkeologiske museene, som flesteparten av de populærvitenskapelige tidsskriftene kan plasseres under.

4.3 Organisering av de arkeologiske museene

Norsk museumsvesens historie går tilbake til stiftelsen av *Det Kongelige Selskap for Norges Vel* i 1810, hvor målsetningen var å danne et nasjonalmuseum for norsk oldforskning (Trøim 1999:21). Utover 1800-tallet dannes en rekke ulike museum i Norge (NKKM 1986:15). Museene som i dag utgjør de fem arkeologiske landsdelsmuseum, ble alle stiftet i løpet av denne perioden. Universitetets nasjonalsamling i 1811, Bergen Museum i 1825, Trondheim i 1874, Tromsø i 1872 og Stavanger i 1877 (Trøim 1999:21-22). Men det er først ved ”Lov om fredning og bevaring af fortidslevninger” av 1905, at de får forvaltningsmyndighet ved at landet deles inn i fem arkeologiske forvaltningsdistrikt (Hagen 1997:84).⁴ De arkeologiske museenes vernevirksomhet omfatter hele landet, hvert museum dekker en landsdel opprinnelig bestemt av de gamle bispedømmene:

---

⁴ Stavanger Museum får forvaltningsmyndighet først i 1911 (Hagen 1997:85), og Arkeologisk Museum i Stavanger skiller ut fra Stavanger Museum i 1975 (NOU 1996:61)

- Oldsaksamlingen ved Universitetet i Oslo dekker fylkene Oslo, Akershus, Østfold, Vestfold, Telemark, Buskerud, Aust-Agder, Vest-Agder, Hedmark og Oppland.
- Historisk Museum, ved Universitetet i Bergen dekker Hordaland, Sogn og Fjordane og Sunnmøre.
- Universitetet i Trondheim – Vitenskapsmuseet, ved arkeologisk avdeling, dekker Nordmøre og Romsdal, Sør og Nord Trøndelag og Nordland til Saltfjellet.
- Universitetet i Tromsø, Tromsø Museum ved arkeologisk avdeling og avdelingen for samisk etnografi, dekker Nordland fra Saltfjellet, Troms, Finnmark og Svalbard.
- Arkeologisk museum i Stavanger (heretter AmS) dekker Rogaland fylke (NKKM 1986:40).

AmS er det minste museumsdistriktet, og det skiller seg organisatorisk i fra de andre arkeologiske museene som alle er å finne innenfor universitetsstrukturen (NOU 1996:61). Foruten de arkeologiske museene innehar Fylkeskommunen, NIKU og Sametinget forvaltningsmyndighet.

Museene har fire grunnleggende arbeidsoppgaver: innsamling og bevaring, dokumentasjon, forskning og formidling (NKKM 1986:17). Jeg skal her gripe fatt i museenes formidlingsoppgave. De arkeologiske museene driver formidling på ulike måter, gjennom museumsutstillinger, utgivelse av bøker, undervisning, trykkserier, årbøker og tidsskrifter (NKKM 1986:19). Det som er av interesse her er å plassere de arkeologiske populærvitenskapelige tidsskrift i relasjon til museenes formidlingsoppgave, samt å få frem museenes ansvar i formidlingssammenheng.

Museene har ansvar overfor samfunnet for en forsvarlig standard i arbeidet når allmennheten gjøres delaktig i deres viten (NKKM 1986:20)

Jeg tolker å *gjøre allmennheten delaktig* som formidlingsarbeid fra museenes side, og det blir derfor viktig å se på hvilken forståelse som legges i uttrykket ”forsvarlig standard” når det gjelder formidling i populærvitenskapelige tidsskrift. Jeg vil argumentere for at tidsskriftenes relasjon til et fagmiljø er relevant. De inngår i museenes formidlingsarbeid, noe som gjør at spørsmålet om en forsvarlig standard på formidlingen i forhold til representasjon av kjønn kan trekkes inn i diskusjonen i kapittel 7.

4.4 Et utvalg av tidsskrift

De arkeologiske populærvitenskapelige tidsskriftene har blitt sett i relasjon til de arkeologiske museenes formidlingsarbeid, nedenfor blir relasjonsforholdet belyst ved en presentasjon av tidsskriftene. Et sentralt punkt i den senere analyse av tidsskriftene vil være en vektlegging av artiklenes innhold. Dette vil være utgangspunkt for å belyse hvilke tolkninger og tendenser i det arkeologiske fagmiljøet som kommer til uttrykk i formidlingssammenheng.

De populærvitenskapelige tidsskriftene som blir presentert er *Ottar* som utgis ved Tromsø museum, *frå haug ok heidni* som utgis av Rogaland arkeologiske forening ved AmS og *Spor* utgitt ved Vitenskapsmuseet i Trondheim. Disse tidsskriftene kan alle sees i relasjon til de respektive museenes formidlingsansvar. Jeg har i tillegg valgt å presentere *Arkeo* som utgis av arkeologisk institutt ved Universitet i Bergen og *Viking*. *Viking* blir presentert dels fordi det har en lang historie i norsk arkeologi og kan knyttes til ”Norsk Arkeologisk Selskap”, og dels fordi det problematiserer betegnelsen tidsskrift. Jeg har valgt å utelate tidsskriftet *Nicolay* fordi dette ikke utgis av Oldsaksamlingen men av studenter ved IAKK, og derfor ikke kan sees på som et formidlingsarbeid på lik linje med de ovenfor nevnte tidsskriftene.⁵

De nåværende arkeologiske populærvitenskapelige tidsskriftene i Norge har blitt startet til ulike tider, nærmere bestemt i perioden fra 1937 til 1986. På grunn av denne avstanden i tid, vil hovedvekten legges på hvert enkelt tidsskrifts oppkomst. Redaksjonens forord i førsteutgivelsene til tidsskriftene gir et inntrykk av hvilken hensikt og mål som ligger til grunn for tidsskriftenes oppstart. Det vil bli tatt utgangspunkt i disse rammene og utenforliggende omstendigheter for å forklare hvorfor de enkelte populærvitenskapelige tidsskriftene oppstår når de gjør og hvilke formål de eventuelt har tjent. Deretter blir det kort gått inn på endringer i tidsskriftenes karakter og hvordan de fremstår i dag.

---

⁵ Jeg vil for øvrig i denne sammenheng bemerke at Oldsaksamlingen er det eneste arkeologiske museet som ikke gir ut et arkeologisk populærvitenskapelig tidsskrift, men forskerne ved Oldsaksamlingen har hatt en nær tilknytning til redaksjonen av *Viking*. Videre gir Oldsaksamlingen ut publikasjonsserier som *Norske Oldfunn, Skrifter og Varia*.

4.4.1 VIKING. Norsk Arkeologisk Årbok .

Utgiver av tidsskriftet, eller årboken som det heter i dag, er ”Norsk Arkeologisk Selskap”. Selskapet har en historie tilbake til 1911, men det er vanlig å regne 1936 som selskapets endelige grunnleggelse. Et viktig trekk med selskapets historie er at det i de tidligste periodene skulle fungere (eller fungerte) som et felles organ mellom museumsinstitusjonene. I 1936 derimot skjedde det en endring hvor en i større grad rettet seg mot allmennheten (Blindheim 1985:40). I 1937 ble *VIKING. Tidsskrift for norrøn arkeologi* utgitt for første gang. Redaksjonen satte seg to hovedmål med tidsskriftet:

Dels fremme norsk arkeologisk forskning ved å gi plass for avhandlinger og artikler, som enten bringer helt nytt stoff frem i dagen eller samler nye synspunkter og ny bearbeidelse av kjent stoff. Dels – og hånd i hånd med dette – søke å nå den største mulige krets av folk i Norge som spør etter kunnskap om dets oldtid. Begge disse mål hører sammen. Vi søker ikke popularisering i den gamle forstand, hvor det blev skilt mellom videnskap og folkelesning. Tidsskriftet skulde gjøre sitt til å få arkeologene til å skrive og folk til å lese (*Brøgger 1937:6*).

Viking skulle publisere artikler som fremla ny forskning innen arkeologi, og på denne måten formidle kunnskapen ut til den interesserte allmennhet i det vidstrakte land. Mottakergruppen var medlemmer av selskapet. Det forhold at en ikke lenger skulle skille mellom vitenskap og folkelesning, kan muligens sees i sammenheng med datidens forhold når det gjaldt utstillinger av forhistoriske gjenstander. Det var på denne tiden ikke et skille mellom studiesamling og publikumsutstilling, både forskere og publikum brukte og hadde tilgang til den samme samlingen (Ekeland 1992:16).

Et annet trekk ved forordet er advarselen om misbruk av arkeologi.

Arkeologiens materiale og resultater har idag en stor folkeopdragende betydning. De er en del av et folks, en nasjons åndelige kapital. Men de skal ikke misbrukes i nasjonalistisk propaganda (*Brøgger 1937:6*).

Advarselen kan sees i sammenheng med datidens nasjonalistiske strømninger. Her hjemme i Norge smykket bevegelse som Nasjonal Samling og Fedrelandslaget seg med oldtidssymboler (Hagen 1997:152), noe Brøgger markerte sterk avstand fra i forordet. Brøggers politiske engasjement mot nazistene brakte han i fengsel under 2. verdenskrig (Blindheim 1985:32.33, Hagen 1986:269-270).

Viking har siden starten i 1937 blitt omtalt som et tidsskrift, men i 1995 ble det på generalforsamlingen vedtatt nye vedtekter der det heter at *Viking* skulle endre navn fra "*Tidsskrift for norrøn arkeologi*" til "*Norsk Arkeologisk Årbok*" (Mikkelsen 1997:133). *Viking* er i dag ikke et tidsskrift, men en årbok for medlemmer av Norsk Arkeologisk Selskap. En viktig side ved selskapets virksomhet er Arkeologisk Fond, hvor norske arkeologer og hovedfagsstudenter i arkeologi kan søke om økonomisk støtte til arkeologisk virksomhet i inn og utland. Selskapet har på denne måten bidratt med kjærkomne midler til arkeologisk virksomhet i Norge (Mikkelsen 1997:135). Et annet trekk ved *Viking* er at det ikke er knyttet til en arkeologisk institusjon, men et selskap. Årboken er derfor ikke geografisk stedbundet på samme måte som de øvrige tidsskriftene i presentasjonen. Redaksjonen vektlegger den dag i dag å presentere nytt stoff innen arkeologi fra hele landet. Hvorvidt dette skjer i form av en faglig eller populærvitenskapelig standard på artiklene er et annet spørsmål. Artiklene i *Viking* har ofte hatt en høy faglig standard, og det er akseptabelt i det arkeologiske forskningsmiljøet å henvide til artikler trykt i *Viking*. Årboken anses med andre ord for å ha en faglig tyngde. Uansett har *Viking* fungert som et viktig bindeledd mellom Selskapet og dets medlemmer, samt mellom fagarkeologer og en interessert allmennhet (Mikkelsen 1997:134). *Viking* har hatt et relativt stabilt utseende og innhold. Riktignok skjer det en endring av den ytre layouten i forbindelse med 50-årsjubileet til *Viking* i 1985/1986. Det er arkeologiske artikler som publiseres, og av faste innslag i årboken er referat fra selskapets årsmøte.

4.4.2 OTTAR. Populærvitenskapelig tidsskrift fra Tromsø Museum

Ottar utgis første gang i 1954 ved Tromsø Museum. Redaksjonens mål med tidsskriftet var å opplyse om landsdelen, en vektlegging som også kommer til uttrykk ved valg av navn på tidsskriftet.

Når serien blir kalt OTTAR, er dette til minne om den Ottar fra Lenvik som ca. år 900 forfattet den første beskrivelse av Nord-Norge. Han står som grunnleggeren av landsdelens utforskning. Kulturhistorikere, geografer, etnografer og zoologer må alle gå til Ottars verk for å finne sitt fags startpunkt her i nord, og Ottar selv er som den eldste ved navn kjente nordlending en mann som hører både historien og forhistorien til (*Redaksjonen 1954:2*).

Uttrykket for den regionale tilhørighet kan muligens sees i relasjon til tiltak i det arkeologiske miljøet ved Tromsø Museum. 1950-årene representerer en gryende

offensiv for kulturminneforskningen i Nord-Norge (Hagen 1997:317). Registreringsarbeidet ble i 1950-årene startet opp igjen og museet mottok for første gang støtte til arkeologisk feltarbeid fra Norges Allmennvitenskapelige Forskningsråd. Museet begynte etter hvert med en økende publiseringsvirksomhet med egne serier, og ved avisspaltene "Gløtt fra Tromsø Museum" og *Ottar* (Simonsen 1972:86). Landsdelen var inne i en periode med gjenreisning etter 2. verdenskrig. Stortinget hadde vedtatt Nord-Norge-planen hvor økonomisk vekst, og sentralisering stod på dagsordenen (Wold 1994:2). Tidsånden som Nord-Norge befant seg i da *Ottar* første gang ble utgitt, presentere Wold på følgende måte:

I 1954 var den jevne nordlending mer opptatt av å sette seg inn i bruksanvisning for ekkolodd og vaskemaskiner enn å lese om hva en konservator på Tromsø Museum måtte ha på hjertet (Wold 1994:2).

Det var ikke arkeologien som var det viktigste bidraget med *Ottar* den første perioden, en var mer opptatt av å bygge en fremtid enn å vende blikket tilbake til forhistorien. Wold viser videre i den historiske gjennomgang av *Ottar* at tidsskriftet i ulike sammenhenger har vært et talerør for viktige politiske kampsaker i landsdelen. Tidsskriftet vektla å formidle kunnskap fra og om landsdelen, en kan si at *Ottar* hadde en identitetsskapende funksjon. Tidsskriftet fikk en økt popularitet da kravet om en mer lokalorientert skole oppstod på 70-tallet. Den neste politiske kampsaken var i forbindelse med Alta-Kautokeino-vassdraget. Igjen var det behov for å formidle relevant kunnskap om nordnorske forhold, da om samisk kultur og historie. På 1980-tallet hadde tidsskriftet ulike artikler omkring ressurs- og miljøproblematikken (Wold 1994:4). I løpet av 1990-tallet har det blitt gitt ut to temanummer som har omhandlet kvinneforskning. Utgivelsene har kommet ut i forbindelse med arrangementene Kvinneforskningsmaraton (1991, nr. 4) og Kvinnerens verden (1999, nr. 3). Vi ser ut fra dette at *Ottar* har vært og muligens er et tidsskrift som gjennom forskjellige vinklinger og fagtilnærminger har hatt en aktiv rolle i ulike saker av politisk karakter.

Redaksjonene har utført ulike endringer underveis med tidsskriftet. Ved starten i 1954 bar tidsskriftet navnet *Ottar. Populære småskrifter fra Tromsø Museum*, og innholdet i tidsskriftet bestod av enten en lengre artikkel med kultur eller naturhistorisk tema eller flere mindre artikler som var samlet under kategorien "Gløtt fra Tromsø museum". Denne samlebetegnelsen var artikler som tidligere hadde vært på trykk i

avisene Nordlys eller Tromsø, artiklene omhandlet tema som de ulike faggrenene ved museet jobbet med. En interessant endring av *Ottar* er skifte av undertittelen fra *populære småskrifter fra Tromsø Museum* til *populærvitenskapelig tidsskrift fra Tromsø Museum* i 1980. Denne endringen skjer riktignok uten kommentar fra redaksjonens side, og hvorfor dette skjer ubemerket er usikkert. Ytterligere endringer av tidsskriftet ble foretatt i 1982 og 1987. Redaksjonene endret da *Ottars* layout hvor en vektla at bilder, illustrasjoner og endring av format ville gjøre tidsskriftet mer leservennlig (Nilssen og Wold 1987:2, Wold 1982:2). Etter den siste ansiktsløftningen i 1987, hvor tidsskriftet får et format på 21x21 cm og med tre spalter tekst på hver side, har det ikke blitt gjort ytterligere endringer i layouten til tidsskriftet.

Det som karakteriserer *Ottar* i forhold til de andre tidsskriftene i presentasjonen, er at *Ottar* er et tverrvitenskapelig tidsskrift, noe som må sees i sammenheng med at Tromsø Museum er et tverrfaglig museum. Dermed har tidsskriftet et innhold av natur- så vel som kulturhistorisk karakter. Det kommer i dag ut 5 ganger i året, og vanligvis med temanummer som artiklene i utgivelsen omhandler. At *Ottar* er et tverrvitenskapelig tidsskrift viser nettopp bredden av temanummer, de kan være viet et fagområdet ved museet eller det kan være et mer åpent tema hvor ulike fag og forskere er representert med artikler. Eksempler på valg av tema hos *Ottar* kan være: ”Ved forrige tusenårsskifte”(2000, nr.1), ”Råstoff til redskap”(1999, nr.2), ”Kart”(1998, nr.3), ”Biologisk mangfold” (1998, nr.4), eller utgivelsen kan være uten tema hvor en vektlegger artikler fra ulike fagområder ”Spissmus, Boplass, Fyrverkeri, Sjøfugl, SPOR, Fangstsystem, Slipestein” (1999, nr.1). Tidsskriftet har ikke tradisjon med faste spalter, foruten redaksjonens forord eller innledning som det heter fra 1987.

4.4.3 frå haug ok heidni. Tidsskrift for Rogalands arkeologiske forening

frå haug ok heidni ble første gang utgitt i 1960 ved Stavanger Museum, dette i forbindelse med museets opprettelse av Rogaland arkeologiske forening. Foreningen ble startet fra museets side for å bedre kontakten mellom museet og lokalbefolkningen i dets distrikt.

Museet på sin side vil gjennom foreningen søke å stimulere interessen for distriktets eldste kulturhistorie, og øke forståelsen for de store og kulturelle verdier som våre fortidsminner representerer (Skjølsvold 1960:2).

Det var fra museets side et ønske om at en gjennom foreningen kunne få etablert kontaktpersoner ulike steder i fylket, og dermed fremmet interessen og forståelsen for kulturminnenes verdi (Møllerop 1980:3). Tidsskriftet, eller skriftet som det den gang ble omtalt, var her en viktig kilde. Det skulle formidle kunnskap om museets virksomhet til foreningens medlemmer, som på denne måten kunne holdes oppdatert angående hva som foregikk av arkeologisk arbeid innen fylket.

Det kan være vanskelig å gi en enkel forklaring på opprettelsen av Rogaland Arkeologiske forening av 1960. En bakgrunnsforklaring kommer til uttrykket i en artikkel i *frå haug ok heidni* ved foreningens 20-års jubileum.

Etterkrigstiden bragte med seg et samfunn med stadig økende vekst som rettesnor. Økt tempo i endringsprosessene, effektivisering og rasjonalisering var hjelpemidler for å oppnå dette. Kulturminnevernets pris ble en stadig dårligere kontakt med enkeltmennesker i samfunnet omkring oss, vi spiste raskt opp den kapital av velvilje Jan Petersen hadde gitt oss i arv. Det er bl.a. i lys av denne situasjonene vi må se opprettelsen av Rogalands arkeologiske forening (Møllerop 1980:3).

1960-årene representerte en samfunnsutvikling hvor det gjennom industrireising, utbygging av veier, vassdrag, boligbygging og nydyrking, ble lagt press på kulturminnebestanden (Møllerop 1991:4). Det var økonomisk vekst som stod på dagsplanen, noe som var og er vanskelig å forene med en kulturminnepolitikk med vektlegging av vern. Kontakten med lokal befolkning ble derfor viktig, ikke bare for oppnå et utbytte av lokal kunnskap, men også for å ”legitimere” arkeologien på et lokalt nivå.

En indikasjon på dette belyser muligens valg av navn på tidsskriftet. Navnet *frå haug ok heidni* er hentet fra *Diplomatarium Norvegicum* bd. XA, uttrykket stammer fra en grensetvist i Vik i Sogn, og kan oversettes med ”frå haug og hedensk tid” (Skjølsvold 1960:2). Moralen som kan knyttes til det opprinnelige uttrykket var at ”en skulle ha respekt for det som var gamle og hevdvunne rettigheter, selv om de gikk tilbake til førkristen tid” (Møllerop 1995:59).

Det mottoet tidsskriftets navn representerer, om en tolker det dithen at en skal ha respekt for kulturminnene og en vektlegging av hvor essensielt viktig den lokale

kunnskap er for museet, avspeiler en mulig interessekonflikt. Jeg tenker her på at Rogaland er et presset fylke når det gjelder bolig- og industriutbygging. Det forhold at fylket (spesielt distriktene rundt Stavanger), er rik på både gode jordbruksområder og kulturminner forenkler ikke situasjonen. Med bakgrunn i dette er ikke alltid museet forbundet med noe positivt av en berørt lokalbefolkning eller utbygger (Møllerop og Johansen 1977:174). Det blir derfor viktig for museet å gi noe tilbake til de lokale, en kunnskap om kulturlandskapet og forståelse av kulturminnevernet.

De populærvitenskapelige artiklene utgjør hovedgruppen i tidsskriftet, disse har ulikt innhold, noe som kommer frem av emneregisteret til *frå haug ok heidni* (1996, nr.1). Artiklene er her kategorisert under naturvitenskap, arkeologi, allmenn kulturhistorie, Arkeologisk museum i Stavanger, Rogaland arkeologiske forening, biografier, bokanmeldelser og andre emner. Når det gjelder emner under kategorien arkeologi er det underemnene arkeologisk feltundersøkelser og bosetningshistorie som dominerer artikkelmaterialet, i følge *frå haug ok heidnis* emneregister i fra perioden 1980-1995 (1996, nr.1). Den redaksjonelle linjen over hva det skal skrives om har riktignok endret seg med årenes løp.

Mens redaksjonen i de tidligere år valgte å la innholdet i det enkelte hefte bli preget av det aktuelle stoff og det som forskeren arbeider med i øyeblikket, har redaksjonen de senere år fulgt en noe strengere linje med et enkelt tema eller et geografisk område (*Møllerop 1980:4*).

Men tidsskriftet har endret karakter siden den gang. En kan muligens plassere dagens *frå haug ok heidni* i et mellompunkt av de tidligere redaksjonelle linjene i sitatet. Tidsskriftet formidler i dag aktuelt stoff fra museets virksomhet, samtidig som geografisk avgrensede områder presenteres i temanummer.

Tidsskriftet har gjennom dets virketid hatt ulike ansiktsløftinger, den siste omleggingen skjedde i 1991. Formatet ble endret og en gikk over til tre tekstspalter på hver side. Det nye formatet stilte større krav til layout og bildekvalitet, og ga samtidig mulighet for å presentere stoff på en mer spennende måte (Redaksjonen 1991:2).

frå haug ok heidni har hatt og har innslag av mer eller mindre faste spalter, som riktignok har endret navn og karakter gjennom tiden. *Småstykker* er en spalte som til ulike tider dukker opp i tidsskriftet. Denne spalten kan inneholde kommentarer til

artikler fra redaksjonen eller lesere, informasjon om formidlingsvirksomhet som nye utstillinger på museet, kurs eller turer som skal arrangeres. Et annet innslag i tidsskriftet er *søndagstur til fortiden*, dette er en liten spalte som rapporterer fra den årlige utflukten museet arrangerer for medlemmer av Rogaland arkeologiske forening og interesserte, til ulike kulturminner og områder av kulturhistorisk betydning i distriktet.

frå haug ok heidni utgis i dag i et format med en størrelse på 21x21cm, med tre tekstspalter per side og har et sidetall på ca 35 ved hver utgivelse. Det har en hovedvekt av arkeologisk innhold og blir utgitt fire ganger i året, enkelte med temanummer. Faste temanummer som kommer ut en gang i året er arkeologisk, natur- og kulturhistorisk presentasjon av en kommune i fylket. Ellers har det vært mer sporadiske temanummer som, ”Datering av fortiden” (1978, nr.1), ”Det åpne museum” (1991, nr.1) og ”Middelalder i Rogaland” (1999, nr. 1 og 2). Tidsskriftet har en tradisjon med å presentere årets feltarbeid, vanligvis er det her feltlederne eller prosjektansvarlig som skriver en artikkel om funn, resultater og tolkninger fra avsluttet utgravning.

4.4.4 ARKEO. Nytt fra Arkeologisk institutt, Universitetet i Bergen

Arkeo har blitt utgitt i to perioder, første gang 1971-1980, andre gang fra 1988 frem til i dag. Tidsskriftet ble fra starten av gitt ut ved Historisk museum i Bergen, men fra 1994 er Arkeologisk institutt ved Universitetet i Bergen utgiver. I forordet fra 1971 blir behovet for tidsskriftet begrunnet med bakgrunn i en økende aktivitet i det arkeologiske miljøet ved museet. Dette gjennom en utvidelse av arkeologisk avdeling, et økt antall av ansatte, en organisering av tre arkeologiske underavdelinger og tilknytning av forskningsprosjekter til museet. Denne aktiviteten førte til en økning i interne rapporter og dokumenter som med sjeldenhet ble kjent utenfor museet (Redaksjonen 1971: 3). Det ble derfor opprettet et organ som kunne formidle denne kunnskapen også til utenforstående

Det er oppstått et behov for å opprette et meddelelsesorgan hvor resultater, tanker og ideer kan presenteres for kolleger. Meningen er at dette skal gjøres i korte artikler og meldinger hvor forfatteren på en upretensjøs måte kan fremme sine synspunkter. Større arbeid henvises til andre tidsskrift (Redaksjonen 1971: 3).

Det kommer her frem at redaksjonen sikter på kolleger som mottakere. Tidsskriftet, eller "heftet" som det ble omtalt den gang, skulle mer eller mindre fungere som et uformelt felles organ for arkeologkolleger. Det ble i startfasen distribuert gratis til skandinaviske institusjoner (Redaksjonen 1973:3). Jeg skal se litt nærmere på hvorfor *Arkeo* ble midlertidig nedlagt i 1980. Det blir fra redaksjonens side i 1980, påpekt at *Arkeos* form, hadde måttet avvise flere større og interessante artikler, og viser til at det var med bakgrunn i dette serien *Arkeologiske Skrifter* ble opprettet i 1974. Serien skulle fungere som et forum for ny arkeologisk forskning (Redaksjonen 1980:3). Det var den samme redaksjonen som stod bak utgivelse av både *Arkeologiske Skrifter* og *Arkeo*, og det ble fra deres side påpekt at forholdet var problematisk. *Arkeo* ble lagt på is, og *Arkeologiske Skrifter* ble med ujevne mellomrom publisert. Neste nummer av *Arkeo* blir utgitt i 1988 under følgende motto:

Målsettingen var å knytte kontakt mellom oss som arbeider med forhistorien og alle som bor i distriktet vi arbeider i (Redaksjonen 1988:3).

Det blir fra redaksjonen sin side ytret et ønske om at flest mulig tegner abonnement og at det fra redaksjonen sin side vil bli en vektlegging av "publikum sin røst" (Redaksjonen 1988:3).

Forordet gir oss et visst inntrykk over redaksjonelle endringer i tidsskriftet. I første utgivelsen er det kolleger som blir definert som målgruppen. Når *Arkeo* startes opp igjen i 1988 er det den interesserte allmennhet som er ment som mottakergruppe. *Arkeo* har endret seg fra å være et meddelelsesorgan for arkeologer utgitt i hefteform, til å gjenfødtes som et arkeologisk populærvitenskapelig tidsskrift på slutten av 1980-tallet.

Arkeo blir utgitt med ca 30 sider ved hver utgivelse. Det har en hovedvekt av arkeologisk innhold hvor hvert nummer har et tema som artiklene i utgivelsen omhandler. I 1996 begynte redaksjonen med temanummer som skulle presentere museumsdistriktets regioner, og hvor hovedtanken var at et slikt geografisk temanummer skulle komme ut en gang i året (Redaksjonen 1996:3). Eksempler på temanummer som *Arkeo* har utgitt er "Jordbruk i Vest-Norge"(1999, nr.1), "Steinalder" (1998, nr.2), "Sunnhordland"(1998, nr.1) og "Arkeologi og metode" (1997, nr.2). Tidsskriftet har kommet ut 2 ganger i året i perioden 1989 frem til

1999, men begynner fra 1999 å komme ut med ett nummer i året (*Arkeo* 1999:2)⁶. Et forhold som skiller *Arkeo* i fra de øvrige tidsskriftene, er at hovedfagsstudenter ofte sitter representert i redaksjonen, og flere av artiklene er nettopp skrevet av hovedfagsstudenter ved arkeologisk institutt i Bergen. Faste innslag i form av spalter og småstykker er ikke utbredt i tidsskriftet, men til tider forekommer bokanmeldelser.

4.4.5 SPOR. Nytt fra fortiden

Det yngste arkeologiske populærvitenskapelige tidsskrift i Norge er *Spor*, som utgis ved NTNU, Vitenskapsmuseet i Trondheim, institutt for arkeologi og kulturhistorie. Det hadde førsteutgivelse i 1986, hvor redaktøren presenterer tidsskriftet som:

et talerør for oss som til daglig strever med å kaste lys over svunne tider og glemte handlinger, og at det også kan bli et forum for alle interesserte som ønsker å bidra med synspunkter, opplysninger og spørsmål omkring vår fortid (Binns 1986:2).

Det blir understreket at tidsskriftet skal fungere som et forum hvor alle interesserte kan få komme til med ytringer. Denne tanken finner vi igjen i brevspaltesiden, hvor lesere kan sende inn spørsmål eller opplysninger til redaksjonen. Regionen eller museumsdistriktet som tidsskriftet skal dekke blir vektlagt, men det blir påpekt at det ofte vil være nødvendig å løfte blikket utover disse grensene for å forstå hva som har skjedd på lokalt plan. Hvor viktig det er med kunnskap om fortiden for å forstå nåtiden kommer til uttrykk i forordet.

Kunnskap om fortidens mennesker - på alle ulike trinn i utviklingen - kan også gjøre det lettere for oss å forstå hvor mangfoldig mennesket egentlig er, hvilke uante ressurser vi sitter inne med når det gjelder å finne utveier å overleve på (Binns 1986:2).

Forordet har en vektlegging av mennesket og teknologien. Mennesket er viktig fordi det som nevnt ovenfor kan bringe frem mangfoldighet, og videre at vi kan tilnærme oss utfordringer i dagens samfunn. Teknologien derimot blir fremstilt som en boomerang. Den var til å begynne med menneskets hjelpemiddel i kampen for tilværelsen, nå derimot virker den ukontrollerbart tilbake på mennesket og truer med ødeleggelse (Binns 1986:2), jeg antar at dette skal sees i sammenheng med miljøspørsmål.

---

⁶ Jeg vil her påpeke at fra 2002 kommer *Arkeo* igjen ut med to nummer i året.

Det har vært vanlig å operere med temanummer på utgivelsene, hvor det har vært en vektlegging av ulike emner innen arkeologien som, ”Fra Nidarnes til Nidaros” (1997, nr.1), ”Kunst som kommunikasjon”(1998, nr.1) eller ”Fortiden – i tiden”(1998, nr.2). Redaksjonen går bort fra denne praksisen i 1999.⁷

Nå står vi friere med utvelgelse av stoff, og leseren vil få raskere tilgang på det nye som skjer innen arkeologien i Midt-Norge. Dette tror vi skal gjøre bladet mer attraktivt hos forfatterne og mer spennende for leserne (Beverfjord 1999:2).

Det blir vektlagt en frihet av valg hos forfatterne, noe som redaksjonen mener vil fremme en raskere publisering av nyheter om den arkeologiske virksomheten i museumsdistriktet. Det argumenteres for et mer åpent rammeverk for *Spor* med tanke på at dette vil trekke til seg flere forfattere, noe som igjen vil gi utslag i mer spennende stoff for leserne.

Andre oppgraderinger som foretas i 1999 er endring av tidsskriftets undertittel fra ”fortidsnytt fra Midt-Norge” til ”nytt fra fortiden”. Argumentet for den nye undertittelen er at en står friere til å skrive om stoff utenfor museumsdistriktet, dette være samarbeidsprosjekt i Norge så vel som utlandet (Beverfjord 1999:2). Denne endring skiller seg fra rammene som ble lagt ved oppstarten til *Spor*, hvor det nettopp var den regionale tilknytningen til museumsdistriktet som ble understreket.

Et siste innslag som kom med redaksjonenes omlegging, var endring av layout. Forsiden skulle være mer ”innbydende” og bildene skulle få økt betydning (Beverfjord 1999:2). Hovedmålet var at artiklene skulle bli mer leservennlig og det skulle bli lettere for mottaker å forstå når en visuelt kunne se for seg et utgravningsfelt, kulturminner eller gjenstander.

Spor kommer ut to ganger i året, det utgis i A4 format og har et sidetall på cirka 50 ved hver utgivelse. De arkeologiske populærvitenskapelige artiklene er i flertall, men det kan også være populærvitenskapelige artikler fra andre fag- eller yrkesgrener som

---

⁷ Jeg vil bemerke at analysen av *Spor*, som gjelder perioden 1986-1997, omfatter tidsskriftets periode med utgivelse av temanummer. Jeg finner det likevel nødvendig å ta med omleggingene som blir foretatt i 1999 i presentasjonen.

oftest står i tilknytning til arkeologi. Artiklene som kommer på trykk er oftest presentasjon av resultat og tolkninger fra arkeologisk feltarbeid, dette være i Norge eller samarbeidsprosjekt i utlandet.

Tidsskriftet har innslag av to faste spalter, *Nye funn* og *100-år siden*. *Nye funn* artiklene eller presentasjonene, har som hovedmål å informere kort om et nytt funn. En kan si at dette er tidsskriftets nyhetsinnslag. *100-år siden* derimot tar utgangspunkt i gamle ”arkivmapper”, en tar her for seg episoder eller hendelser som skjedde for *100 år siden*. På denne måten får leseren historisk kunnskap om arkeologifaget. *Brevspalten* er et annet fast innslag, hvor leserne kan sende inn spørsmål til redaksjonen og få et fagkyndig svar. En annen fast spalte er *nytt på bokmarkedet*, hvor nylig utgitt litteratur som er av arkeologisk og/eller historisk innhold blir presentert. På denne måten holder en leserne oppdatert når det gjelder hva som finnes av litteratur innen ulike områder av arkeologifaget. Mer sporadisk kan det dukke opp små reportasjer eller innslag av ulik karakter. Disse småstykkene er ofte korte, og har karakter som nyhetsoppslag.

4.4.6 Fellestrekk

Presentasjonen av tidsskriftene har vist at de er av ulik karakter. Til tross for dette mangfoldet har tidsskriftene enkelte fellestrekk som jeg vil påpeke. Forordene i førsteutgivelsene av tidsskriftene har gitt et innblikk i arkeologien og dens virksomhet i ulike perioder. De linjer og rammer som redaksjonene setter for tidsskriftene, gir i formidlingssammenheng et inntrykk av hva arkeologi er, eller snarere hva som er viktig arkeologi. Et forhold som går igjen i forordene er å se arkeologien i relasjon til samfunnet. Hvorfor arkeologien menes å være nyttig for samfunnet vil variere i de ulike tidsskriftene. Alt fra å være folkeoppdragende, identitetsskapende, fungere som et kontaktnett eller å gi en indre innsikt i det å være menneske. Et fellestrekk er at arkeologien ikke blir sett på som et isolert fenomen, men kilde til kunnskap som inngår i ulike sammenhenger til ulike tider.

Et annet fellestrekk er synet på formidling. Formidlingsfaktoren står sentralt hos de ulike tidsskriftene, men metoden vil ofte variere. Jeg tenker her på tidsskriftenes rolle som kun en spreder av arkeologisk kunnskap til å gi mulighet for en dialog. I sistnevnte tilfelle er en interessert i å få inn spørsmål og kunnskap fra leserne. Dette

finner vi igjen hos enkelte av redaksjonene, uttalt både i forordet og praktisert gjennom brevspalter og ulike arrangement fra de arkeologiske institusjonenes side.

Et vesentlig trekk som jeg mener å finne i presentasjonen av tidsskriftene, er at populærvitenskap i løpet av 1980-tallet blir profesjonalisert. Det er ulike tiltak som kan belyse dette forhold. Selve formidlingskvaliteten blir tatt på alvor i de ulike tidsskriftene, noe som endringer i layout og utsmykking av tekster uttrykker. Det ble satt fokus på at tidsskriftene skulle fremstå mer leservennlig for mottakerne. Endringen av *Ottars* undertittel, hvor en beveget seg fra *populære småskrift* til *populærvitenskapelig tidsskrift* er et annet trekk jeg vil nevne i denne sammenheng. Selve begrepet ”populærvitenskap” kommer her inn i bildet, riktignok uten noen nærmere kommentar fra redaksjonens side. Vi får dessuten nye arkeologiske populærvitenskapelige tidsskrift på banen i løpet av 1980-tallet, *Spor* blir opprettet og *Arkeo* startes opp igjen.

En siste tendens som jeg vil påpeke, er at de enkelte tidsskrift beveger seg bort fra det faste rammeverket for innhold i løpet av 1980- og 1990-tallet. Både *frå haug ok heidni* og *Spor* har gått bort fra å operere med faste temanummer for hver utgivelse. *Spor* ønsker videre å stå friere med å trykke artikler som faller utenfor museumsdistriktet. Tidsskriftenes regionale tilknytning blir fremdeles vektlagt både i *frå haug ok heidni* og *Arkeo*. Begge disse tidsskriftene operer med temanummer hvor kommuner og regioner i museumsdistriktet presenteres med natur- og kulturhistorisk vinkling. Redaksjonene vektlegger at en med et friere rammeverk kan oppnå en mer interessant formidling både for forfatter og mottaker.

4.5 Begrunnelse for utvelgelse av tidsskrift for analysen

Med bakgrunn i definisjonen av tidsskrift og de presenterte populærvitenskapelige tidsskriftene i kapittelet er det for den feministiske innholdsanalysen tatt et valg av tidsskrift som datamateriale. De utvalgte tidsskriftene er *frå haug ok heidni* og *Spor*. En av begrunnelsene for dette er at de blir utgitt ved arkeologiske institusjoner, Arkeologisk museum i Stavanger og Vitenskapsmuseet i Trondheim. Både *frå haug ok heidni* og *Spor* er derfor del av formidlingsforetak fra museenes side. Et annet forhold er at tidsskriftene har et innhold med hovedvekt av arkeologi, noe som ikke

er tilfellet for *Ottar* som er et tverrfaglig tidsskift hvor det publiseres artikler av kulturhistorisk så vel som naturhistorisk innhold. Et annet argument er at *frå haug ok heidni* og *Spor* representerer både et eldre og et yngre tidsskrift, noe som kan komme til uttrykk i analysen. *frå haug ok heidni* har blitt gitt ut siden oppstart i 1960, noe som ikke er tilfellet for *Arkeo* som har hatt et opphold i utgivelse i tidsperioden 1980 til 1988 og endret karakter fra faginternt til populærvitenskapelig tidsskrift ved gjenoppstarten i 1988. *Spor* derimot representerer et ungt tidsskrift, med første utgivelse i 1986. Et annet forhold er at de utvalgte tidsskriftene har tilknytning til ulike arkeologiske institusjoner, *Spor* i et museums og universitetsmiljø og *frå haug ok heidni* i et museumsmiljø. Denne forankringen i ulike arkeologiske institusjonstyper kan gi ulike tendenser i representasjon av kjønn i tidsskriftene.

Tidsperioden har jeg satt til 1986-1997, fordi *Spor* har første utgivelse i 1986. Jeg har derfor valgt å se på *frå haug ok heidni* i den samme tidsperiode. Det kan virke som en kort periode for å se på eventuelle endringer av tolkninger innen faget, men i tråd med problemstillingen skal jeg se om genderarkeologien har fått konsekvenser for representasjon av kjønn i de populærvitenskapelige tekstene. Sett i relasjon til denne problemstillingen representerer den valgte tidsavgrensningen en viktig periode for å undersøke dette forhold.

4.6 Oppsummering

Vi har gjennom et historisk tilbakeblikk sett på oppkomsten og utviklingen av de arkeologiske fagtidsskriftene her i landet. Fremveksten deres er sett i relasjon til behovet for kommunikasjon mellom de fremvoksende arkeologiske institusjonene. De populærvitenskapelige tidsskriftene derimot retter seg mot allmennheten, og de er blitt sett i sammenheng med de arkeologiske museenes formidlingsarbeid. Tidsskriftene er definert med utgangspunkt i innhold, og er plassert som en undergruppe av de arkeologiske fagtidsskriftene. Presentasjonen av tidsskriftene har vist at ikke alle faller innenfor min definisjon av arkeologiske populærvitenskapelige tidsskrift. Jeg la i denne definisjonen vekt på at tidsskriftene skulle komme ut med jevne mellomrom ved arkeologiske institusjoner, og at innholdet skulle være arkeologi som ble formidlet til en interessert allmennhet. Enkelte av tidsskriftene oppfyller ikke alle disse kriteriene og kan derfor ikke kalles "rene" arkeologisk populærvitenskapelige

tidsskrift. *Viking* er blitt presentert som årbok, *Ottar* som et tverrfaglig populærvitenskapelig tidsskrift, og *Arkeo* har endret karakter fra å være et faginternt tidsskrift til et arkeologisk populærvitenskapelig tidsskrift ved oppstarten i 1988. De eneste tidsskriftene som tilnærmet kan kalles arkeologiske populærvitenskapelige tidsskrift siden de har en hovedvekt av arkeologisk innhold, er *frå haug ok heidni* og *Spor*, og disse er derfor valgt ut som datamateriale. Videre representerer de et eldre og yngre tidsskrift, noe som kan komme til uttrykk i analysen i kapittel 6.

Jeg vil understreke at til tross for at ikke alle tidsskriftene kan defineres som arkeologiske populærvitenskapelige tidsskrift, inngår alle som ledd i arkeologisk formidlingsvirksomhet i ulik grad. De presenterte tidsskrift utgjør en populærvitenskapelig formidlingsgruppe og kan kobles til arkeologiske institusjoner. Denne relasjonen har blitt vektlagt i forbindelse med hvilken forståelse som legges i uttrykket ”forsvarlig standard” når det gjelder formidling gjennom populærvitenskapelige tidsskrift. Artiklene er en viktig kilde til å si noe om den representasjon av kjønn som kommer til uttrykk i de arkeologiske institusjonenes formidling. Dette vil bli tatt opp under kapittel 6 og 7 senere i oppgaven.

Viktige trekk fra gjennomgangen er at de populærvitenskapelige tidsskriftene er ulike og at de endrer seg. Tidsskriftenes innhold og rammeverk har gitt et innblikk i den tiden de er utgitt i. Det har her vært enklere å gi et historisk og forklarende tilbakeblikk på *Viking*, *Ottar* og *frå haug ok heidni* enn de nyere tidsskriftene *Spor* og *Arkeo*.

Kapittel 5 Metodisk tilnærming

5.1 Innledning

Kapittelet omhandler oppgavens metodiske tilnærming, jeg skal her vise hvordan datamaterialet er organisert for videre analyse. Det blir i første del av kapittelet trukket frem ulike syn på innholdsanalyse og hvordan den utføres i praksis. Videre skal jeg redegjøre for målsetningen med bruk av innholdsanalyse på de populærvitenskapelige tekstene. Deretter blir behandlingen av datamaterialet beskrevet, samt kriterier for enheter og organisering av datamatriksen. Avslutningsvis kommer en oppsummering av kapittelet.

5.2 Innholdsanalyse

5.2.1 Definisjon av innholdsanalyse

Populærvitenskapelige tekster er meningsbærende, og for å tilnærme meg tekstenes meningsinnhold er det lagt til grunn en innholdsanalyse. Rent metodisk kan innholdsanalysen plasseres inn under tekstanalyse. Det er vanlig å skille mellom fire typer tekstanalyse etter Kent Lindkvists (1981:26) inndeling; analytisk semantikk, strukturalisme, hermeneutikk og kvantitativ innholdsanalyse. Det er sistnevnte som her skal sees nærmere på. Innholdsanalyse har et bredt anvendelsesområde, og har vært brukt som metodisk tilnærming i analyse av reklameannonser (Flick 1994), kontaktannonser (Giegler og Klein 1994), radio og fjernsynsprogram (Skirbekk og Aagedal 1973), aviser (Welinder 1987(c)) og tidsskrift (Grønmo 1971). Enkelt sagt viser betegnelsen til hva metoden gjør, den analyserer innholdet av noe (Berger 2000:173). Men innholdsanalyse er mer kompleks enn som så, og det råder uenighet om hva innholdsanalyse kan oppnå innsikt i angående analyse av tekster.

Den metodiske terminologien ble tatt i bruk på begynnelsen av 1900-tallet (Krippendorff 1980:9). Massekommunikasjon og propagandaanalyser stod sentral for utviklingen av metoden (Scott 1990:130). På 1950-tallet ble det fra samfunnsvitenskapelig hold forsøkt å ”vitenskapeliggjøre” metoden i tråd med naturvitenskapens objektivitetsideal (Østbye et al. 1997:205). Den amerikanske medieforskeren Bernard Berelson var sentralt i denne prosessen (Østbye et al. 1997:206), og definerer innholdsanalyse som følgende:

Content analysis is a research technique for objective, systematic, and quantitative description of the manifest content of communication (Berelson 1952:18).

Den tysk-amerikanske filmteoretikeren Siegfried Kraucer rettet kritikk mot definisjonen ved å påpeke at en ved innholdsanalyse kan avdekke manifeste så vel som latente meninger i teksten. Her har ettertiden gitt Kraucer rett, fordi en har forsøkt å finne frem til underliggende og latente meninger i tekst ved kvantitativ innholdsanalyse (Østbye et al. 1997:206). Men det skal påpekes at det den dag i dag råder uenighet om innholdsanalyse kan operere med latente uttrykk i tekstene (Berger 2000:179). Selv om Berelsons definisjon i lang tid har blitt stående som mal for kvantitativ innholdsanalyse (Flick 1994:146), er det sentrale aspekt som utelates i definisjonen. Et forhold som kommer i Klaus Krippendorff og Robert Philip Webers definisjon av innholdsanalyse.

Content analysis is a research technique for making replicable and valid inferences from data to their context (Krippendorff 1980:21).

Content analysis is a research methodology that utilizes a set of procedures to make valid inferences from text. These inferences are about the sender(s) of message, the message itself, or the audience of the message. The rules of this inferential process vary with the theoretical and substantive interests of the investigator ... (Weber 1985:9).

Både Krippendorff og Weber utelater en spesifisering av objektivitet og systematisering i definisjonene, noe som kan forklares ut fra at kravene om dette ikke anses å være særegne for innholdsanalyse, men snarere regnes som alminnelige vitenskapsstandarder (Flick 1994:146, Krippendorff 1980:21). Berelson kan ha ansett det nødvendig å spesifisere en streng prosedyre for innholdsanalyse, nettopp for å fremstille innholdsanalysen mer ”vitenskapelig” rent metodisk. I Krippendorff og Webers definisjoner rettes fokus mot hva innholdet er snarere enn selve prosedyrene for kvantifisering. Innholdsanalyse gis her en bredere tilnærming, hvor tolkningen kan gjøres av selve budskapet, sender eller mottaker, eller av data og dets kontekst. Samtidig understreker Weber at reglene for tolkningsprosessen vil variere med forskerens teoretiske og innholdsmessige interesse. Forskerens formål med innholdsanalysen vil på denne måten ha innvirkning på hva som kvantifiseres. Innholdsanalyse forstås her som mer kompleks enn telling av egenskaper ved en tekst,

som Berelson tilbyr. Selv om Krippendorff og Weber fremmer en mer fleksibel forståelse og bruk av innholdsanalyse, er det samtidig vanskelig å avgjøre hvordan en foretar gyldige slutninger rent metodisk. Jeg har av den grunn valgt å basere gjennomgangen på en strengere definisjon av innholdsanalyse, hvor egenskaper ved innholdsanalyse som metode fremtrer tydeligere.

Med (kvantitativ) innholdsanalyse vil vi her mene dataregistrering og analyseteknikk som søker mot en systematisk, objektiv og kvantitativ beskrivelse av innholdet i et budskap (Østby et al. 1997:204).

Definisjonen er i høy grad preget av Berelsons forståelse av innholdsanalyse rent metodisk, men innehar et mer nyansert syn på hvilke slutninger som kan gjøres ut fra teksten. Jeg tenker her på at det står *innholdet i et budskap*, og ikke spesifisert som hos Berelson *det manifeste innholdet i kommunikasjon*. Riktignok krever en tolkning av kvalitative egenskaper ved tekstene en systematisk koding av tekstene (Østbye et al. 1997:208). Videre gir definisjonen innsikt i hvordan innholdsanalyse fungerer i praksis, spesielt ved å vise til dataregistrering og kvantitativ beskrivelse. På denne måten er innholdsanalyse basert på metodiske prinsipper for å oppnå en kvantitativ beskrivelse av innholdet i et budskap, hvor kvalitative så vel som kvantitative egenskaper kan avdekkes. Samtidig skal det påpekes i tråd med Webers definisjon, at forskerens teoretiske og innholdsmessige interesse vil prege slutningsprosessen. Hvordan en bruker og bygger opp innholdsanalysen vil være avhengig av hva forskeren skal finne ut.

5.2.2 Innholdsanalyse i praksis

Et sentralt punkt ved gjennomføring av innholdsanalyse er oppdeling av teksten i *tekstenheter* som viser til hvilken del av teksten som tolkes eller behandles. Valg av *tekstenheter* vil stå i relasjon til hva som skal undersøkes, og kan være alt fra et enkelt ord til hele tekster (Østbye et al. 1997:209). Sammenligner en eksempelvis med spørreskjemaundersøkelse utgjør ”person” her den naturlige enheten i analysen. Når det gjelder innholdsanalyse er det ikke et naturlig gitt valg av enhet, avgrensning av *tekstenhet* sees i forhold til valg av problemstilling og egenskaper med datamaterialet (Østbye et al. 1997:209).

Det som kjennetegner den kvantitative innholdsanalysen er et sterkt preg av strukturering, og vanligvis er strukturingsopplegget for materialet fastlagt før datainnsamlingen starter (Grønmo 1996:82). Dette innebærer at en på forhånd må vite hvordan materialet skal organiseres, fordi det er vanskelig å endre på systematiseringen av materialet underveis i analysen. Årsaken er at de ulike enhetene i prinsippet skal behandles på samme måte (Grønmo 1996:82). De valgte enhetene for analysen leses opp mot en *datamatrikse*, som gir utgangspunktet for analysen (Østby et al. 1997:140). Byggesteinene i *datamatriksen* blir de valgte *variablene* og deres *verdiinndeling*. *Variabel* viser til egenskaper ved de ulike *enhetene*, mens *variabelverdiene* blir brukt for å trekke frem likheter og ulikheter mellom *enhetene* (Østby et al. 1997:141). Et annet sentralt aspekt ved innholdsanalyse er at den bør utgå fra enten et *historisk perspektiv* eller et *komparativt perspektiv*, eller begge (Berger 2000:176-177). Nettopp fordi det muliggjør en sammenligning av resultatene i forhold til noe.

5.3 Behandling av datamaterialet

5.3.1 Innholdsanalysens formål

Jeg har valgt å legge til grunn en innholdsanalyse av de populærvitenskapelige tekstene for å avdekke tendenser i representasjon av kjønn i *Spor og frå haug ok heidni*. Det har tidligere i oppgaven (se 4.6) vært argumentert for at det skjer en profesjonalisering av populærvitenskap i tidsskriftene i løpet av 1980-tallet, der populærvitenskapen blir tatt på alvor gjennom endring av layout i tidsskriftene. Riktignok utgjør illustrasjoner et sentralt aspekt ved populærvitenskap, likevel skal søkelyset her rettes fra det ytre og til det indre, nemlig innholdet i tekstene. Bruk av innholdsanalyse er ikke en ny metode innen arkeologien. Som nevnt har Stig Welinder brukt metoden på aviser, men han hadde et annet formål for analysen enn hva jeg har.

Denna boken skulle dock inte handla om förmedling av arkeologi utan om arkeologin i samhället utanför de förmedlande institutionerna. En beskrivning av denna arkeologi har genomförts. Nästa steg måste vara att studera mekanismerna för utbyte mellan forskningsinstitutioner och samhället (Welinder 1987 (c):157)

Formålet med denne innholdsanalysen er nettopp å se på relasjonene mellom arkeologisk kunnskapsproduksjonen og formidling. Den valgte analyseperioden fra

1986-1997, er sentral sett i forhold til fremveksten av genderarkeologi i nordisk sammenheng. Dette med tanke på dens vektlegging av kjønnsrelasjoner mellom mennesker i tolkninger av arkeologisk materiale. Problemstillingen for oppgaven er om dette gjenspeiles i materialet, ved en større variasjon i representasjon av kjønn i tekstene.

5.3.2 Valg av enheter

Tekstenhetene i analysen av tidsskriftene er artikler, og det har vært nødvendig å sette opp kriterier for innsamling av populærvitenskapelige artikler i den aktuelle analyseperioden. Jeg har her lagt til grunn en avgrensning av artikler med tanke på hva som vil være relevante i forhold til de valgte problemstillingene. Kriterier for artiklene er at forfatters navn skal stå i tilknytning til teksten og de må gi innsikt i tolkning av arkeologisk materiale, noe som innebærer at artikler om naturvitenskapelig metode og formidling i nåtid faller bort. Videre er artikler som omhandler marinarkeologi og utgravninger på Svalbard valgt bort, fordi temaene i hovedsak er relatert til *Spor*. Valgene er gjort for å lettere organisere datamaterialet i lys av problemstillingen for oppgaven.

Datamaterialet består av 323 populærvitenskapelige tekster, hvor 133 er publisert i *frå haug ok heidni* og 190 er publisert i *Spor*. Artiklene som omhandler arkeologiske tema er vanligvis på 1-3 sider. Hovedvekten av artiklene er knyttet til en spesifikk feltsituasjon, det vil si at de presenterer resultat fra en arkeologisk utgraving, et funn eller gjenstandsgruppe. Artiklene begynner vanligvis med bakgrunnen for utgravningen, hvor en kort trekker inn funn rapportert fra grunneier, bygningsplanene for området (eksempelvis veibygging, boligfelt, gasstraseer) eller kort informasjon om forskningsprosjekt. Deretter blir det gitt en presentasjon av strukturer og/eller gjenstander som er avdekket under feltarbeidet, en antatt arkeologisk datering eller endelige datering blir fremsatt for å plassere lokaliteten i den arkeologisk kronologien, og til slutt presenteres mulige tolkninger av materialet. Artiklene kan også omhandle et spesifikt funn eller en funnkategori. Hovedfokus blir da rettet mot gjenstandstypens bruk, brukere eller betydning. Representasjon av kjønn i artiklene er hovedsakelig relatert til tolkningsdelen eller fremtrer mot slutten av artikkelen.

5.3.3 Presentasjon av variabler

For å kvantifisere enkelte egenskaper ved de populærvitenskapelige tekstene er det bygd opp en datamatrikse. Alle sider ved innholdet i tekstene er ikke tatt i betraktning, noe som må sees i lys av målsetningen med analysen og valg av metodisk tilnærming. Systematiseringen av datamaterialet står i relasjon til formål og problemstilling for analysen. Enhetene har blitt lest opp mot datamatriksen, hvor de utvalgte variablene og verdiene er analyseredskap for å si noe om representasjon av kjønn i de populærvitenskapelige tidsskriftene. Nedenfor vil det bli redegjort for de ulike variablene og deres verdiinndeling.

Variabel 1: årstall

Variabelen viser til hvilket årstall de gjeldende artikkelen er gitt ut i, som er avgrenset tidligere i oppgaven til en 12-års periode fra 1986-1997. Variabelen er sentral for å legge til grunn et historisk perspektiv i analysen for å se på tendenser i representasjon av kjønn i tidsskriftene.

Variabel 2: kjønn på forfatter

Variabelen viser til kjønn på artikkelforfatter. Verdiene er "kvinne", "mann" og "begge", der sistnevnte viser til artikler med flere forfattere av ulikt kjønn. Variabelen er viktig for å kunne si noe om det er kjønnsforskjeller i hvordan det formidles i de populærvitenskapelige tekstene.

- Kvinne
- Mann
- Begge

Variabel 3: sammensetning av mennesker i tolkningene

Variabelen viser til sammensetning av mennesker i tolkningene i artiklene. Her har jeg delvis satt egne kriterier for kjønns spesifisering, spesielt når det gjelder verdien "mann". Betegnelser som jeger, fangstmann, bonde, håndverker og handelsmann faller inn under verdien "mann". Unntaket er om kvinner spesifikt blir presentert som handelskvinne eller håndverker. Denne inndelingen kan diskuteres, men jeg mener med dette å basere analysen på den rådende aktivitetens fremstilling av kjønn i tolkningsmodeller som den arkeologiske forskningen er grunnlagt på. De andre

kjønns spesifikke verdiene er ”kvinne” og ”begge”, sistnevnte viser til at både kvinner og menn er tolket i relasjon til det arkeologiske materialet. Øvrige verdier som er tatt i betraktning er ”familie” og ”barn”. Verdien ”uspesifisert” viser til at kjønn ikke blir spesifisert i teksten, og ”ingen tilstede” er brukt hvis mennesker ikke blir tolket i relasjon til det arkeologiske materialet. Verdiene gir innblikk i om representasjonen av mennesker og kjønn har endret seg over tid. Samtidig kan de gi innsikt i om det er enkelte særtrekk med tidsskriftene med hensyn til hvordan mennesker gis innpass i tolkninger av arkeologisk materiale. Nedenfor følger de oppstilte verdiene:

- barn
- familie
- kvinne
- mann
- begge
- uspesifisert
- ingen tilstede

Variabel 4: tema for tolkningene

Under variabelen ”tema” er artiklene kategorisert etter hva de handler om, hvilke innfallsvinkler eller tolkninger forfatteren har til det arkeologiske materialet. Utfordringen her har vært få en enkel oversikt uten at verdiene blir for små, for omfanget av tema er vidt. Videre har det vært viktig å legge til grunn verdier som ikke er for tidsbundet til arkeologiske perioder. Et problem ved plassering av artiklene under verdiene er at artikler kan omhandle ulike tema. Hovedregelen i behandlingen av datamaterialet er at temaet som dominerer artiklene blir avgjørende for plassering av enhetene under variabelverdiene (Østbye et al. 1997:220). Nedenfor forklares hva som ligger i de ulike verdiene under tema:

- ”bosetning” er artikler som omhandler ulike former for bosetning. Dette kan være bosetningsspor i form av tufter og huskonstruksjoner, åpne boplasser, huler og hellere.
- ”erverv” viser til økonomisk tilpasning, om det er økonomien som vektlegges i tolkningene, som f.eks. jakt, sanking, dyrking, håndverk eller håndarbeid.

- ”kommunikasjon” viser til artikler som handler om veier, ferdselsårer, handelsveier, handelssted, bydanning og skrift. Verdien viser til artikler som omhandler kontakter og kontakt utad.
- ”sosial organisasjon” som verdi viser til artikler som ser på sosial struktur i samfunnet. Tolkningene vektlegger den organisatoriske strukturen i samfunnet eksempelvis med høvdingdømmer, hvor sentrale trekk er sosiale relasjoner i og mellom samfunn.
- ”teknologi” som verdi viser til artikler som tar opp utvinning av råstoff, tilvirkning og/eller bruk av redskap.
- ”religion” som verdi er artikler som omhandler religiøse aspekt (alt fra tro, kult og riter).
- ”annet” er artikler med tema som vil falle utenfor de nevnte verdiene.

Variabel 5: arkeologiske periode

Variabelen ”arkeologisk periode” viser til hvilke kronologiske perioder artiklene omhandler. Jeg har valgt å skille vikingtid ut fra jernalder, dette med begrunnelse i at vikingtid ofte fremstår som den heroiske mannlige perioden. Et annen begrunnelse er at vi kan lese om kvinner i sagaene, noe som kan avspeile seg i representasjonen av kjønn. Et problem med systematisering av materiale er at flere artikler omhandler ulike arkeologiske perioder, disse har blitt plassert under verdien ”ulike”. Variabelen vil kunne si noe om relasjonen arkeologisk periode og hvem det skrives om. Er det enkelte kjønnsspesifikke perioder som er forbeholdt menn eller kvinner? Nedenfor er de ulike verdiene oppstilt:

- steinalder, (sta)
- bronsealder, (ba)
- vikingtid, (vt)
- jernalder, (ja)
- middelalder, (ma)
- ulike perioder, (ulike)

Variabel 6: samfunnsform/modell

Variabelen viser til om tolkningene av det arkeologiske materialet sees i relasjon til en samfunnsform eller modell. Mennesker eller grupper av mennesker i de arkeologiske tolkningene, blir ofte plassert i relasjon til samfunnsformer eller modeller som jeger

og sanker, høvdingdømme eller gårdssamfunn. Denne variabelen kan gi innsikt i om det er tendenser i hvordan kjønn sees i relasjon til samfunnet. Nedenfor følger en liste over de utvalgte verdiene:

- tilstede, viser til artikler hvor tolkninger i teksten blir sett i relasjon til samfunnsform eller modell
- ikke tilstede, er artikler hvor tolkninger ikke sees i forhold til samfunnsform eller modell

5.3.4 Eksempler på tolkning

Jeg har valgt å illustrere møtet med tekstene ved å trekke frem eksempler på tolkning av meningsinnholdet. Søkelyset blir her i hovedsak rettet mot hvordan mennesker fremstilles i tolkningene, fordi det er denne variabelen som har vært mest problematisk å forholde seg til i gjennomgangen av datamaterialet. Sitatene illustrerer hvordan menneskene er spesifisert i tolkningen av det arkeologisk materialet, eller hvor jeg mener det er et potensial for en synliggjøring.

Eksempel 1 i fra *Spor*,

Menneskene har renplukket strendene for den større gode flinten og latt den ubrukelige ligge igjen. Etter hvert som landet steg, gikk menneskene over strendene som kom opp av havet og plukket opp alle de brukbare flintemner de fant. Når vi går igjennom det rikholdige boplassmaterialet vi kjenner fra de samme områdene, ser vi hvordan den brukbare flinten har havnet: Her fins det tilslåtte flintstykker som i regelen er langt større enn knollene i terrenget rundt boplassene (Pettersen 1986:14).

Forståelsen av flintens tilgjengelighet, dens spesielle egenskaper og den redskapstradisjon den er knyttet til, blir dermed av grunnleggende betydning for forståelsen av det eldste steinalderssamfunnet (Pettersen 1986:16).

Jeg har her tolket menneskene som fremstilles under verdien ”uspesifiserte”, videre er teknologi tema for artikkelen. Artikkelen kan muligens eksemplifisere det Elliott (1994:120) omtaler som en vitenskapelig passivform. Selv om menneskene ikke synliggjøres direkte blir den underliggende forståelsen av meningsinnholdet forbundet med mannen. Når det gjelder samfunnsform sees tolkningen av samfunnet i relasjon til jeger- og sankermodell, med andre ord er samfunnsform tilstede.

Eksempel 2 fra *Spor*,

På seinsommar og haust tyr reinflokkar opp på snøfonner som ligg att, til hjelp mot varme og insektplage. Dit dyra hadde for vane å søke, der kunne bogejegrar ligge og vente – eller snike seg innpå – på skotthald (Farbregd 1991:6).

Det var livleg handelskontakt og vareutveksling langs heile norskekysten – i folkevandringstid. Det økonomiske systemet var bygd opp omkring høvdingemakt. Maktsentra fanst der ein kunne kontrollere ferdsel og ressursar, ved kystleia, i fjordbotnar, ved dalmøte og andre knutepunkt (Farbregd 1991:9).

Artikkelen er et eksempel hvor jeg tolker mannen som aktør, fordi tolkningen i artikkelen er relatert til jegeren. Når det gjelder tema omhandler artikkelen erverv, og den sees i relasjon til en høvdingmodell.

Eksempel 3 fra *frà haug ok heidni*,

Personen som ble gravlagt i haugen ovenfor gamletunet på Hauge, var en velstående kvinne. Hun ble lagt i haug slik skikken foreskrev det i datidens samfunn, slik det sømmet seg for en kvinne med hennes status og posisjon. Slehta utstyrte henne med gravgods som vitner om makt og rikdom utover det vanlige og om kontakter langt utenfor Jærens grenser (Lillehammer 1989:257).

Velstanden som Hauge-kvinnen har hatt, er hun ikke alene om. Langs kys-ten fra Vestfold til Trøndelag er det funnet mange rikt utstyrte kvinnegraver fra folkevandringstiden. Dette tyder på at kvinnene på denne tiden hadde en høy posisjon i samfunnet. Mangelen på like velutstyrte og sentralt plasserte mannsgraver på Midt-Jæren, kan skyldes at Haug-kvinnen var den lokale høvdingen med makt samlet på sine hender (Lillehammer 1989:259).

Artikkelen er et eksempel som plasseres under verdien ”kvinne”, og hvor tolkningen blir sett i relasjon til sosial organisering og en samfunnsmodell. Artikkelen kan sammenlignes med det Moser (1993:75) omtaler som anomale avvikende bilder, hvor kvinner synliggjøres innen en typisk mannlig arena.

Eksempel 4 fra *frà haug ok heidni*,

Sandsynligvis er der foretaget reparationer af huset i løbet av dets brukstid, flere af de tagbærende stolper er blevet utskiftet. Huset har haft to ildsteder, et mindre ildsted i østenden og et større ildsted i vestenden (boligdelen). Dette ildsted havde i toppen en større stenhelle, en slags bakstehelle (Hemdorff 1990:13).

Der blev kun fundet en oldsag i huset, ca 1/3 del av et skiferbryne med gjennom boring. Udenfor husets nordvestlige ende fandtes derimod flere oldsager: 5-6 forskjellige bryner, 2-3 forrustne jernbiter, deriblandt en klinknagle og en del brændte svineknogler; dette området har tjent som mødding (Hemdorff 1990:15).

Artikkelen er et eksempel hvor mennesker ikke synliggjøres i tolkningen, med andre ord ingen tilstede. Innholdet i artikkelen mener jeg har et potensial for å synliggjøre mennesker, og en kan undres over hvorfor bakstehellen som i likhet med skiferbrynen er funnet i huset ikke regnes som en av oldsakene. Når det gjelder tema omhandler artikkelen bosetning hvor samfunnsform ikke er tilstede.

5.4 Oppsummering

Kapittelet har omhandlet den metodiske tilnærmingen for oppgaven og behandlingen av datamaterialet. Valg av kvantitativ innholdsanalyse har blitt begrunnet, og det har blitt vist til at en kvantitativ tilnærming ikke nødvendigvis utelukker kvalitative egenskaper ved datamaterialet. Sentralt i kapittelet er presentasjon av datamatriksen som danner utgangspunkt for analyse og videre diskusjon i oppgaven. Det vil her være en utfordring å sette de ulike resultatene sammen på en forståelig måte, og ikke minst holde seg innenfor det som skal belyses. Målsetningen med analysen er ut fra et feministisk perspektiv å kartlegge tendenser i representasjon av kjønn. Hvis det avspeiles en større variasjon av kjønn i materialet vil jeg anta at dette kan sees i sammenheng med den fremvoksende genderarkeologien. De utvalgte variablene og deres verdier skal på denne måten teste hypotesen opp mot det utvalgte datamaterialet.

Kapittel 6 Presentasjon av analyseresultat

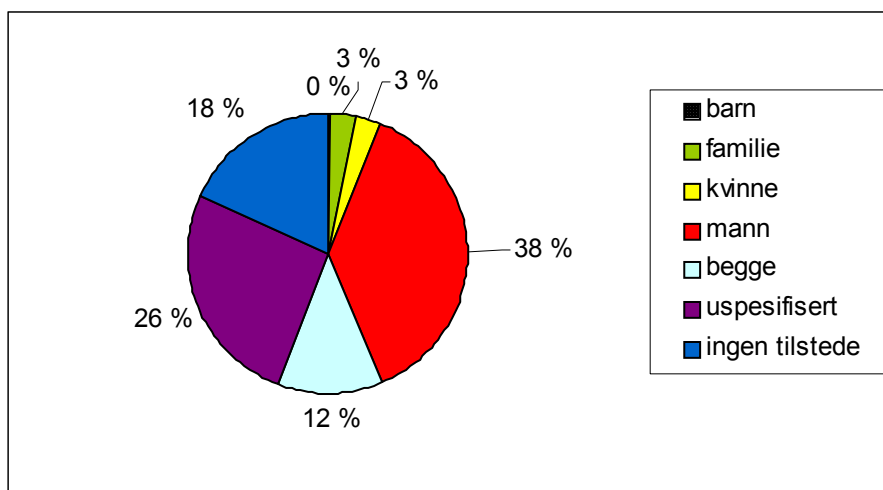
6.1 Innledning

I det følgende skal jeg presentere analysen fra datamaterialet i tråd med de valgte underproblemstillingene for oppgaven. Den første delen av kapittelet retter søkelys mot hva som karakteriserer de populærvitenskapelige tekstene som formidlingsuttrykk i forhold til synliggjøring av mennesker, samt om det har skjedd en endring i sammensetningen av kjønn i de arkeologiske tolkningene over tid. Representasjon av kjønn i tekstene og om det er en variasjon i dette bildet, blir tolket ved bruk av korrespondanseanalyse og figurer laget i Excel. Deretter blir tidsskriftene sammenlignet, for å se om det er gjeldende en felles norm for hvordan kjønn fremstilles i tekstene eller om det er interne forskjeller mellom *Spor* og *frå haug ok heidni*.

6.2 Trekk ved de populærvitenskapelige tekstene

6.2.1 Blir mennesker synliggjort i tekstene?

Jeg har tidligere nevnt (se 3.2.2) at de populærvitenskapelige tekstene i større grad enn de vitenskapelige gir rom for en synliggjøring av mennesker. Noe som har blitt forklart med de populærvitenskapelige tekstenes mottakergruppe og at de litterært kan plasseres i et grenseland av sakprosa og skjønnlitteratur. Potensialet de populærvitenskapelige tekstene innehar med hensyn til synliggjøring av mennesker, fordrer en bevissthet spesielt i forhold til representasjon av kjønn. Jeg skal her gå nærmere inn på hvordan synliggjøringen av mennesker fremtrer i *Spor* og *frå haug ok heidni*. Nedenfor viser figur 2 den totale sammensetningen av mennesker i tolkningene til tekstene.

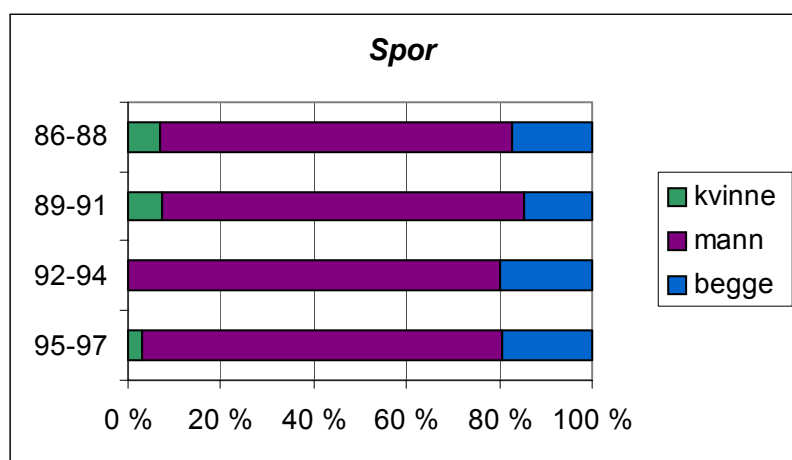
Figur 2. Den prosentvise fordelingen av menneskesammensetning i tolkninger av det arkeologiske materialet i tidsskriftene *Spor og frå haug ok heidni*.

Hvordan arkeologer forholder seg til mennesker i tolkninger av det arkeologiske materialet avspeiles i figur 2, hvor verdien ”barn” utgjør 0% av tolkningene, ”familie” og ”kvinne” har en lik prosentfordeling på 3% hver, verdien ”mann” dominerer tolkningsbildet med 38%, ”begge” utgjør 12%, artikler med uspesifiserte mennesker i tolkningene utgjør en høy prosentverdi på 26% og ”ingen tilstede” utgjør 18% av tolkningene i datamaterialet. Figuren viser at tolkninger av det arkeologiske materialet hovedsakelig relateres til ”mann” eller ”uspesifiserte” mennesker, det Elliott (1994:120) omtaler som passivform. De verdiene som tydelig skiller seg ut med en lav tilstedeværelse i tolkningene av det arkeologiske materialet er ”barn”, ”familie” og ”kvinne”. Det er med andre ord et snevert bilde av synliggjorte mennesker som formidles. Relaterer vi dette til representasjonsproblematikken av kjønn viser materialet en tendens hvor mannen dominerer, mens kvinner og begge kjønn i langt lavere grad innlemmes i tolkningene. Tendensen sammenfaller med Bodil Pettersens (1994:64) undersøkelse av kjønnsroller i illustrasjoner av vikingbyen Birka, hvor mannen klart dominerte i fremstillingene i forhold til kvinner og barn. Jeg skal ikke argumentere for at alle populærvitenskapelige tekster bør synliggjøre mennesker, men heller påpeke at en synliggjøring krever en bevissthet hos artikkelforfatterne så vel som redaksjonen. At mannen dominerer tolkningsbildet i artiklene er i tråd med den nevnte feministiske formidlingskritikken (se 3.3).

De kjønns spesifikke verdiene gir innsikt i hvordan representasjonen av kjønn arter seg i de populærvitenskapelige tidsskriftene, og vil av den grunn stå sentralt for den videre analysen. Spesielt er det av interesse å se om representasjonen av kjønn er statisk eller om det er mulig å spore endring i representasjonsbildet i den utvalgte analyseperioden.

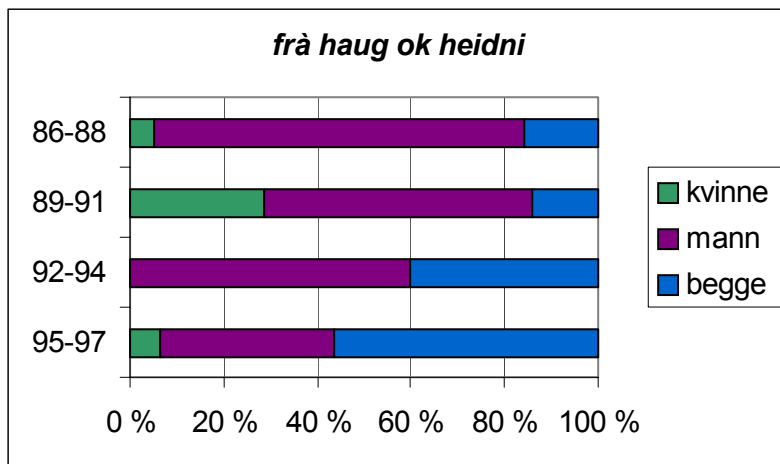
6.2.2 Har synliggjøringen av kjønn endret seg over tid?

Den valgte tidsperioden for analysen er som nevnt (se 5.3.1) sentral sett i relasjon til fremveksten av nordisk genderarkeologi. De kjønns spesifikke verdiene; ”kvinne”, ”mann” og ”begge” kan gi innsikt i endring i materialet over tid. Blir eksempelvis befolkningsbildet i forhold til kjønn mer variert eller opprettholdes den maskuline normen i fremstillingene? Jeg har valgt å gruppere artiklene i fire perioder; 1) 86-88, 2) 89-91, 3) 92-94 og 4) 95-97. Videre fremstilles tidsskriftene hver for seg, for lettere å synliggjøre eventuelle interne tendenser. Nedenfor viser figur 3 *Spor* og figur 4 *frå haug ok heidni*.

Figur 3. Den prosentvise fordelingen av kjønns spesifikke verdier over tid i tid i *Spor*

Figur 3 viser at ”mannen” dominerer tolkningene av det arkeologiske materialet i samtlige periodeinndeling i *Spor*, verdien ligger nærmest konstant på 75%. ”Begge” er tilstede i alle grupperingene, men avdekker ikke en klar tendens i materialet. Når det gjelder verdien ”kvinne” har den en mer eller mindre sporadisk opptreden i tolkningene, og kan sies å være avtagende i materialet. Verdien har et fravær materialet i perioden 1992-1994.

Figur 4. Den prosentvise fordelingen av kjønns spesifikke verdier over tid i *frà haug ok heidni*.

Figur 4 viser en annen tendens i representasjonsbildet av kjønn i *frà haug ok heidni* enn materialet til *Spor*. "Mannen" dominerer i høyere grad den første periodeinndelingen, men synes å avta innen de andre grupperingene. Likevel får verdien "mann" mer oppmerksomhet i hver periode, unntaket er siste periodeinndeling hvor verdien "begge" dominerer tolkningene. Tolkninger hvor begge kjønn er tilstede har en økende tendens i materialet. Verdien "kvinne" opptrer også i *frà haug ok heidni* mer eller mindre sporadisk, og har et fravær i materialet i perioden 1992-1994. Et trekk i figuren er at det er flere artikler i perioden 1989-1991 enn i de andre periodeinndelingene hvor kvinner er i søkelys for artiklene.

Fellestrekk for begge tidsskrift er at verdien "mann" dominerer representasjonsbildet, unntaket er siste periodeinndeling i *frà haug ok heidni*. Det synes videre som om *Spor* fremstår mer stabilt enn *frà haug ok heidni*, spesielt kommer dette til uttrykk gjennom verdien "begge" som viser en jevn økning hos *fra haug og heidni*. En kan si at tidsskriftet viser større grad av variasjon med henhold til kjønn, spesielt ved en økende tendens til å tolke begge kjønn i forhold til arkeologisk materiale.

Verdien "kvinne" er i mindretall og opptrer mer eller mindre sporadisk i tidsskriftene. Riktignok synes perioden 1989-1991 å være en blomstringsperiode for "kvinner" i tolkninger av arkeologisk materiale når det gjelder *frà haug ok heidni*. Noe som kan være uttrykk for en økt interesse i kvinner i arkeologien p.g.a. *K.A.N.* og den

fremvoksende genderarkeologien. Men hvorfor et fravær i den påfølgende perioden hos både *Spor* og *frå haug ok heidni*? Årsaken kan være et uttrykk for at genderarkeologien mislykkes i å bli integrert innen disiplinen, eller uttrykk for liten vilje til å integrere forskningsfeltet i den ”egentlige” arkeologien. Et annet forhold som kan spille inn er *K.A.N.* redaksjonenes plassering i analyseperioden; Bergen 1986-1987, Trondheim 1987-1990, Tromsø 1991-1994, og tilbake til Bergen 1995-1999. Den tidlige synliggjøring av kvinner i *Spor* og *frå haug ok heidni* kan ha sammenheng med hvor redaksjonen til *K.A.N.* har vært plassert. Jeg tenker her på at tilstedeværelse av et aktivt kvinneforskningsmiljø kan ha fått innvirkning på representasjon av kjønn i formidlingen. Forholdet kan forklare hvorfor kvinner forsvinner ut av datamaterialet i perioden 1992-1994, fordi redaksjonene sitter i Tromsø i 1991-1994. Samtidig kan en stille spørsmålstegn med hva som ligger i verdien ”begge”, og på hvilke premisser begge kjønn blir tolket i forhold til arkeologisk materiale. For å oppnå innsikt i dette forhold er det nødvendig å se de kjønnsspesifikke verdiene i relasjon til andre verdiinndelinger i datamatriksen.

6.4 Representasjon av kjønn belyst gjennom korrespondanseanalyse

6.4.1 Kort om korrespondanseanalyse

Målsetningen med bruk av korrespondanseanalyse, er at den grafiske presentasjonen gjør tolkning av sentrale strukturer i datamaterialet enklere (Hjellbrekke 1999:8, Greenacre 1994: 3). Enkelt sagt summerer korrespondanseanalyse opp resultatet for hver enkelt variabelverdi som et punkt i et plan, og disse punktene posisjoneres i en flerdimensjonal romkonstruksjon (Hjellbrekke 1999:19). Som Torsten Madsen påpeker (1990:67) er multivariable teknikker, som eksempelvis multivariat korrespondanseanalyse, både datareducerende og strukturbevarende teknikker. Det er viktig å ha en innsikt i at korrespondanseanalysen inkluderer noen veiingsmekanismer, som kan gi vesentlig større innflytelse til noen enheter eller variabler enn til andre, og at den av samme årsak er sårbar for unike enheter eller variabler (Madsen 1990:71). Et problem med korrespondanseanalyse er at den er sensitiv til ekstreme verdier, dvs. enten veldig høye eller lave verdier. Slike verdier kan vanskeliggjøre tolkningen. Hans Petter Blankholm (1991:93) anbefaler i slike situasjoner å enten ta ut disse verdiene av analysen eller benytte metoder som supplementærpunkt.

Et sentralt begrep innen korrespondanseanalyse er ”inertia”, eller forklaringsprosent. Den totale inertiaen vil i en multivariat korrespondanseanalyse være bestemt av forholdet mellom antall variabelverdier og variabler. Kodingen av variablene virker på denne måten direkte inn på den samlede variasjonene i matrisen og hvor stor prosentandel forklart inertia som kan oppnås for en akse (Hjellbrekke 1999:63-64). Det er av den grunn viktig å være bevisst at det er beskrivelsen av datamaterialet som analyseres, og ikke datamaterialet selv. De multivariable teknikkene vil reflektere hvor godt eller dårlig forskeren har beskrevet et gitt datamateriale med utgangspunkt i å belyse en problemstilling (Madsen 1990:68).

I tolkning av korrespondanseplottet anbefales det ikke utelukkende å basere seg på en rent visuell tolkning (Hjellbrekke 1999:72, Shennan 1997:324). Den grafiske fremstillingen i korrespondanseplottet gir en viss innsikt i de underliggende strukturene i materialet, spesielt punktenes inndeling i faktorplan. Enkelt sagt så vil de verdiene som ligger i samme område av faktorplanet ha profiler som ligner mest (Hjellbrekke 1999:36). Plassering av verdier nær hverandre i faktorplanet indikerer at de står i relasjon til hverandre. Aksene uttrykker på denne måten polariteten som finnes i materialet (Hjellbrekke 1999: 36). Samtidig vil de verdiene som ligger nær origo eller barysenteret utgjøre en høy masse i datamaterialet, mens de med lav masse vil posisjoneres lenger ute på plottet.

Multivariat korrespondanseanalyse er valgt som fremstilling for å lettere synliggjøre eventuelle tendenser i datamaterialet vedrørende representasjonen av kjønn i de populærvitenskapelige tekstene. Videre om det er interne forskjeller mellom tidsskriftene. Det er kun enheter med kjønnsesifikke mennesker dvs. verdiene ”kvinne”, ”mann” og ”begge”, som er valgt ut til korrespondanseanalyse. Under variabelen tema er verdien ”annet” tatt ut, fordi den ikke gir innsikt i hvordan kjønn er tolket i forhold til det arkeologiske materialet. Sammenlagt er 164 enheter tatt ut, gjenstående 159 enheter for korrespondanseanalyse; 107 enheter fra *Spor* og 52 enheter fra *haug ok heidni*. Nedenfor følger en oversikt av variabler og deres verdiinndelinger valgt ut til korrespondanseanalysene.

Variabel 1: kjønn på forfatter

- a) kvinne
- b) mann
- c) begge

Variabel 2: kjønn i tolkninger

- d) kvinne
- e) mann
- f) begge

Variabel 3: tema for tolkningene

- g) bosetning
- h) erverv
- i) kommunikasjon
- j) sosial organisering
- k) teknologi
- l) religion

Variabel 4: periode

- m) steinalder
- n) bronsealder
- o) jernalder
- p) vikingtid
- q) middelalder
- r) ulike

Variabel 5: tolkning i relasjon til samfunnsform/modell

- s) tilstede
- t) ikke tilstede

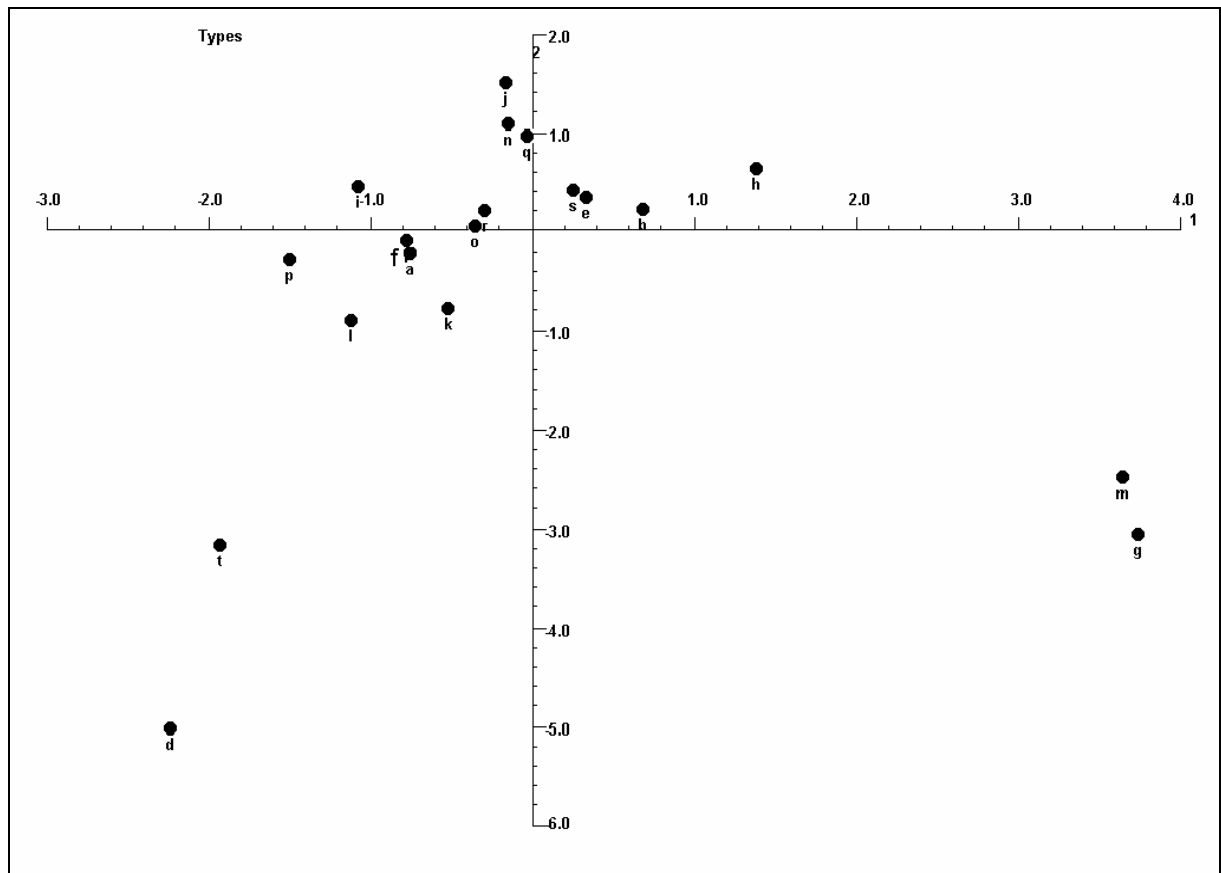
Jeg har valgt å presentere korrespondanseanalysene fra *Spor* og *frå haug ok heidni* hver for seg. En samlet korrespondanseanalyse av tidsskriftene viste seg å være mer

uoversiktlig med henblikk på å få frem interne trekk. Bokstavkodene er identiske i plottene i figur 5 og figur 9 med den nevnte oversikten. Korrespondanseanalysene er utført i programmet Winbasp og tolkningen av analyseresultatene gjøres i kombinasjon av informasjon fra diagnosen fra datamaterialet kjørt ut i Winbasp, gruppering av punkter på plottene og ved hjelp av utfyllende figurer laget i Excel.

6.4.2 Representasjon av kjønn i *Spor*

Diagnosen (se tabell 1 i appendiks) til datamaterialet viser at aksenes forklaringsverdi er akseptable, fordi de tre første aksene til sammen fanger opp 33,6% inertia i datamaterialet til *Spor*. Programmet Winbasp kontrollerer automatisk datamaterialet, hvor verdier med lav tilstedeværelse blir utelatt i analysen. For *Spor*s vedkommende ble verdien c) ”begge” tatt ut.

Betegnelsen Mass i diagnosen gir et mål av vekten til en verdi eller enhet i analysen (Shennan 1997:331), og gir på denne måten innsikt i karakteristiske trekk ved tidsskriftet. Her fremkommer det at verdiene for kjønn på forfatter har en relativ jevn fordeling. De kjønnsspesifikke verdiene viser at e) mann skiller seg klart ut med høy masse, d) kvinne derimot med veldig lav. Tema som dominerer i *Spor* er i) kommunikasjon, mens verdien g) bosetning har lav masse i analysen. De øvrige temaverdiene er relativt jevnt fordelt. Når det gjelder tidsperioder skiller r) ulike, q) middelalder og o) jernalder seg ut med en høy masse, og n) bronsealder med lav masse. Videre kan vi lese ut av diagnosen at de fleste tolkningene i artiklene sees i relasjon til en samfunnsform/modell. Med denne innsikten i materialet til *Spor* skal vi se nærmere på posisjonering av punkt på korrespondanseplottet. Nedenfor viser figur 5 korrespondanseplottet til *Spor*.

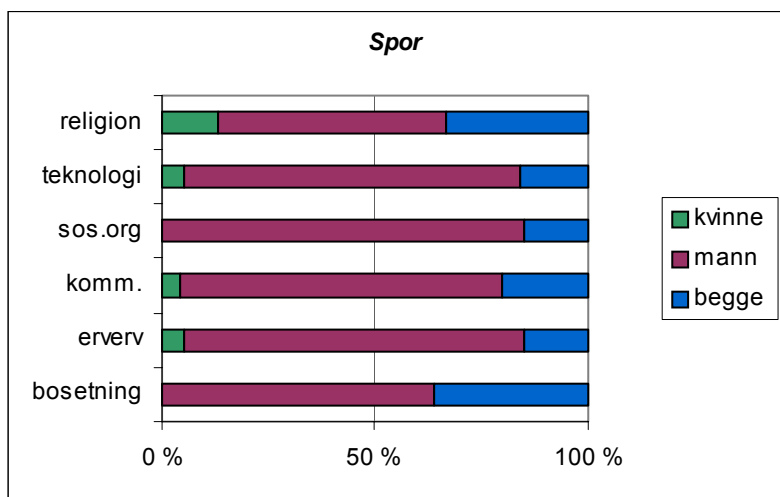

Figur 5. Den grafiske fremstillingen av de utvalgte verdiene i korrespondanseanalysen til *Spor*.

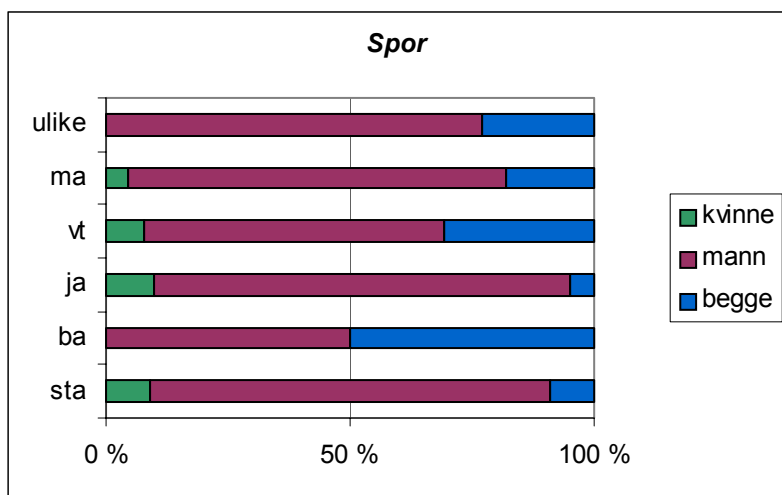
Korrespondanseplottet viser at det er uteliggere i materialet, det vil si at det er verdier med lav masse som av den grunn plasseres i utkanten, eller som skiller seg ut ved at de står i en nærmere relasjon til enkelte andre verdiinndelinger. Verdien t) samfunnsform/modell ikke tilstede og d) kvinne viser med en relativ nær plassering at de står i relasjon til hverandre. Samtidig viser verdien d) kvinne med plassering i utkanten i forhold til barysenteret at den har en lav masse. Et annet "uteliggerpar" i materialet er verdiene g) bosetning og m) steinalder, som med sin nære plassering viser at de står i relasjon til hverandre. Forholdet kan forklares ut fra at bosetning er det temaet som er lavest representert i *Spor*, samtidig som de få artiklene som er skrevet om bosetning nærmest utelukkende relatert til steinalder. De resterende verdiene i materialet har en mer sentral plassering i forhold til barysenteret. Noe som indikerer at de enten har en høy masse, at de har en mer variert relasjonsopptreden i forhold til verdiene i analysen enn de nevnte "uteliggerne", eller at de har en lav masse men står i et nært relasjonsforhold til enkelte andre verdier. Verdien e) mann, viser med en plassering nær barysenteret at verdien har høy masse. Plassering av e)

mann og s) samfunnsform tilstede nær hverandre, og i tillegg deres sentrale plassering i forhold til barysenteret, viser at denne kombinasjonen dominerer datamaterialet. Nå som vi vet fordelingsforholdet i materialet, er det av interesse å se nærmere på representasjonen av kjønn i tolkningene.

Den underliggende strukturen i materialet viser at mannen dominerer tolkningene av det arkeologiske materialet og fremstilles med et bredt repertoar i forhold til verdiene d) kvinne og f) begge. Hvordan de kjønnsspesifikke verdiene forholder seg til variablene ”tema” og ”arkeologisk periode” har vist seg problematisk å få i korrespondanseplottet. Jeg har av den grunn valgt å basere tolkningen av datamaterialet i kombinasjon av korrespondanseplottet og figurene 6 og 7 nedenfor.

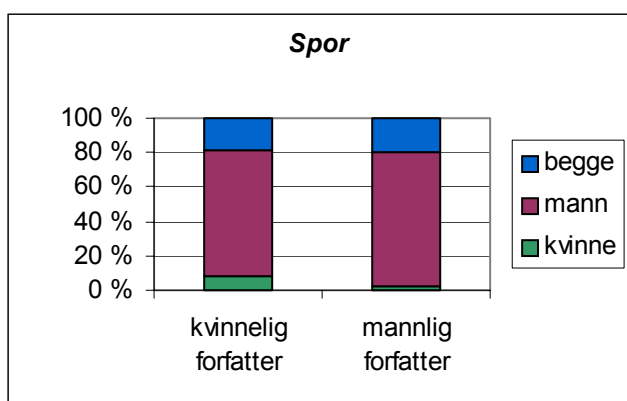
Figur 6. Den Prosentvise fordelingen av de kjønnsspesifikke verdiene i relasjon til tema i *Spor*.

Figur 7. Den prosentvise fordelingen av de kjønnsspesifikke verdiene i relasjon til arkeologisk periode i *Spor*.

Samtlige tema og arkeologiske perioder blir i *Spor* hovedsakelig relatert til e) mann. De temaene som spesielt skiller seg ut med høy relasjon er j) sosial organisering, h) erverv, i) kommunikasjon og k) teknologi. Når det gjelder arkeologiske perioder dominerer o) jernalder, m) steinalder, q) middelalder og r) ulike. Verdien f) begge relateres til samtlige tema, med spesielt høy tilstedeværelse innen g) bosetting og l) religion, og er videre tolket inn i samtlige av de arkeologiske periodene. Her skiller n) bronsealder seg ut ved at verdiene e) mann og f) begge er jevnt fordelt i tolkningene. Verdien d) kvinne har en lav tilstedeværelse i materialet, men opptrer sporadisk i relasjon til l) religion, k) teknologi, i) kommunikasjon og h) erverv, og periodene o) jernalder, m) steinalder, p) vikingtid og q) middelalder. Når det gjelder tolkninger av det arkeologiske materialet i forhold samfunnsform/modell domineres e) mann og f) begge av s) samfunnsform tilstede, og d) kvinne av t) samfunnsform ikke tilstede.

Korrespondanseplottet gir en viss innsikt i om det er forskjeller mellom kjønn på forfatter og representasjon av kjønn i tolkninger av det arkeologiske materialet. Plasseringen til verdiene d) kvinne og f) begge viser at kvinnelige forfattere i høyere grad enn mannlige, presenterer et mer variert bilde i forhold til kjønn da de inkluderer d) kvinne i tolkningene. Likevel skal det påpekes at både mannlige og kvinnelige forfattere har en hovedvekt av artikler hvor den forhistoriske mannen dominerer tolkningsbildet, og en tilnærmet lik prosentfordeling av verdien f) begge. Forholdet fremkommer tydeligere i figur 8 nedenfor enn i korrespondanseplottet i figur 5.

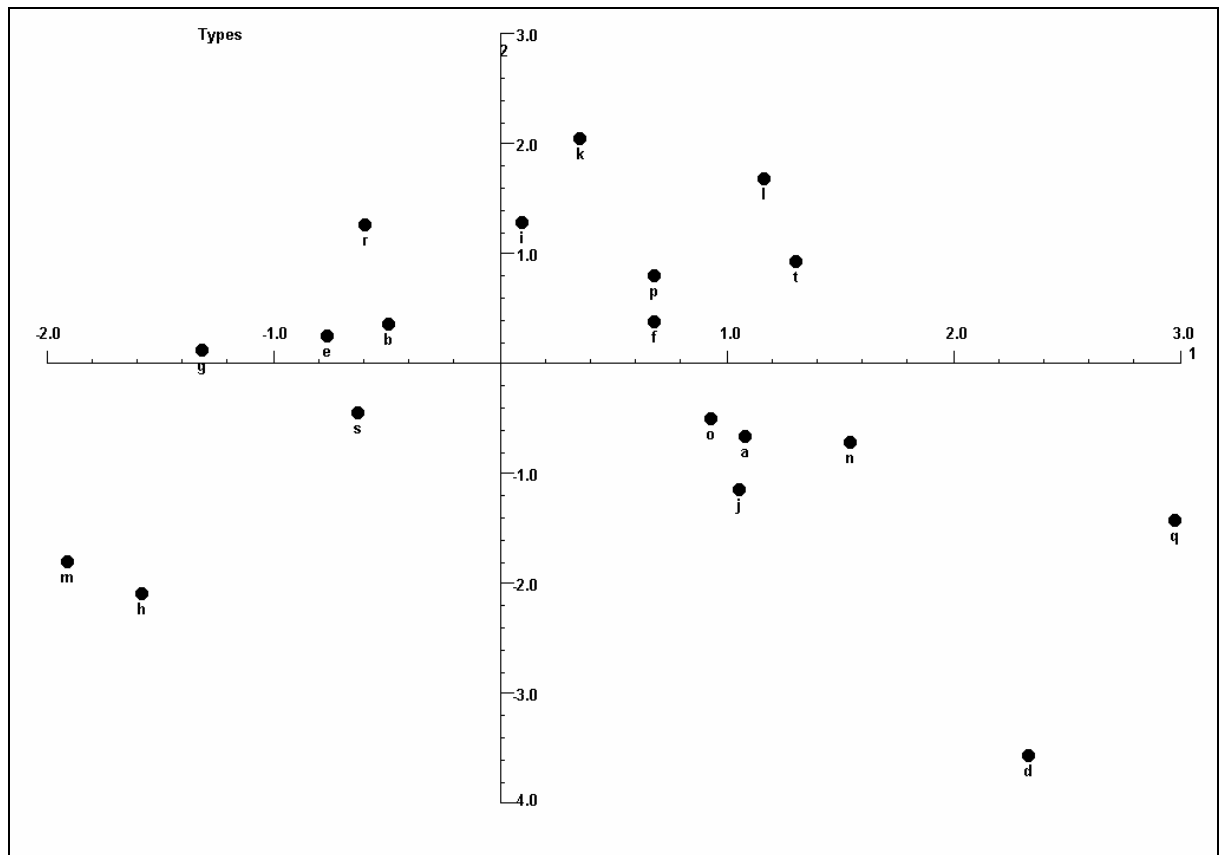
Figur 8. Den prosentvise fordelingen av kjønn på forfatter i forhold til kjønn i tolkninger av det arkeologiske materialet i *Spor*.

6.4.3 Representasjon av kjønn i *frå haug ok heidni*

Diagnosen (se tabell 2 i appendiks) viser at aksenes forklaringsverdi må sies å være akseptabel, da de tre aksene til sammen fanger opp 39,3% inertia i datamaterialet til *frå haug ok heidni*. Verdien c) begge er utelatt i analysen, da den grunnet lav masse virket forstyrrende på tolkningen av den grafiske fremstillingen i korrespondanseplottet.

Mass kolonnen gir innsikt i hvilke verdier som har lav eller høy masse i *frå haug ok heidni*. Når det gjelder kjønn på forfatter har b) mannlig forfatter dobbelt så høy masse i forhold til a) kvinnelig. De kjønnsspesifikke verdiene viser at også her skiller e) mann seg klart ut med høy masse, d) kvinne derimot har en veldig lav. Tema som dominerer tolkningene i *frå haug ok heidni* er j) sosial organisering og g) bosetning, mens i) kommunikasjon skiller seg ut med lav masse. Når det gjelder arkeologiske perioder dominerer r) ulike og o) jernalder, mens q) middelalder og n) bronsealder skiller seg ut med lav masse. Samtidig viser diagnosen at de fleste tolkningene av materialet sees i relasjon til en samfunnsform/modell. Med denne innsikten i datamaterialet til *frå haug ok heidni* skal vi se nærmere på plassering av verdiene i form av punkter på korrespondanseplottet i figur 9 nedenfor.

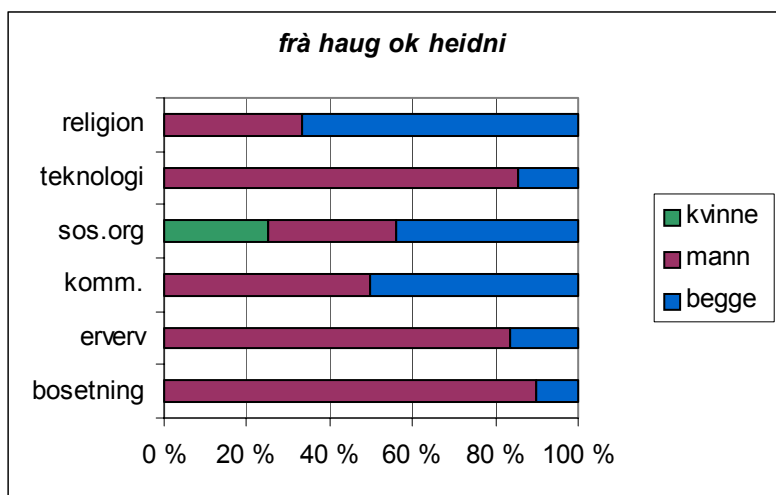

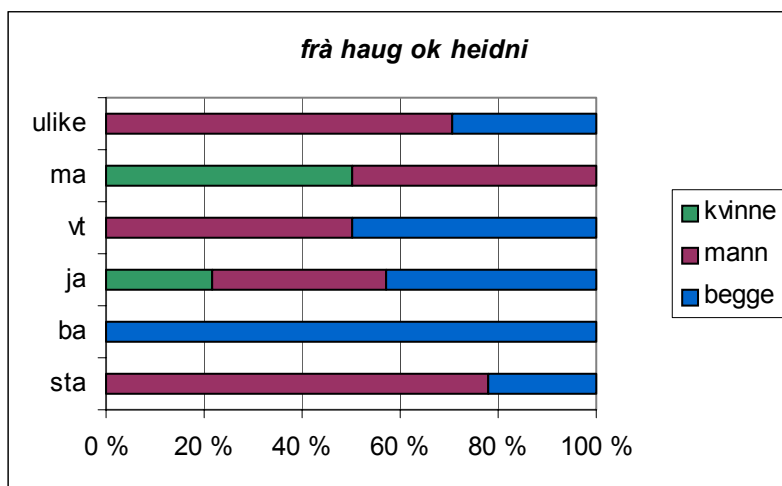
Figur 9. Den grafiske fremstillingen av de utvalgte verdiene i korrespondanseanalysen til *frå haug ok heidni*.

Korrespondanseplottet avdekker ”uteliggere” i materialet. Spesielt gjelder dette for d) kvinne og q) middelalder, verdier diagnosen allerede har vist har lav masse. Et annet forhold som fremkommer i fremstillingen er at verdiene m) steinalder og h) erverv utgjør et ”uteliggerpar” i datamaterialet. De øvrige verdiene konsentreres mer sentralt og nærmest i to grupper på pluss- og minussiden av akse 1.

Mass kolonnen har allerede vist at verdien e) mann dominerer tolkningsbildet i *frå haug ok heidni*. Tolkningen av materialet fra *frå haug heidni* når det gjelder de kjønnsespesifikke verdiene i forhold til variablene ”tema” og ”arkeologisk periode” er her gjort ved kombinasjon av korrespondanseplottet og figur 10 og 11 nedenfor.

Figur 10. Den prosentvise fordelingen av de kjønnsspesifikke verdiene i relasjon til tema i *frå haug ok heidni*.

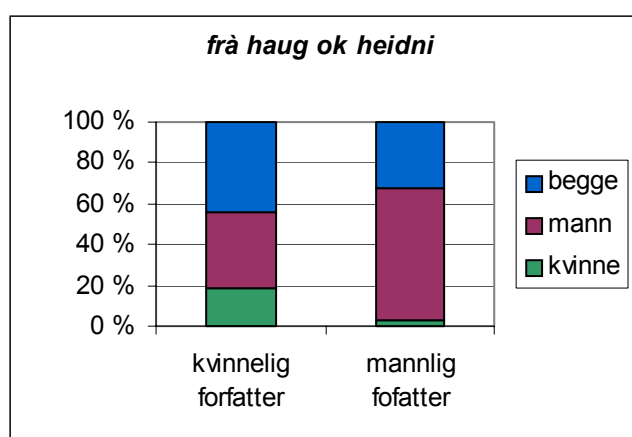

Figur 11. Den prosentvise fordelingen av de kjønnsspesifikke verdiene i relasjon til arkeologisk periode i *frå haug ok heidni*.

Tema som i hovedsak relateres til verdien e) mann er g) bosetning, k) teknologi og h) erverv, og periodene m) steinalder og r) ulike. Verdien f) begge kjønn i tolkninger av det arkeologiske materialet relateres også her til samtlige tema, men dominerer l) religion, og har ellers en tendens til å relateres til i) kommunikasjon og j) sosial organisering. Når det gjelder perioder er verdien f) begge den eneste kjønnsspesifikke verdien som relateres til n) bronsealder, ellers har tolkninger med begge kjønn tilstede en høy relasjon til p) vikingtid og o) jernalder. Verdien d) kvinne relateres utelukkende til j) sosial organisering i tolkninger av det arkeologiske materialet, og da

i forhold til periodene q) middelalder og o) jernalder. Samtlige av de kjønnsespesifikke verdiene relateres i hovedsak til tolkninger hvor samfunnsform/modell er tilstede.

Den grafiske fremstillingen i figur 9 viser en posisjonering av kjønn på forfatter og representasjon av kjønn i datamaterialet, hvor mannlige forfattere i høyere grad enn kvinnelige skriver om e) mann. Kvinnelige forfattere fremstiller en større variasjon i forhold til kjønn, hvor det er en relativ jevn fordeling av e) mann og f) begge i artiklene. Av de få artiklene som er skrevet om d) kvinne er disse i hovedsak skrevet av kvinnelige forfattere. Forholdet fremkommer i figur 12 nedenfor.

Figur 12. Den prosentvise fordelingen av kjønn på forfatter i forhold til kjønn i tolkninger av det arkeologiske materialet i *frå haug ok heidni*.

6.4.4 Fellestrekk og ulikheter i representasjon av kjønn i tidsskriftene

Karakteristiske trekk ved tidsskriftene i hva de formidler kommer frem i presentasjonen, hvor det er ulike perioder og tema som dominerer tidsskriftene. Det må understrekes at disse forholdene vil være preget av ulike innsatsområder for de respektive institusjonenes forskningsprosjekt og forvaltningspolitikk, og samtidig hvilke arkeologiske perioder som dominerer i museumsdistriktene. "Middelalder" som har en høy tilstedeværelse i *Spor* kan sees i sammenheng med de store byutgravningene som har vært i Trondheim, og en kan med bakgrunn i dette forhold forklare hvorfor "kommunikasjon" dominerer temavalg i tolkningene. "Jernalder" og "ulike" perioder, som dominerer i *frå haug ok heidni* kan forklares i sammenheng med AmSs utbredte bruk av flateavdekking som feltmetodikk, noe som igjen kan

forklare hvorfor bosetning dominerer temavalg. Likevel, disse forholdene forklarer ikke hvorfor representasjonsbildet av kjønn fremstår som det gjør.

En felles tendens i materialet er at mannen dominerer tolkningene av det arkeologiske materialet og fremstilles med et bredere repertoar enn de øvrige kjønnsspesifikke verdiene d) kvinne og f) begge. Tema som kan omtales som maskuline er ”erverv” og ”teknologi”, fordi de dominerer både *Spor* og *frå haug ok heidni*. Forskjellen mellom tidsskriftene her er at e) mann i høy grad relateres til ”sosial organisering” og ”kommunikasjon” i *Spor*, og ”bosetning” i *frå haug ok heidni*. Videre sees hovedvekten av artikler hvor e) mann innlemmes i tolkningene i relasjon til samfunnsform/modell. Når det gjelder verdien f) begge relateres den i høy grad til ”religion” og perioden ”bronsealder” i både *Spor* og *frå haug ok heidni*, hvor hovedvekten av tolkningen sees i relasjon til en samfunnsform/modell. Videre har f) begge en høy tilstedeværelse i ”vikingtid” i tidsskriftene relatert til ulike tema. En felles tendens for verdien d) kvinne er at den utgjør en lav masse i datamaterialet. Av den grunn er det vanskelig å si noe om tendenser i representasjonsbildet av d) kvinne. Spesielt er det vanskelig å uttale seg om materialet fra *Spor*, fordi de få artiklene det gjelder omhandler ulike tema i ulike perioder. Et forhold som fremtrer er at når kvinner gis innpass i tolkningene er det i hovedsak hvor samfunnsform/modell ikke er tilstede. Her viser *frå haug ok heidni* en mer ensartet representasjon fordi kvinner her utelukkende tolkes til ”sosial organisering” og i relasjon til en samfunnsform/modell.

Analysen har gitt innsikt i at kjønn på forfatter har vært ulikt fordelt i tidsskriftene. Jeg vil påpeke at datamaterialet ikke gir et representativt bilde av hvem som skriver i tidsskriftene, fordi det er gjort en utvelgelse av tekster i *Spor* og *frå haug ok heidni*. Derimot kan kjønn på forfatter gi en innsikt i hvordan det skrives om kjønn. Felles for tidsskriftene er at både menn og kvinner i høy grad skriver om menn, spesielt kommer dette til syne hos *Spor*. Kvinnelige forfattere skriver til dels mer variert med hensyn til kjønn, fordi de i større grad synliggjør d) kvinne og f) begge. Noe som særlig kommer til uttrykk hos *frå haug ok heidni*

6.5 Oppsummering

Jeg har i kapitlet presentert analyseresultatene i relasjon til representasjon av kjønn i det innsamlede datamaterialet. Det har blitt vist at de populærvitenskapelige tekstene innehar et potensiale til å synliggjøre mennesker og kjønn, noe er grunnet i at de gir rom for bruk av ulike tekstsjangere hos forfatterne. Forholdet fremkommer ved synliggjøring av mennesker, hvor mannen og de uspesifiserte menneskene skjult bak en passiv form dominerer tolkningsbildet (se 3.4.2). Videre har *frà haug ok heidni* vist en større grad av endring over tid i representasjon av kjønn enn *Spor*, fordi det synes som om verdien f) begge her er økende i analyseperioden.

Når det gjelder representasjon av kjønn i tekstene har jeg vist at mannen dominerer og fremstilles mer variert i tolkninger av det arkeologiske materialet. Denne tendensen kan sees som uttrykk for at det ikke er en bevisst holdning til hvordan kjønn fremstilles, og at det er nødvendig med en mer reflektert holdning til formidling i de populærvitenskapelige tekstene.

Kapittel 7 Representasjon av kjønn i formidling

7.1 Innledning

Oppgavens hovedproblemstilling har vært å se om den fremvoksende og pågående genderdebatten innen arkeologien har fått konsekvenser for representasjon av kjønn i *Spor og fra haug ok heidni*. Strategien jeg har valgt for å nå innsikt i dette forhold er tosidig: Er det særegne trekk med de populærvitenskapelige tekstene i forhold til andre formidlingsuttrykk? Hvorfor fremstår representasjonsbildet som det gjør? Jeg vil etter å ha diskutert disse forholdene, rette søkelys mot karakteristiske trekk ved de populærvitenskapelige tekstene som formidlingsobjekt. Avslutningsvis vil det bli gitt en sammenfattende konklusjon for oppgaven.

7.2 Representasjon av kjønn

7.2.1 Sammenligning av innholdet i ulike formidlingsuttrykk

Et gjennomgående tema i feministisk formidlingskritikk er at den arkeologiske formidlingen har sitt opphav i en androsentrisk formidlingspraksis. Gjennomgangen av kritikken har vist at utstillinger, tekster og illustrasjoner retter søkelys mot mannen som aktør. Det gis et inntrykk av at det er menn som innehar evnen til å bringe forhistorien fremover. Jeg vil argumentere for at det her legges til grunn en ukritisk bruk av kjønnsstereotyper. Det er tidligere nevnt ulike årsaker til hvorfor scenariet utspilles.

I følge Kari Gaarder Losnedahl (1993:63) er søkelyset på mannen i utstillingssammenheng, en konsekvens av at utstillingene er konsentrert om den offentlige sfæren. Siden vi er integrert i denne tenkemåten fremstår fremstillingen av ”folk” synonymt med menn naturlig. Det er med andre ord den maskuline arenaen som dominerer utstillingene og presenteres uproblematisk til publikum. Dette forhold kan sees i sammenheng med arkeologiens fokus på en utviklingsideologi (Elliott 1994:116). De arkeologiske museumsutstillingene er ofte rettet mot gjenstandene. Disse synes å bli plassert inn i en lineær utvikling, og med dem fremstilles samfunnet i et evolusjonistisk perspektiv (Adolfsson 1987:150). På denne måten vektlegges fremskritt og samfunnsutvikling, hvor mennesket eller snarere mannen har kjempet

seg gjennom de evolusjonistiske stadiene opp mot vårt ”velutviklede” teknologiske samfunn.

Framstillingarna för äldre stenålder är centrerade kring redskapstilverkning, matproduksjon och naturmiljø. Central for bronsålder er bronstilverkning, gravformer og handel. Järnålder er framställningar domineras sedan av tema som hantverk, gravar og handel. Återingen kan vi spåra artefaktcentreringen (Adolfsson 1987:150)

De arkeologiske gjenstandene blir stående som uttrykk for den menneskelige aktiviteten, og av en eller annen grunn velger fortidsmenneskene alltid rett (Adolfsson 1987:163). Denne gjenstandsfikseringen gjør at menneskene forsvinner, eller snarere ikke får utfolde seg. Bjørnar Olsen (1993:51) ser dette forhold i sammenheng med formidlings-fetisjisme, hvor gjenstanden *løsrives fra enhver sosial og historisk kontekst, og gjøres om til et symbol på universell estetisme, et objekt for sorgløs nytelse*. Museumsutstillingene fremstiller på denne måten en monoton og uproblematisk historie i montrene (Olsen 1993:49), hvor det ikke gis rom for diskusjon.

Analysen av de populærvitenskapelige tekstene som er gjennomført i denne oppgaven, har gitt innsikt i at også disse synes å legge til grunn en uproblematisk formidlingspraksis. Forholdet kommer spesielt til uttrykk ved synliggjøring av mennesker i tolkningene, hvor det hovedsakelig skrives om menn og de uspesifiserte menneskene. De uspesifiserte kan sees i sammenheng med det Elliott (1994:120) omtaler som en vitenskapelig passivform, og som hun påpeker kan være problematisk med hensyn til representasjon av kjønn. Det er med andre ord et begrenset bilde av kjønn som fremstilles i de populærvitenskapelige tidsskriftene.

Når det gjelder de kjønnsspesifikke verdiene i analysen har det over tid vist seg et relativt jevnt representasjonsbilde, der tendensen er at arkeologene i hovedsak skriver om mannen. Riktignok synes det å være interne forskjeller mellom tidsskriftene, hvor *frå haug ok heidni* i høyere grad enn *Spor* innlemmer begge kjønn i tolkningene av det arkeologiske materialet i slutten av analyseperioden. En sentral målsetning for *Spor* ved oppstarten av tidsskriftet (se 4.4.5), var at kunnskap om menneskene i fortiden kunne gjøre nåtidige mennesker i stand til å forstå hvor mangfoldig mennesket er. Mangfoldet synes riktignok ikke å komme frem i sammensetningen av

kjønn i artiklene til *Spor*. Resultatet av analysen er så langt ikke overraskende og faller inn i den rådende feministiske formidlingskritikken. Men hvordan kommer denne mannsdominansen til uttrykk i materialet, hva er det maskuline?

De populærvitenskapelige artiklene gir innsikt i hvilke arenaer representasjonen av kjønn relateres til ut fra tema. Jeg har vist at det er ulikheter mellom tidsskriftene i representasjonsbildet, men samtidig har *Spor* og *frå haug ok heidni* visse felles tendenser. Foruten at menn dominerer tolkningsbildet presenteres de også med et mer variert repertoar i tolkningene. Noe som sammenfaller med Mosers (1993:77) analyse av illustrasjoner, hvor portrett av menn relateres til en rekke ulike aktiviteter i forhold til kvinner.

Et fellestrekk ved tidsskriftene er at mannen dominerer temaene erverv og teknologi. Disse temaene sammenfaller med det Elliott (1994:116) påpeker som et problem innen formidling av arkeologi, nemlig fagets vektlegging av en utviklingsideologi. Temaene blir ofte i arkeologisk sammenheng relatert til samfunnsutvikling, hvor menneskene antas å ha beveget seg fra det enkle til det mer komplekse samfunn. Tendensen i temavalg relatert til mannen bygger på denne måten opp under den heroiske fremstillingen av mannen som den som bringer forhistorien videre i utviklingen; han kontrollerer naturen og teknologien. Et annet uttrykk for utviklingsideologi og den offentlige sfære som mannens domene, er hvorvidt kjønn relateres til samfunnsform og modeller i tolkningene. Her er det en tendens til at mannen i høy grad relateres til tolkninger av det arkeologiske materialet hvor samfunnsform eller modell er tilstede. Dette underbygger mannens potensial til å drive samfunnet fremover.

Begge kjønn innlemmes spesielt i tolkninger relatert til den religiøse arenaen. Religion gir på denne måten rom for større variasjon i representasjon av kjønn i tolkningene. Riktignok er det ulikheter mellom tidsskriftene, men dette kan sies å være en tendens i datamaterialet. Forholdet kan ha sammenheng med at graver som arkeologisk materiale, er akseptert som gyldig bevismateriale for synliggjøring av kvinner. Som nevnt har søkelys vært rettet mot en kjønnsidentifisering ved en polarisering av mann versus kvinne (Hjørungdal 1994:144). Samtidig skal det påpekes at graver har vært et område genderarkeologien har rettet fokus mot på 1980 og 1990-tallet (Dommasnes 1999: 36). Noe som kan forstås med tanke på at graver og

gravmateriale gjør det enklere å studere forholdet mellom kjønn (Mandt 1994 (b):15). Tendensen til at begge kjønn tolkes inn i den religiøse arenaen kan sees som uttrykk for at den fremvoksende genderarkeologien har fått en viss innflytelse på den arkeologiske formidlingen. På den andre side kan religion være et tema der begge kjønn uproblematisk kan gis innpass uten at det forstyrrer mannens status som historiens pådriver. Religion er med andre ord ikke et tema som relateres til utviklingsideologien, men som heller viser til at mennesker til alle tider har vært religiøse aktører i en aller annen betydning. Noe som kan forklare hvorfor bronsealder som periode har en høy relasjon til begge kjønn og religion, fordi det arkeologiske materialet fra vestlandet domineres av gravhauger med rikt gravgods, og helleristninger knyttet til perioden.

Kvinner er nærmest fraværende i tolkningene av det arkeologisk materialet, og synes å opptre mer eller mindre sporadisk i datamaterialet. Det er av den grunn vanskelig å uttale seg om tendenser i forhold til tema. Sett i sammenheng med den nevnte feministiske formidlingskritikken ville en ha antatt at kvinner i høyere grad ville blitt relatert til bosetning, fordi et gjennomgående trekk her er at kvinner relateres til en hjemmesfære. Hvorfor dette ikke fremkommer i de populærvitenskapelige tidsskriftene kan forklares med at bosetning er ”overtatt” av mannen, fordi søkelys rettes mot bosetningsarkeologi som vektlegger hustypologi, et forhold som spesielt er gjeldende i *frå haug ok heidni*. Meningsinnholdet i de populærvitenskapelige tekstene skiller seg her fra museumsutstillingene og illustrasjonene, fordi kvinner ikke relateres til hjemmesfæren i så stor grad. Tendensen i *frå haug ok heidni*, hvor kvinner utelukkende sees i relasjon til sosial organisering kan være uttrykk for et bevisst forsøk på å plassere kvinnene i en samfunnskontekst eller såkalt offentlig sfære. Av den grunn kan de tolkes som uttrykk for det Stephanie Moser (1993:75) omtaler som avvikende anomalier, hvor kvinner fremstilles som likeverdige deltakere ved å få tilgang til såkalte mannlige arenaer.

Bildet analysemateriale gir kan relateres til Christopher Hawkes ”tolkningsstige” som viser til vanskelighetsgraden i tolkning av menneskelig adferd ut fra arkeologisk materiale (Trigger 1996:281). Hovedtanken her er at en beveger seg oppover på stigen, hvor den enkleste kategorien er teknologi, dernest økonomi, samfunns og politisk organisasjon til det siste stadiet som er ideologi (Trigger 1996:281). Setter vi

denne modellen i relasjon til analyseresultatene og representasjon av kjønn, fremkommer det at mannen dominerer de første trinnene på modellen, mens begge kjønn derimot får innpass i det øvre trinnet. Mannen relateres på denne måten til de såkalte ”logiske” trinnene i tolkningsstigen, og dermed evolusjon og fremskritt. De høyere trinnene (hvor vanskelighetsgraden i tolkning av menneskelig adferd øker) gir derimot i større grad innpass til begge kjønn.

7.2.2 Problematisering av arkeologisk formidling

Det er spesielt to forhold som gjør en androsentrisk formidlingspraksis problematisk. For det første retter den arkeologiske formidlingen seg mot et publikum med begrenset kunnskap om arkeologi. Noe som gjør at de anser formidlingsbudskapet de mottar som mer eller mindre ”sant”. For det andre påvirker budskapet i formidlingen oss som forskere, det forsterker antagelsene arkeologene har i forhold til det forhistoriske samfunnet. Disse forholdene gjør det nødvendig å problematisere formidling og dens virkning nærmere.

Stephanie Moser (2001:263) tar opp denne problematikken, og påpeker at arkeologimiljøet har oversett betydningen av populære representasjonen i meningsproduksjon. En av årsakene mener hun grunner i at formidling ikke har hatt status som et viktig felt innen arkeologien.

Further more, we academics, living in our ivory towers, tend to assume that the popular representations of the past have a primary role in shaping the public’s perception of archaeology, but that they do not have a significant impact on the production of knowledge of the past. Thus, we see ourselves as somehow being immune from the popular realm and consider the subject of archaeological representation as being outside the domain of our professional responsibility (Moser 2001:263)

Dette er problematisk fordi vi som arkeologer (og innehavere av ekspertkunnskap), på denne måten fraskriver oss ansvaret av innholdet i formidlingen. Med tanke på den økende etterspørselen etter kunnskapsformidling *er det viktig at de som formidler, er seg bevisste hva de formidler og ikke bare hvordan* (Mandt 1994 (b):19). Forholdet kommer til uttrykk i de populærvitenskapelige tidsskriftene, hvor det (se 4.4.6) i løpet av 1980-tallet synes som om populærvitenskapen blir profesjonalisert gjennom eksempelvis endring av layout på tidsskriftene. Riktignok berører ikke denne vektlegging innholdet i tidsskriftene, noe den androsentriske formidlingspraksisen

uttrykker. Tendensen gjør at en kan stille spørsmål ved hvor forsvarlig standarden på formidlingen egentlig er. Det blir på denne måten nødvendig å ta ansvar for hvordan det arkeologiske materialet presenteres. De populærvitenskapelige tekstene krever oppmerksomhet. Å skrive populærvitenskapelig er ikke en uskyldig og uproblematisk geskjeft.

Riktignok er det rettet kritikk mot hvordan den arkeologiske formidlingen praktiseres fra annet hold enn det feministiske. Bjørnar Olsen tar i artikkelen: *Det arkeologiske museum: momenter til en kritikk* (1993) opp problemer med en for ensidig og uproblematisk formidling i arkeologiske utstillinger. Den arkeologiske formidlingspraksisen blir her problematisert i forhold til det han kaller *museets mytologi* (Olsen 1993:49). De arkeologiske utstillingene inneholder et budskap som naturaliserer og universaliserer, hvor våre vestlige og nåtidige verdier uproblematisk overføres til forhistorien.

Mine innsigelser mot disse utstillingene er at de fjerner historisiteten i fortida. At de fratar oss fremmedheten og polariteten ved den. Forskjellene er redusert til et minimum, til det som går å si i vår egen samtid, det som holder et anstendig nivå for en familieforestilling. Vi får vite mye om hvordan flintøkser slipes, men lite om barnedrap og kannibalisme. Mye om keramikproduksjon, men lite om ritualer og sex (Olsen 1993:50).

Ved å fjerne det historiske og partikulære ved fortiden og nåtiden, gir de arkeologiske utstillingene ideologisk legitimitet til vårt nåtidige samfunn (Olsen 1993:46). En årsak til dette kan relateres til at museene og de som lager utstillinger ser sin oppgave som et spørsmål om kommunikasjon, hvor søkelys rettes mot *hvordan budskapet skal formidles på en best mulig, og mest overbevisende, måte* (Olsen 1993:46). Hvorfor museumsutstillingene unnlater å provosere ser Olsen (1997:240) i sammenheng med et ønske om å opprettholde den vitenskapelige aura museene omgis med. Et fravær av diskusjon av meningsinnholdet i formidlingen kan relateres til arkeologenes syn på hva formidling innebærer.

Mats Burström (1999:4) argumenterer for at den arkeologiske formidling forstås som en informasjonsteknikk, hvor en konsentrerer seg om hva en har funnet og hvordan det blir tolket.

I mina öron antyder ”arkeologisk förmedling” att det finns en fix färdig mängd kunnskap om det förflutna och att den uppgift som förestår är att så effektivt som möjligt att sprida denna (Burström 1999:4).

Jeg må si meg enig i at de populærvitenskapelige tidsskriftene bærer preg av en slik ubevisst informasjonsspredning. Samtidig kan de populærvitenskapelige tidsskriftene nettopp forstås som slike fora. Det er ofte såkalte ”rådata” som presenteres i tidsskriftene, spesielt med tanke på resultat som formidles fra forvaltningsgravninger. Disse er ikke nødvendigvis ferdig bearbeidet før de presenteres i en populærvitenskapelig artikkel. En arkeologisk utgraving dreier seg imidlertid ikke bare om å få ting opp av jorda. Arkeologene må foreta prioriteringer i forhold til målsetningen med utgravingen og antagelser en har relatert til materialet. En arkeolog er i konstant tolkning, fra registrering, gjennom feltarbeidet og til en endelig publikasjon av materialet. Av den grunn er det bemerkelsesverdig at representasjonen av kjønn fremstår som den gjør. Jeg antar at de fleste arkeologer enes om at forhistorien har vært bebodd av ulike mennesker, med ulike kjønn, i ulike aldersgrupper og med et spekter av identiteter. Hvordan kan vi da forklare hvorfor representasjonsbildet fremstår som det gjør?

Et paradoks i den feministiske formidlingskritikken er at museene har vært en arbeidsplass dominert av kvinnelige akademikere, hvorfor produseres da den androsentriske normen? Gro Mandt (1994 (b):13) forklarer forholdet med at de kvinnelige akademikerne er skolert inn en forskningstradisjon som er basert på menns premisser. På denne måten reproduseres det androsentriske uttrykket innen formidlingen. Bjørnar Olsen (2000:32) har relatert den samme problematikken til samiske museer hvor han ser på den museale virkningshistorien. Han trekker her frem et paradoks ved at den samiske kulturen presentert ut fra et samisk ståsted i høy grad reproduserer den etnografiske sjangeren (Olsen 2000:38). Innholdet i utstillingene fremstiller den egentlige samiske kulturen som noe rent og uberørt, ødelagt og forurenset av det moderne samfunn. Bildet står i kontrast til nyere samiske museum og prosjekt, hvor nettopp samisk kultur og identitet fremstilles som dynamisk og som del av en globalisert verden (Olsen 2000:40).

Jeg mener eksemplene illustrerer at det ikke bare er formidlingen som står ansvarlig for reproduksjonen av stereotyper, men at problematikken kan relateres til den arkeologiske kunnskapsproduksjonen og arkeologenes holdning til formidlingens virkning. Noe som sammenfaller med Bjørnar Olsens (1993:49) kritikk rettet mot arkeologiske utstillinger, som ikke åpner for problematisering og diskusjon av flere konkurrerende forhistorier.

7.3 Representasjon av kjønn i relasjon til kunnskapsproduksjon

7.3.1 Kilden til kunnskap

Det er tidligere trukket frem et behov for å se formidling i relasjon til den arkeologiske kunnskapsproduksjonen (se 3.4.4 og 3.5). Både Hilde Rigmor Amundsen (1995) og Stephanie Moser (1993) ser endring i representasjon av kjønn i relasjon til ny innsikt i den arkeologiske forskningen. Forholdet er som tidligere kommentert, ikke viet stor oppmerksomhet i den feministiske formidlingskritikken. Årsaken kan ligge i hvem som lager formidlingsuttrykkene, hvor museumsutstillinger ofte lages av andre enn arkeologer, selv om det som regel skjer i et samarbeid. Illustrasjonene lages vanligvis av illustratører eller kunstnere. På denne måten er det vanskeligere å synliggjøre relasjonen mellom formidling og arkeologisk kunnskapsproduksjon. De populærvitenskapelige tekstene som er analysert er derimot skrevet av arkeologer, og gir en unik mulighet til å se nærmere på relasjonen. De er forankret i arkeologiske institusjoner, og er ledd i en faglig formidlingsvirksomhet. Tekstene gir på denne måten innsikt i hvordan arkeologer forholder seg til representasjon av kjønn.

Hovedproblemstillingen for oppgaven er å undersøke om den fremvoksende genderarkeologien har fått konsekvenser for representasjonsbildet i de populærvitenskapelige tidsskriftene. Her ble tidsavgrensningen for analysen ansett som sentral i forhold til oppstarten av *K.A.N.*. Jeg har trukket frem to forhold som muligens kan sees som uttrykk for at genderarkeologien har fått konsekvenser for hvordan arkeologer velger å representere kjønn. Det ene forholdet er at verdien ”kvinne” er tilstede i den tidligste analyseperioden, og videre viser en blomstringsperiode i 1989-1991 hos *frà haug ok heidni* (se 6.2.2). Jeg relaterte her tilstedeværelsen av kvinner i materialet til en økende interesse for kvinner i

arkeologien, og videre at det i hovedsak er kvinnelige forfattere som tolker kvinner i relasjon til det arkeologiske materialet. Den sporadiske opptreden til verdien ”kvinne” i materialet ble her sett i sammenheng med *K.A.N.* redaksjonenes plassering. Det andre forholdet som kan sees som uttrykk for at genderarkeologien har fått innvirkning på representasjonen av kjønn i tidsskriftene er den økende tilstedeværelse av verdien ”begge” i tolkningene av det arkeologiske materialet (se 7.2.1). Jeg påpekte her at begge kjønn ofte blir tolket i relasjon til religion, et tema som har vært i genderarkeologiens søkelys på 1980 og 1990- tallet (Dommasnes 1999:36). Likevel synes ikke genderarkeologien å ha fått en utbredt betydning for representasjonen av kjønn, i hvert fall ikke i så stor grad som ønskelig fra et feministisk perspektiv. Noe som kan tolkes som at genderarkeologien mislykkes i å bli integrert innen disiplinen, eller snarere møter liten vilje fra den ”egentlige” arkeologien til å integrere. Forholdet er som tidligere (se 3.3.3) relatert til at genderarkeologien i høy grad har operert innenfor en feministisk empiristisk retning.

Et annet forhold som kan gi innsikt i hvorfor genderarkeologien ikke har fått større konsekvenser for formidlingen i tidsskriftene, er at den på lik linje med den øvrige arkeologien, legger til grunn en uproblematisk holdning til formidlingen. Liv Helga Dommasnes (1999:38) trekker frem et sentralt aspekt, hvor det i en evaluering av Bergen Museum viste seg at museets formidling ikke får frem de problemstillingene museets egne ansatte arbeider med. Problematikken blir belyst når Dommasnes (1999:38) påpeker at kvinneforskning drevet ved arkeologisk institutt i Bergen i liten grad har konsentrert seg om å formidle nyere forskning om emnet.

Etter mer enn 25 års innsats er det nå på høy tid den nye kunnskapen når videre (Dommasnes 1999:38)

Hvorfor representasjonsbildet fremstår som det gjør kan sees som et uttrykk for at de faglige diskusjonene og problematiseringene som skjer innen faget ikke anses som ”publikumsvennlig”. Forholdet kan på denne måten forklare hvorfor det ikke fremstår en større variasjon i representasjon av kjønn. Formidlingen synes å være låst fast i et naturalisert representasjonsbilde nærmest uavhengig formidlingsuttrykk, hvor det ikke gis rom for alternative tolkninger av forhistorien. Jeg argumenterer med dette at kilden til utspillingen av ”gudetrikset” ligger i den arkeologiske kunnskapsproduksjonen og arkeologers ureflekterte holdning til formidlingens

virkning. Det er her søkelyset må rettes, hvis premissene for representasjon av kjønn skal endres. Et gjennomgående tema for å få bukt med den androsentriske formidlingsproblematikken er en mangfoldiggjøring av forhistorien. Hvordan denne mangfoldiggjøringen skal arte seg derimot, debatteres ikke i så høy grad. Jeg vil av den grunn gå nærmere inn på hvordan en genderarkeologi med forankring i feministisk vitenskapskritikk kan fremstå som alternativ.

7.3.2 Et feministisk alternativ?

Det er behov for å fremstille en mer nyansert og fleksibel representasjon av kjønn innen formidlingen, hvor en søker å unngå en androsentrisk dominans ved utspilling av ”gudetrikset”. Gjennomgående tema i formidlingskritikken er en mangfoldiggjøring og bevisstgjøring, hvor kvinnemuseum, tverrfaglige utstillinger og utstillinger med kvinner som fokus trekkes frem som alternativ og pådrivere til å endre formidlingspraksisen innen museene (Losnedahl 1993:81-81, 1994:10, Mandt 1994(b):18). Dette er det selvsagt behov for, men hvordan skal en bevisst formidlingspraksis utføres?

Jeg har nevnt at genderarkeologien har potensial til å fremme et bredt spekter av innfallsvinkler til tolkning av arkeologisk materiale (se 3.3.2). Videre påpekte jeg her aspekt ved genderarkeologien som kan få komplikasjoner for dens gjennomslagskraft til den øvrige arkeologien. Problematikken her er at en del av genderarkeologien synes være plassert innen feministisk empiristisk retning og viser reservasjon mot feministisk teoriutvikling og debatt (Caesar et al. 1999:6, Bender 1997:180, Engelstad uå(b):2, Conkey og Gero 1997:11). Forholdet mener jeg begrenser genderarkeologiens mulighet for å fremme mangfoldiggjøring gjennom bevisst formidlingspraksis.

Problematikken er tosidig. Bli kvinner synliggjort i utstillingene etter en såkalt ”add-women-and-stir method” (Moore 1988:3), kan utfallet bli at de plasseres i en allerede gitt rolletildeling, basert på dikotomien mann versus kvinne (Ströbeck 1999:17). Faremomentet med en slik formidlingspraksis er at ”de synlige kvinnene” kan ende opp med å fylle ut og underbygger den androsentriske normen innen formidlingen. Skal en synliggjøre kvinner for en hver pris? Driver vi med en nåtidig kjønnspolitikk i

forhistorien, hvor kvinner skal få innpass ved kjønnskvoltering? Utfallet av en slik strategi er lite gunstig.

Increasing the visibility of women (in particular within male-associated activities) has been called for. But visibility should not become so highly regarded that we ignore how it is obtained. We often desire the past to provide us with specific narratives, but in doing so we risk to neglecting women's real lives. We will then still be inserting women, rather than connecting them to history. We are also still too focused upon *woman*, rather than understanding the variability of *women* (Sørensen 2000:33-34).

Et problem med synliggjøringsstrategi av kvinner innen formidling, er at en lett ender opp med en praksis utført innen feministisk empirisme. Samtidig skal det påpekes at synliggjøring av kvinner i utstillingene (dersom vi følger Mosers poeng), kan få en tilbakevirkende kraft på oss som arkeologer og på denne måten forsterker våre kjønnsstereotypiske antagelser. Noe som resulterer i at vi ikke oppnår en endring av premisene som ligger til grunn for representasjonen av kjønn. Den andre siden av problematikken er at den arkeologiske kunnskapsproduksjonen må endres, hvor en allerede i utgangspunktet har et inkluderende og reflektert forhold til kjønn som relasjonelt og dynamisk. Det er den siste strategien jeg anser som mest utfordrende og kanskje gunstigst for å endre representasjonsproblematikken. Følges denne utfordringen kan en tilstrebe endring av representasjonen av mennesker i forhistorien, hvor de ikke fremstilles i et fastlåst bilde med egenskap av å være mann eller kvinne i en evig kamp for overlevelse og fremskritt. Essensen her er at arkeologisk kunnskapsproduksjon og formidling må sees i relasjon til hverandre.

We now consider feminist resources to understanding the production of archaeological knowledge and the sociology of the field more generally, and the potential of gender research more specifically. These perspectives matter not merely to gender research in archaeology but to archaeology as a wider practice. The feminist literature encompasses issues that engage us in debates about the very nature of human kind: essentialism, inequality and power relationships, social categorization, political economy, rationality and ways of knowing, ideology, meaning, and symbolmaking, materiality and agency. Most or all of these are crucial to the archaeological enterprise, whether focused on gender or not, and often offer radically innovative twists and challenges to the ways in which our conventional categories operate (Conkey og Gero 1997:426).

Et viktig satsningsområde for genderarkeologien er å vise at den er inkluderende, det vil si at genderarkeologi ikke bare retter søkelys på "kvinnen". Jeg tror den utbredte

holdningen i faget hvor genderarkeologi forstås ensbetydende med kvinneforskning, begrenser interessen for forskningsgrenen. Maskulinitet og queer teori er tidligere trukket frem (se 3.3.2) som nyere og viktige bidrag til genderarkeologien. Klarer vi å rette søkelys på det potensialet som ligger i genderarkeologien, vil det bli enklere å integrere forskningsgrenen i den ”egentlige” arkeologien. Den feministiske vitenskapskritikken tilbyr på denne måten en ressurs for å reformere eller snarere endre representasjonen av kjønn. Spørsmålet om hvordan en bør praktisere bevisst og forsvarlig formidling, kan på denne måten relateres til den feministiske vitenskapskritikken. Spesielt debatten mellom Sandra Harding og Donna Haraway om kriterier for ”objektivitet”. Det ble her rettet kritikk mot utspilling av ”gudetrikset”. Jeg har vist at problematikken også kommer til syne innen formidlingen, spesielt med tanke på at en unngår å problematisere ulike tolkninger og aktører i forhistorien, noe som fører til at formidlingsbudskapet fremstår som sant og uproblematisk. Jeg har forsøkt å belyse problematikken ved bruk av en innholdsanalyse på de populærvitenskapelige tekstene. Riktignok har jeg gjennom innsamlingen og bearbeidelsen av datamaterialet innsett at bruk av den kvantitativ innholdsanalysen er problematisk å forholde seg til rent metodisk. Når innsamlingen av datamaterialet var i sin startfase var jeg inspirert av Moser (1993) og Gifford-Gonzalezs (1993) analyser av illustrasjoner, men det viste seg å være forskjell på å analysere innholdet i en illustrasjon i forhold til i en tekst. Skulle jeg ha fortatt den samme innholdsanalysen i dag ville jeg ha valgt å basere den på mindre tekstenheter og med en strengere koding for variabelverdiene. Selv om tolkningen av meningsinnholdet tekstene kan diskuteres, mener jeg likevel at det er avdekt en tendens i materialet når det gjelder de kjønnsspesifikke verdiene. Med andre ord at representasjonen av kjønn også er problematisk i de populærvitenskapelige tekstene.

Relaterer vi representasjonsproblematikken til den feministiske vitenskapskritikken blir ikke formålet (følger vi Harding og Haraway), å oppnå en likestilt eller balansert ”objektivitet”, fordi dette er ikke mulig. Dette savner jeg diskutert i den feministiske formidlingskritikken, hvor det heller synes å bli lagt til grunn et ønske om en balansert forhistorie. Ønsket er selvsagt forståelig, men faremomentet er at praksisen lett kan føre til reproduksjon av den androsentriske norm som dominerer formidlingen. Noe som er belyst tidligere ved at det i hovedsak er kvinner som er relatert til museumsarbeid (Mandt 1994(b):13), og ved at en gjennomgående tendens i

samiske museumsutstillinger er at den etnografiske sjangeren reproduseres (Olsen 2000:38). Problematikken kan sammenlignes med oppsetning av et skuespill. Her har mennene allerede fått tildelt roller, oppgaven som nå gjenstår er å tildele de resterende rollene på de kvinnelige skuespillerne. Det sier seg selv at dette ikke er et gunstig utgangspunkt for å endre den arkeologiske formidlingspraksisen. Det må skrives nye skuespill, med nye tema og med nye aktører.

- Jeg setter begrepet om situerte kunnskaper i spill for å insistere på delvishet, flerspråklighet og begrensninger, ikke for å relativisere enhver vurdering, men for å være i stand til å lage noen forbindelser med andre som ikke allerede er like oss selv. Delvishet og begrensning dreier seg om å forstå forskjeller, og ikke om å glede seg over at det ikke finnes noe sant eller falskt i verden. Det dreier seg om å forstå dine egne grenser så du blir mindre arrogant, og sånn at du kan lage forbindelser med andre. Bare fra delvise, situerte posisjoner kan du ha håp om å forstå at verden ikke allerede er som deg selv (Haraway i Asdal og Brenna 1998:29).

På denne måten bør genderarkeologien i høyere grad debatteres og integreres i arkeologien, fordi den har potensial til å fremme en reflektert og ansvarlig mangfoldiggjøring av forhistorien. Avstår genderarkeologien å delta i en feministisk teoridebatt og utvikling, begrenser det dens mulighet til å fremme bevisste formidlingspraksiser fordi det ikke rettes søkelys på hvorfor kvinnene ikke er synlige i materialet allerede i utgangspunktet. En genderarkeologi med forankring i feministisk vitenskapskritikk kan tilby en strategi for endring av representasjonen av kjønn. Dette kan oppnås ved at vi som arkeologer erkjenner at vi kun kan stå ansvarlige for delvise perspektiv og hvor en må innse ens begrensninger som forsker. Når det gjelder formidling ville dette kunne arte seg ved at det i høyere grad gis rom for en problematisering og diskusjon. Noe som kan komme mottaker og oss som arkeologer til gode, spesielt med tanke på at arkeologene også blir påvirket av formidling som påpekes av Gifford-Gonzalez (1993:38) og Moser (2001:263). Presentasjonen av forhistorien er basert på kjønnsstereotyper av nåtiden (Hjørungdal 1994:146) disse er det vanskelig å komme utenom. Noe som krever en ny strategi, hvor en bevisstgjøring vektlegges i den arkeologiske formidlingspraksisen. Mitt argument er at de populærvitenskapelig tekstene er egnede formidlingsuttrykk hvor en bevisst mangfoldiggjøringsstrategi kan la seg gjennomføre.

7.4 De populærvitenskapelige tekstenes karakter

7.4.1 Tekstenes potensial

De populærvitenskapelige tekstene kan være et godt utgangspunkt for mangfoldiggjøring av arkeologisk formidling. Som formidlingsuttrykk skiller de populærvitenskapelige tekstene seg fra museumsutstillinger og illustrasjoner, ved å fremstå som mer fleksible. Riktignok endres museumsutstillinger og de kan være alt fra faste til vandreutstillinger, men de bærer ofte preg av stabilitet. Illustrasjonene har også en tendens å bære preg av å være statiske, de viser et fryst bilde av en antatt forhistorisk scene. De populærvitenskapelige tekstene i tidsskriftene derimot bærer preg av å være mer flyktige, de skal gi et kort glimt av hva en har utgravd i løpet av feltsesongen eller av pågående prosjekt. De skal ikke fortelle den ”hele” og ”sanne” historien som museumsutstillingene ofte bærer preg av, men formidle en tolkning av et utvalgt materiale.

Det ble i kapittel 2 vist at formidlingstekster i høyere grad enn de vitenskapelige tekstene tillater en synliggjøring av mennesker (2.3.2). Men som påpekt er ikke en synliggjøring uproblematisk, spesielt med tanke på fremstilling av kjønn i forhistoriske samfunn. Noe analysen av de populærvitenskapelige artiklene i *Spor og frå haug ok heidni* har vist. Et sentralt poeng med formidlingsteksternes karakter er at de ofte blir stående som uberørte utsagn. Nettopp det forhold at formidlingstekstene i sjelden grad inngår i en faglig debatt er essensielt sett ut fra et etisk synspunkt, spesielt med tanke på en forsvarlig standard på formidlingen. Det blir med dette påpekt at formidling er problematisk, og at vi som kunnskapsprodusenter er delaktige i hva som formidles.

Et viktig trekk ved de populærvitenskapelige tekstene er deres plassering i et grenseland av vitenskapelig og skjønnlitterær skrivesjanger. Riktignok er det sak (eller fakta) som preger de populærvitenskapelige tekstene, i likhet med de vitenskapelige. Men innpakningen kan variere, noe de nevnte eksemplene (se 2.3.3) av populærvitenskapelig tekster viste. Disse ble trukket frem som gode

populærvitenskapelige tekster, fordi forfatterne mestret andre sjangerteknikker enn den vitenskapelige. Det å mestre andre sjangerteknikker er påpekt (se 2.3.2) som et viktig utgangspunkt for å nå frem til mottaker i formidlingssammenheng. Denne karakteren ved populærvitenskapelige tekster gir dem et potensielt utgangspunkt for å fremme nye formidlingspraksiser ved å utfordre den vitenskapelig skrivestilen. Samtidig skal det påpekes i tråd med Sissel Lie (1995:184-185) at tøyning av grenser må skje innenfor visse rammer. Jeg tenker her på at vi skal formidle kunnskap om arkeologi i de populærvitenskapelige tidsskriftene, ikke skjønnlitterære historier. Likevel, klarer vi å legge til grunn en forsvarlig kombinasjon av sjangerteknikker kan det bli enklere å mangfoldiggjøre forhistorien ved å gi innpass til ulike aktører i tolkningene av det arkeologiske materialet.

I feministisk sammenheng blir ofte boken til Janet D. Spector: *What this awl means* trukket frem (Conkey og Gero 1997:421-422) som eksempel på en alternativ måte å presentere arkeologi. Her blir den tradisjonelle akademiske skrive- eller rapportstilen utfordret ved at Spector synliggjør seg selv og problematiserer hvordan det indianske folks kultur kan presenteres i en vitenskapelig skrivesjanger.

I found that the task-differentiation approach too constraining as a way of writing about what life was like for the nineteenth-century people. Like other taxonomic schemes, it generated distanced and lifeless representations of the past. This was not how I wanted to portray the Wahpeton people who had lived at the site when Euro-American began moving into the territory. So, finally, I put aside my tables enumerating activities, schedules, spaces, and tools and began to experiment with a new way of presenting the past (Spector 1993:18).

Resultatet kommer spesielt frem i kapittel 2, hvor Spector gjennom en fiksjonsdel introduserer leseren for hvordan livet kan ha vært i Little Rapids. Utgangspunktet er en arkeologisk gjenstand; en syl med dekorert beinhåndtak. Denne følges gjennom en historie om hvordan den er brukt, dekorert og mistet av eieren (Spector 1993:18).

Et annet eksempel som illustrerer potensialet den populærvitenskapelige tekstsjangeren tilbyr, er boken til den amerikanske arkeologen Adrian Praetzellis: *Death by Theory. A Tale of Mystery and Archaeological Theory* (2000). Boken er en skjønnlitterær roman hvor hovedpersonene er arkeologen Hannah Green og hennes nevø Sean Doyle som er arkeologistudent. Men Praetzellis målsetning med boken er å

innvie leseren til arkeologisk teori. Vi skal her gå inn i kapittel 7 "G" is for Gender, hvor handlingen utarter seg ved en dialog mellom en kvinnelig og mannlig arkeolog om genderarkeologi.

The two women spoke of this and that while Alasdair trailed behind, feeling out of sorts and even resentful toward the new arrival. Event of the last two days had brought Alasdair to the conclusion that Hannah Green was worthy of his company, and he looked forward to discussing weighty matters of archaeological theory with her.

When the friends` conversation turned to the archaeology of gender, Alasdair let out a sound that was a cross between a splutter and a snort.

"I'm sorry" he said in a somewhat patronizing tone, "but in my humble opinion, sex and gender are really modern issues. The lives of people in the past, especially the deep past, were ruled by environmental considerations. Their biggest priority was to organize themselves in the most efficient way to eat and pass their genes on to the next generations. You only have to look at the modern hunther-gatherers."

bd turned and cocked her head to one side. "And of course that involved men going out bringin' home the bacon and women staying home with the babies, right honey?" she offered innocently.

"Er, something like that."

Alasdair felt like he had just walked off the edge of a cliff and wished, just for once, he could keep his mouth shut (Praetzelli 2000:103).

Nå mener ikke jeg at de populærvitenskapelige tidsskriftene skal omdefineres fra sakprosa til skjønnlitteratur. Men jeg vil påpeke at det ligger et uutnyttet potensial i dem. Ved å utfordre den vitenskapelige skrivestilen tror jeg de populærvitenskapelige tekstene i større grad kan gi rom for mangfoldiggjøring av forhistorien gjennom en bevisst formidlingspraksis.

7.5 Konklusjon

Oppgaven ble innledet med at arkeologene støter på problemer når den materielle kulturen skal tolkes i relasjon til fortidige mennesker. Formålet med oppgaven har i så måte vært å diskutere konsekvenser av arkeologenes ukritiske forhold til representasjon av kjønn innen formidling. Utgangspunktet var ut fra et feministisk perspektiv å undersøke om den fremvoksende genderarkeologien har fått innvirkning på hvordan arkeologer forholder seg til representasjon av kjønn i *Spor og frå haug ok heidni*. Det er enkelte tendenser i analysen som kan underbygge forholdet. Jeg tenker her på at den nære relasjonen mellom begge kjønn og religion kan sees på som uttrykk for dette forhold, fordi den fremvoksende genderarkeologien på 1980- og 1990-tallet nettopp rettet fokus mot graver. Et annet forhold er at det i hovedsak er kvinnelige forfattere som synliggjør kvinner i tolkninger av arkeologisk materiale. Likevel, skulle genderarkeologien fått konsekvens for representasjonen av kjønn i formidlingen, vil jeg anta at verdien ”kvinne” i høyere grad ville fremkommet i datamaterialet, fordi søkelyset for gender- eller snarere kvinneforskningen i begynnelsen var en synliggjøringsstrategi av kvinner i det arkeologiske materialet. Videre har jeg vist ved å sammenligne resultatene fra analysen med innholdet i den feministisk formidlingskritikken, at også de populærvitenskapelige tidsskriftene synes å legge til grunn en androsentrisk formidlingspraksis.

Gjennom problematisering av arkeologisk formidling, har jeg vist at den arkeologiske formidlingspraksisen synes å legge til grunn et ikke erkjent perspektiv. Jeg har argumentert for at kilden til problematikken er relatert til den arkeologiske kunnskapsproduksjonen og arkeologers ureflekterte holdning til formidlingens virkning. Med andre ord at den arkeologiske kunnskapsproduksjonen så vel som formidlingen synes å baserer seg på et ”view from nowhere”, noe som resulterer i utspilling av ”gudetrikset”. Den androsentriske normen som dominerer i formidlingen kan på denne måten relateres til et ikke erkjent perspektiv. Jeg har påpekt at en genderarkeologi med forankring i feministisk vitenskapskritikk innehar et potensial til å redusere eller endre det androsentriske uttrykket som dominerer den arkeologiske kunnskapsproduksjonen og formidlingen. Årsaken til dette er at den feministiske vitenskapskritikken gir rom for en problematisering av tolkningene av arkeologisk materiale, nettopp fordi det her legges til grunn en erkjennelse av ens egne

begrensninger som forsker. Skal prosjektet la seg gjennomføre bør genderarkeologien være inkluderende med hensyn til ulike ståsteder i kunnskapsproduksjonen. Jeg tenker her på at den feministiske vitenskapskritikken legger til grunn en erkjennelse av delvise og lokale perspektiv, den feministiske praksisen er med andre ord kollektiv. Essensen her er en bevisstgjøring hos forskeren som utgangspunkt for å fremme en ansvarlig og reflektert formidlingspraksis. Utfordringen blir på denne måten å diskutere hva som ligger i en bevisstgjøringsprosess og hvordan vi som arkeologer kan fremme situerthet som en ressurs i arkeologisk kunnskapsproduksjon og formidling. Jeg har forsøkt å gjøre dette i oppgaven ved å situere de populærvitenskapelige tekstene i relasjon til den arkeologiske kunnskapsproduksjonen. Jeg har med andre ord forsøkt å lage en forbindelse som ikke i så høy grad har vært i søkelys for den feministiske formidlingskritikken. Forhåpentligvis har jeg lyktes i å bidra med en ny historie. Riktignok kan det diskuteres om den metodiske tilnærmingen for oppgaven kan plasseres innen en feministisk empirisme. Jeg tenker her på at søkelyset har vært rettet mot en kvantifisering av kjønsspesifikke verdier. Men jeg har forsøkt å sette analyseresultatene og den feministiske formidlingskritikken inn i en større forståelsesramme ved å diskutere hvorfor den androsentriske normen opprettholdes og hvordan en bevisst formidlingspraksis kan gjennomføres.

Et sentralt aspekt videre i oppgaven har vært å få frem det potensial som ligger i de populærvitenskapelig tekstene som formidlingsuttrykk. Tekstene skiller seg fra de øvrige formidlingsuttrykkene, ved å fremstå mer fleksible. De tillater en bruk av andre tekstsjangere enn den vitenskapelige, noe som gjør dem egnet som et utgangspunkt for å fremme endring av den arkeologiske formidlingspraksisen. Benyttes dette potensialet, og samtidig en genderarkeologi med forankring i feministisk vitenskapskritikk hvor en bevisstgjøring ligger til grunn i den arkeologiske kunnskapsproduksjonen, vil det være mulig å fremme en strategi hvor problematisering og diskusjon er tillatt innen formidlingen.

Appendiks

Tabell 1. Diagnosen av datamaterialet til *Spor*.

Diagnostics for: Spor												
Component	Iterations	Norm	Eigenvalue	% Inertia	Cummulative							
1	62	0.075	0.357742	12.7	12.7							
2	134	0.095	0.301510	10.7	23.5							
3	161	0.098	0.286025	10.2	33.7							
* = Inertia Outliers												
Types												
Name	Qlt	Mass	Inr	Comp1	Cor	Ctr	Comp2	Cor	Ctr	Comp3	Cor	Ctr
a	294	92	39	455	176	53	127	14	5	352	105	40
b	309	107	33	-400	183	48	-112	14	4	-312	112	36
d	546	9	68	1340	88	47	2780	380	240	-1264	78	52
e	238	154	17	-194	123	16	-183	110	17	-39	5	1
f	105	37	58	468	51	23	58	1	0	483	54	31
g	721	15	66	-2226	401	207	1697	233	143	1036	87	56
h	252	37	58	-821	155	71	-344	27	15	-550	70	40
i	595	47	55	648	128	55	-244	18	9	1212	449	240
j	220	37	58	102	2	1	-819	155	83	-524	63	36
k	88	36	59	316	21	10	437	41	22	-352	26	15
l	192	28	61	674	74	36	502	41	24	-686	77	46
m	795	21	64	-2171	541	271	1383	220	131	543	34	21
n	25	4	70	94	0	0	-591	7	4	963	18	12
o	303	37	58	217	11	5	-18	0	0	-1126	292	166
p	280	24	64	902	110	55	161	4	2	1105	166	104
q	155	41	57	28	0	0	-528	72	38	-564	83	46
r	88	73	45	183	19	7	-105	6	3	328	62	28
t	602	22	63	1156	169	84	1756	390	230	-578	42	26
s	594	178	8	-145	165	10	-221	386	29	74	44	3
Average Type QLT: 337												

Tabell 2. Diagnosen av datamaterialet til frå haug ok heidni.

Diagnostics for: Frå haug ok heidni												
Component	Iterations	Norm	Eigenvalue	% Inertia	Cummulative							
1	35	0.061	0.459622	16.2	16.2							
2	102	0.097	0.336112	11.9	28.1							
3	152	0.097	0.316309	11.2	39.2							
* = Inertia Outliers												
Types												
Name	Qlt	Mass	Inr	Comp1	Cor	Ctr	Comp2	Cor	Ctr	Comp3	Cor	Ctr
-----												
a	339	62	49	-730	240	72	392	69	28	259	30	13
b	309	132	24	336	219	32	-201	78	16	-80	12	3
d	656	16	65	-1576	209	84	2067	359	197	1026	88	52
e	563	112	32	520	340	66	-138	24	6	398	200	56
f	552	74	46	-458	120	34	-217	27	10	-843	405	
165												
g	282	50	53	893	269	87	-67	2	1	191	12	6
h	360	23	65	1073	145	58	1217	186	102	-482	29	17
i	114	16	65	-62	0	0	-736	45	25	-898	68	40
j	433	62	49	-712	228	68	671	202	83	-73	2	1
k	569	27	61	-234	9	3	-1182	219	113	1475	342	
187												
l	301	23	65	-785	77	31	-967	117	65	-918	106	62
m	571	35	60	1295	343	127	1048	224	114	-143	4	2
n	152	8	68	-1043	44	18	422	7	4	-1580	101	61
o	214	54	53	-626	142	46	294	31	14	-335	41	19
p	148	31	60	-457	38	14	-454	38	19	-627	72	39
q	571	8	68	-2012	163	68	832	28	16	3068	380	
231												
r	438	66	47	408	82	24	-722	256	102	451	100	42
s	532	136	23	429	380	54	264	144	28	-65	9	2
t	516	66	48	-880	372	111	-535	137	56	112	6	3
Average Type QLT: 401												

Litteraturliste:

- Adolfsson, Gundula 1987: *Människa och objekt i smyckeskrin. En analyse av arkeologiske utstillinger i Sverige*. Symposion Bokforlag & Tryckeri AB, Stockholm/Lund.
- Amundsen, Hilde Rigmor 1995: Forskningshistorie og populærlitteratur i et feministisk perspektiv. *Viking*, bind LVIII:119-140.
- Asdal, Kristin og Brita Brenna 1998: Samtaler over tid. I Kristin Asdal, Ann-Jorunn Berg, Brita Brenna, Ingunn Moser og Linda M. Rustad (red.), *Betatt av viten bruksanvisninger til Donna Haraway*, s. 13-34, Spartacus, Oslo.
- Bender, Barbara 1997: Commentary: Writing gender. I Jenny Moore og Eleanor Scott (red.), *Invisible people and processes. Writing Gender and Childhood into European Archaeology*, s.178-180, Leicester University Press, London.
- Berelson, Bernhard 1952: *Content Analysis in Communication research*. American Book-Stratford Press, Inc., New York
- Berger, Arthur Asa 2000: *Media and communication research method: An introduction to qualitative and quantitative approaches*. Sage publication, London.
- Bertelsen, Reidar, Arnvid Lillehammer og Jenny-Rita Næss 1987: Introduction. I Bertelsen, Reidar, Arnvid Lillehammer og Jenny Rita Næss (red.), *Were they all men? An examination of sex roles in prehistoric society*, s. 9-11, *AmS Varia 17*, Stavanger.
- Bjerck, Hein Bjartmann 1992: *Spor ved Saltstraumen gjennom 10 000 år*. Bodø.
- Blankholm, Hans Peter 1991: *Intrasite Spatial Analysis in Theory and Practice*. Aarhus University Press, Århus.
- Blindheim, Charlotte 1985: De fem lange år på Universitetets Oldsakssamling. *Viking*, Bind XLVIII:27-43.
- Boyd, Brian 1997: The power of gender archaeology. I Jenny Moore og Eleanor Scott (red.), *Invisible people and processes. Writing Gender and Childhood into European Archaeology*, s. 25-30, Leicester University Press, London.
- Brendalsmo, Jan 1987: Punkter til diskusjon om kjønn som variabel i arkeologi. *K.A.N.*, nr. 4:77-82.

- Brøgger Anton Wilhelm 1925: *Det norske folk i oldtiden*. Institutt for sammenlignende kulturforskning, Serie A: forelesninger.VIa, Aschehoug, Oslo.
- Burström, Mats 1999: Kunnskapssyn och arkeologisk förmedling. *Kulturmiljøvård*, nr.1:4-8. Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Bårdseth, Gro Anita 2001: *Arkeologi – historia om historia før historia*. Kulturhistoriske Forlag, Tønsberg.
- Caesar, Camilla, Ingrid Gustin, Elisabeth Iregren, Bodil Petersson, Elisabeth Rudebeck, Erika Räf og Lousie Ströbeck 1999: Inledning. I Caesar ,Camilla, Ingrid Gustin, Elisabeth Iregren, Bodil Petersson, Elisabeth Rudebeck, Erika Räf og Lousie Ströbeck (red.), HAN, HON, DEN, DET. At integrera genus och kjön i arkeologien, s 6-8. *University of Lund. Report series No.65*. Bloms Tryckeri, Lund.
- Conkey, Margaret W. 1993: Making the Connections: Feminist Theory and Archaeologies of Gender. I Hilary Du Cros og Laurajane Smith (red.), *Women in Archaeology: A Feminist Critique*, s. 3-15, Occasional Papers in Prehistory 23, Canberra, Australian National University
- Conkey, Margaret W. og Janet D. Spector [1984] 1998: Archaeology and the Study of Gender. I Kelley Hays-Gilpin og David S. Whitley (red.), *Reader in Gender Archaeology*, s. 11-45, Routledge, London.
- Conkey, Margaret W. og Joan Gero 1991: Tensions, Pluralities, and Engendering Archaeology: An Introduction to Women and Prehistory. I Joan M. Gero og Margaret W. Conkey (red.), *Engendering Archaeology. Women and Prehistory*, s. 3-30, Basil Blackwell, Oxford.
- Conkey, Margaret W. og Joan Gero 1997: Programme to practice: Gender and feminism in Archaeology. *Annual Reviews Anthropology*, vol. 26: 411-437.
- Damm, Charlotte 2000: Forskningsseminar om feministisk teori. Holdt ved Institutt for Arkeologi, Tromsø 10.03.00.
- Dommasnes, Liv Helga 1999: Arkeologisk kvinneforskning og Bergen museum. *Årbok for Bergen Museum*, s. 33-38, Universitetet i Bergen, Bergen.
- Du Cros, Hilary og Laurajane Smith 1993: *Women in Archaeology: A Feminist Critique*, Occasional Papers in Prehistory 23, Canberra, Australian National University.

- Ekeland, Torun 1992: Arkeologi og formidling: en kritisk analyse av museets presentasjon av fortiden. *ALH-forskning* 1992:1. Alta Lærerhøgskole, Alta.
- Elliott, Kathy 1994: Bak låste skap. Fortidens usynlige kjønn utstilt. Eller hvordan det ofte er gått som det er gått. *K.A.N.* nr. 17/18:111-135.
- Engelstad, Eivind S. 1937: Norsk Arkeologisk Selskap. *Viking*. Bind I:227-236.
- Engelstad, Ericka 1991: Images of power and contradiction: feminist theory and post-processual archaeology, *Antiquity* vol. 65 no. 248:502-515
- Engelstad, Ericka Uå(a): Gender, feminism and sexuality. In press.
- Engelstad, Ericka Uå(b): Situating the Archaeology of Gender and Feminist Theory. In press.
- Engelstad, Ericka, Gro Mandt og Jenny Rita Næss 1994: Equity Issues in Norwegian Archaeology. I Margaret C. Nelson, Sarah M. Nelson og Alison Wylie (red.) *Equity Issues for Women in Archaeology*. Archaeological Papers of the American Anthropological Association Number 5.
- Farbregd, Oddmund 1991: Bom i jakta – arkeologisk fulltreff. *Spor*, nr. 2:4-10.
- Flick, Marian 1994: *I år kan du våge alt, prøve alt... En studie av kjønnsroller i norsk ukebladreklame 1965-1985*. Doktorgradsavhandling i sosiologi, Universitetet i Bergen.
- Flyum, Karl Henrik 1996: Når litteraturvitenskapen møter vitenskapslitteraturen – en introduksjon til amerikanske studier av naturvitenskapens litteratur: forskningsfeltet Relations of Literature & Science. I Odd Børre Johnsen (red), *Forbildets forbilder. Norsk sakprosa. Andre bok*. s.146-166. Universitetsforlaget, Oslo.
- Gamble, Clive 1998 : Foreward. I Stephanie Moser, *Ancestral Images. The Iconography of Human Origins*, s ix-xxiv, Cornell University Press, Ithaca, New York.
- Gero, Joan M. og Margaret W. Conkey 1991: *Engendering Arcaheology. Women and Prehistory*, Basil Blackwell, Oxford.
- Gero, Joan og Dolores Root 1996: Public Presentations and Private Concerns: Archaeology in the Pages of National Geographic. I Robert W. Preucel og Ian Hodder (red), *Contemporary archaeology in theory: a reader*, s. 531-548, Blackwell, Oxford.

- Giegler, Helmut and Harald Klein 1994: Analysis of Textual Data from Personal Advertisements. I Michael Greenacre and Jörg Blasius (red.), *Correspondence Analysis in the Social Sciences*, s. 283-301, Academic Press, London.
- Gifford-Gonzalez, Diane 1993: You can hide but you can't run: representation of women's work in illustrations of Palaeolithic life. *Visual Anthropology Review*. Volum 9 nr.1:23-41.
- Gilchrist, Roberta 1999: *Gender and Archaeology. Contesting the past*. Routledge, London.
- Gramstad, Sigve 1988: *Norske kulturtidsskrift 1986. Ei utgreiing for Norsk kulturråd*. Norsk kulturråd, Oslo.
- Greenacre, Michael 1994: Correspondence Analysis and its Interpretation. I Michael Greenacre and Jörg Blasius (red.), *Correspondence Analysis in the Social Sciences*, s. 3-22, Academic Press, London.
- Grønmo, Sigmund 1971: *Yrkesbefelets forhold til sine sosial omgivelser: en innholdsanalyse av to befallstidsskrift i perioden 1918-1969*. Magistergradsavhandling i statsvitenskap, Universitetet i Oslo.
- Grønmo, Sigmund 1996: Forholdet mellom kvalitative og kvantitative tilnæringer i samfunnsforskning. I Harriet Holter og Ragnvald Kalleberg (red), *Kvalitative metoder i samfunnsforskningen*, s. 73-108. Universitetsforlaget, Oslo.
- Hagen, Anders 1986: Arkeologi og politikk. *Viking*. bind XLIX :269-278.
- Hagen, Anders 1997: *Gåten om kong Raknes grav. Hovedtrekk i norsk arkeologi*. Cappelen Forlag, Oslo.
- Haraway, Donna 1991: Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspectives. I Donna Haraway (red.), *Simians, Cyborgs & Women: The Reinvention of Nature*, s. 183-201, Free Association Book, London
- Harding, Sandra 1986: *The Science Question in Feminism*. Open University Press, Ithaca.
- Harding, Sandra 1991: *Whose Science? Whose Knowledge? Thinking from Women's Lives*. Cornell University Press, Ithaca.
- Harding Sandra 1993: Rethinking Standpoint Epistemologi: "What is Strong Objectivity"?, i Linda Alcoff and Elisabeth Potter (red.) *Feminist Epistemologies*, s. 49-82, Routledge, London.

- Haugland, Karen Marie 1988: *Periodiske publikasjoner og politisk debatt. Norske allmennkulturelle tidsskrifter 1760-1850*. Upublisert hovedfagsoppgave, Institutt for idehistorie. Universitetet i Oslo.
- Hemdorff, Olle H. 1990: En gård fra merovingertid på Sørbø, Rennesøy. *frå haug ok heidni*, nr. 1:12-15.
- Hertzberg Frøydis 1995: Uttalte og uuttalte normer for vitenskapelig skriving. I Odd Børre Johnsen (red.), *Virkelighetens forvaltere. Norsk sakprosa. Første bok*, s.187-205. Universitetsforlaget. Oslo.
- Hesjedal, Anders 1996: *Arkeologisk tekst som symbol*. Upublisert foredrag holdt på NAM i 1996.
- Hjellbrekke, Johs. 1999: *Innføring i korrespondanseanalyse*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Hjørungdal, Tove 1994: Poles Apart. Have There Been Any Male and Female Graves? *Current Swedish Archaeology*, Vol.2:141-150.
- Hodder, Ian 1997: Commentary: The gender screen. I Jenny Moore og Eleanor Scott (red.), *Invisible people and processes. Writing Gender and Childhood into European Archaeology*, s. 75-78, Leicester University Press, London.
- Hofseth, Ellen Høigård 1993(a): *Embla. Glimt av formødrenes historie fra fangststeinalder til senmiddelalder*. Kirja Forlag, Oslo.
- Hofseth, Ellen Høigård 1993(b): Forord. I Ellen Høigård Hoseth (red.), *Embla, Glimt av formødrenes historie fra fangststeinalder til senmiddelalder*, s. 9-11, Kirja Forlag, Oslo.
- Holm, Erling Dokk 2000: *Da forskningen forlot parnasset – fortellingen om formidlingen fra KULT*. Pax Forlag, Oslo.
- Hougen, B. 1961: Norsk Arkeologisk Selskap 25 år. *Viking*. Bind XXV:V-VIII.
- Indrelid, Svein 1996: *Strilesoga. Nord- og Midthordaland gjennom tidene. Fra steinalder til vikingtid*. Eide Forlag.
- Johansen, Arne B. 1987: Kvinnearkeologi. *K.A.N.*, nr. 5:27-32.
- Johnsen, Egil Børre 1995: *Den andre litteraturen. Hva sakprosa er*. Cappelen upopulære skrifter. Cappelen akademiske forlag A.S., Halden.
- Kirby, Sue 1996: The "guerilla girls" or a "gentle group of academics and museum workers". I Amanda Devonshire og Barbara Wood (red.), *Women in Industry and Technology. From Prehistory to the Present day*, s. 305-311, Museum of London.

- Knapp, A. Bernard [1988] 1998: Boys will be boys: Masculinist Approaches to a Gendered Archaeology. I Kelley Hays-Gilpin og David S. Whitley (red.), *Reader in Gender Archaeology*, s. 365-373, Routledge, London.
- Krippendorff, Klaus 1980: Content Analysis. An Introduction to Its Methodology. *The Sage COMMTEXT Series*, vol.5, Sage Publications, London.
- Lidèn, Hans-Emil 1991: *Fra antikviteten til kulturminne. Trekk av kulturminnevernets historie i Norge*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Lie, Sissel 1995: Uten din pust på mine ord blir det ingen mimosa. Fagtekstens retorikk. Egil Børre Johnsen (red.), *Virkelighetens forvaltere. Norsk sakprosa. Første bok*. s.173-186. Universitetsforlaget, Oslo.
- Lillehammer, Grete 1989: Kvinne på Haug – høvding på Jæren. *frå haug ok heidni*, nr. 2:255-258.
- Lindkvist, Kent 1981: Approaches to Textual Analysis. I Karl Erik Rosengren (red.) *Advances in Content Analysis*, s. 23-41, *Sage Annual Reviews of Communication Research*, SAGE Publications, London
- Lislerud, Anette 2001: “*Membrum Virile*”. *Falliske menneskefigurer i sørskandinaviske helleristninger. En feministisk tilnærming til bronsealderens maskulinitet*. Upublisert hovedfagsoppgave i arkeologi, Universitetet i Tromsø.
- Losnedahl, Kari Gaarder 1993: Kvinne+museum=kvinnemuseum? Senter for humanistisk kvinneforskning. *Skriftserie nr.5*. Bergen.
- Losnedahl, Kari Gaarder 1994: Kvinne og museum. *Nytt om Kvinneforskning*. 1/94, s. 5-10.
- Losnedahl, Kari Gaarder 1999: Hvorfor drive kvinneforskning i museene? I Kari Gaarder Losnedahl og Einar Ådland (red.) *Hvorfor drive kvinneforskning i museene?* s. 1-2, *Bergen Museums skrifter nr.8*.
- Madsen, Torsten 1990: Statistikk og arkæologi. I Carsten U. Larsen (red.), *Arkeologi, statistikk og EDB. Forelæsningsnotater fra efteråret 1989*, s. 57-80. *Arkeologiske skrifter 4*, Københavns Universitet, Arkeologisk institutt.
- Magnus, Bente og Bjørn Myhre 1986: Forhistorien; Fra jegergrupper til høvdingesamfunn. I Knut Mykland (red.), *Norges historien*, bind 1, Cappelens Forlag, Oslo
- Mandt, Gro 1986: Hva nå? *K.A.N.*, nr.1:66-67.

- Mandt, Gro 1994(a): Kvinneliv i fortida. Bokomtale. *Nytt om kvinneforskning*. 3/94. s.58-60.
- Mandt, Gro 1994(b): Trenger vi en feministisk museumskritikk? *Nytt om Kvinneforskning*. 1/94, s. 11-20
- Mandt, Gro 1995: Tilbakeblikk på 10 år med K.A.N.. *K.A.N.*, nr. 19-20, s. 9-21.
- Mandt, Gro 1998: Finnes kjønsspillet i museer? I Finnes kjønsspillet i museumsverdenen? Rapport fra det fjerde seminaret for museumskritikk. *Arbeidsnotat 1/98. Sekretariatet for kvinneforskning, Norges forskningsråd*. Nettbasert publikasjon, <http://kilden.froskningsradet.no/publikasjoner>
- Markussen, Turid og Ann Therese Lotherington 1999: Kritisk kunnskapspraksis: en introduksjon. I Ann Therese Lotherington og Turid Markussen (red.), *Kritisk kunnskapspraksis. Bidrag til feministisk vitenskapsteori*, s.9-34, Spartacus, Oslo
- Meskel, Lynn 2001: Archaeologies of Identity. I Ian Hodder (red.), *Archaeological Theory Today*, s. 187-213, Polity Press, Oxford.
- Mikkelsen, Egil 1997: Norsk arkeologisk selskap 60 år. *Viking*. Bind LX:133-136.
- Moore, Henrietta L. 1988: *Feminism and anthropology*. Polity Press, Oxford.
- Moore, Jenny 1997: Conclusion: The visibility of the invisible. I Jenny Moore og Eleanor Scott (red.), *Invisible people and processes. Writing Gender and Childhood into European Archaeology*, s. 251-257, Leicester University Press, London.
- Moser, Stephanie 1993: Gender stereotyping in pictorial reconstructions of human origins. I Hilary Du Cros og Laurajane Smith (red.) *Women in Archaeology: A Feminist Critique*, s. 75-92, Occasional Papers in Prehistory 23, Canberra, Australian National University.
- Moser, Stephanie 1996: Visual representation in Archaeology: Depicting the Missing-Link in Human Origins. I Brian S. Baigrie (red.), *Picturing Knowledge. Historical and Philosophical Problems Concerning the Use of Art in Science*, s. 184-214. University of Toronto Press. Toronto.
- Moser, Stephanie 2001: Archaeological Representation. The visual Conventions for Constructing Knowledge about the Past. I Ian Hodder (red.), *Archaeological Theory Today*, s. 262-283, Polity Press, Oxford.
- Møllerop, Oddmund og Arne B. Johansen 1977: Museet 100 år. *frå haug ok heidni*. Nr1:168-175.

- Møllerop, Odmund 1980: Rogaland arkeologiske forening 20 år. *frå haug ok heidni*. Nr.1:3-4.
- Møllerop, Odmund 1991: Arkeologisk museum i Stavanger. *frå haug ok heidni*. Nr.1:3-4.
- Møllerop, Odmund 1995: Frå haug ok heidni – et sjeldent tidsskriftenavn. *frå haug ok heidni*. Nr.3:59.
- Nelson, Margaret, C., Sarah M. Nelson og Alison Wylie 1994: Equity Issues for Women in Archaeology. *Archaeological Papers of the American Anthropological Association Number 5*.
- Nelson, Sarah, Milledge 1997: *Gender in Archaeology. Analyzing Power and Prestige*, AltaMira Press, Walnut Creek.
- NKKM 1986: *Strukturering av det norske museumsvesen*. En innstilling lagt frem av styret i Norske Kunst- og Kulturhistoriske Museer, Oslo.
- NOU, Norges Offentlege Utgreiingar 1996 (7): *MUSEUM. Mangfald, minne, møtestad*. Oslo.
- Næss, Jenny Rita 1986: Tenkegruppens bakgrunn og perspektiv. *K.A.N.*, nr. 1:6-15.
- Næss, Jenny-Rita 1987: Introduction. 6 years later. I Reidar Bertelsen, Arnvid Lillehammer og Jenny-Rita Næss (red.), Were they all men? An examination of sex roles in prehistoric society, s. 11-12, *AmS Varia 17*, Stavanger.
- Pettersen, Kristian 1986: Den fantastiske flinten. *Spor*, nr.1:12-16.
- Petterson, Bodil 1994: Kvinnor och män i Birka. *Meta*, nr. 1:63-70.
- Olesen, Bodil 1999: At bringe glemt og fortrængt liv frem til anskuelse – hvad kan og bør formidles, og på hvilken måde. I Kari Gaarder Losnedahl og Einar Ådland (red.) Hvorfor drive kvinneforskning i museene? s. 7-10, *Bergen Museums skrifter nr.8*
- Olsen, Bjørnar 1993: Det arkeologiske museum: momenter til en kritikk. *Nordisk Museologi*, nr.1:45-59.
- Olsen, Bjørnar 1997: *Fra ting til tekst. Teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Olsen, Bjørnar 2000: Bilder fra fortiden – representasjon av samisk kultur på samiske museer. *Når tradisjonene står i veien*, s. 29-41, Norsk museumsutvikling 2000:1.
- Praetzellis, Adrian 2000: *Death by theory. A Tale of Mystery and Archaeological Theory*. AltaMira Press, Oxford.

- Roberts, Catherine 1993: A critical approach to gender as a category of analysis in archaeology. I Hilary Du Cros og Laurajane Smith (red.), *Women in Archaeology: A Feminist Critique*, s. 16-21, Occasional Papers in Prehistory 23, Canberra, Australian National University.
- Rui, Liv Marit 1995: Et arkeologisk materiale fra middelalder-Oslo i feministisk perspektiv. *K.A.N.*, nr. 19-20:55-71.
- Rustad, Linda Marie 1996: Posisjonering versus Gudetriks. Et feministisk epistemologi-prosjekt. Med utgangspunkt i Lorraine Code, Donna Haraway og Sandra Harding, Senter for kvinneforskning, NTNU, *Skriftserie 4*, Trondheim.
- Rustad, Linda 1998: Kunnskap som delvise forbindelser. I Kristin Asdal, Ann-Jorunn Berg, Brita Brenna, Ingunn Moser og Linda M. Rustad (red.), *Betatt av viten, bruksanvisninger til Donna Haraway*, s. 120-144, Spartacus, Oslo.
- Sandmo, Anne-Karine, Reidar Bertelsen og Ragnhild Høgsæt 1994: Fra boplass – til by – opp til 1794. Bind 1 i Tromsø gjennom 10000 år. Utgitt av Tromsø Kommune.
- Schaanning, Espen 1997: Vitenskap som skapt viten. Foucault og historisk praksis. Spartacus Forlag, Oslo.
- Scott, John 1990: *A Matter of record. Documentary Sources in Social Research*. Polity Press, Oxford.
- Shennan, Stephan 1997: *Quantifying archaeology*. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Shetelig, Haakon 1925: *Norges forhistorie – problemer og resultater i norsk arkeologi. Institutt for sammenlignende kulturforskning. Serie A: forelesninger*. Va. Oslo
- Simonsen, Povl 1972: Oltidsforskning og fornminnevern. s 82-95. I Ørnulf Vorren (red.), *Museum og Universitetet. Tromsø Museum 1872-1972*. Universitetsforlaget. Tromsø-Oslo-Bergen.
- Skirbekk, Sigurd og Olaf Aagedal 1973: *Meninger i NRK: en studie av idèpolitisk balanse*. Dreyer, Oslo.
- Skjølsvold, Arne 1986: Norsk Arkeologisk Selskap 50 år. *Viking*, Bind XLIX : 5-13.
- Solli, Brit 1999: Queer theory og gamle guder. Skeive perspektiver på norrøn mytologi. I Ann Therese Lotherington og Turid Markussen (red.), *Kritisk kunnskapspraksis. Bidrag til feministisk vitenskapsteori*, s. 241-264, Spartacus, Oslo.

- Spector, Janet D. 1993: *What This Awl Means. Feminist Archaeology at a Wahpeton Dakota Village*. Minnesota Historical Society Press.
- Ströbeck, Louise 1999: Möjligheter, begränsningar och utmaningar inom genusarkeologi – nåkre refleksjonar. I Caesar, Camilla, Ingrid Gustin, Elisabeth Iregren, Bodil Petersson, Elisabeth Rudebeck, Erika Räf og Lousie Ströbeck (red.), HAN, HON, DEN, DET. At integrera genus och kjön i arkeologien, s. 17-25. University of Lund. *Report series No.65*. Bloms Tryckeri. Lund.
- Svenneby, Elin 1994: Hva er feministisk teori? *K.A.N.*, nr. 17-18:1-27.
- Sørensen, Marie Louise Stig 2000: *Gender Archaeology*. Polity Press, Oxford.
- Trigger, Bruce G. 1996: *Arkeologiens idéhistorie*. Oversatt av Toril Hanssen. Pax Forlag, Oslo.
- Trøim, Isa 1999: *Arkeologisk forskning og det lovregulerte fornminnevernet. En studie av fornminnevernets utvikling i perioden 1905-1978*. Varia 49. Universitetets Oldsaksamling, Oslo.
- Valen, Gerd 1995: Hva har endringen i analogibruken betydd for framstillingen av kjønnsrelasjoner i arkeologien? *K.A.N.*, nr. 19-20:23-34.
- Wasberg, Gunnar Christie 1998: *Fagpressen i Norge. Et historisk perspektiv*. Forskningsrapport. Den Norske Fagpresses Forening, Oslo.
- Weber, Robert Philip 1985: Basic Content Analysis. *Quantitative Applications in the Social Sciences. A SAGE Univeristy Press Paper Series*, nr.49, London.
- Welinder Stig 1987(a):Kvinnligt och manligt i mesoliticum. *K.A.N.*, nr.4:68-76.
- Welinder, Stig 1987(b): Svensk arkeologis guldålder och kvinnosaken. *K.A.N.*, nr.5:84-90.
- Welinder, Stig 1987(c): *Arkeologiska bilder*. Varia 14, Universitetets Oldsaksamling, Oslo.
- Welinder, Stig 1999: Mannsarkeologi innom ett genderperspektiv. I Caesar ,Camilla, Ingrid Gustin, Elisabeth Iregren, Bodil Petersson, Elisabeth Rudebeck, Erika Räf og Lousie Ströbeck (red.), HAN, HON, DEN, DET. At integrera genus och kjön i arkeologiens 126-137. *University of Lund. Report series No.65*. Bloms Tryckeri. Lund.
- Widerberg, Karin 1994: *Kunnskapens Kjønn. Minner, refleksjon og teori*. Oversatt fra svensk av Kari Bolstad, Pax Forlag, Oslo.

- Wood, Barbara 1996: Wot! No Dinosaurs? Interpretation of Prehistory and a new Gallery at the Museum of London. I Amanda Devonshire og Barbara Wood (red.), *Women in Industry and Technology. From Prehistory to the Present day*, s. 53-63, Museum of London.
- Wylie, Alison 1991: Gender Theory and the Archaeological Record: Why Is There No Archaeology of Gender? I Joan M. Gero and Margaret W. Conkey (red.), *Engendering Archaeology. Women and Prehistory*, s. 31-54. Basil Blackwell, Oxford.
- Østbye, Helge, Knut Helland, Karl Knapskog og Terje Hillesund 1997: *Metodebok for mediefag*. Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

Førord i tidsskriftene:

- Beverfjord, Aud 1999: Lederen. *Spor*, nr.1:2.
- Binns, Karen Støren. 1986: Redaktøren. Kjære leser. *SPOR.*, nr.1:2.
- Brøgger, Anton Wilhelm 1937: Viking. *Viking*, bind 1:6.
- Nilssen, Arne C. og Helge A. Wold 1987: Innledning. *Ottar*, nr. 1:2.
- Redaksjonen 1954: OTTAR. *Ottar*, nr.1:2.
- Redaksjonen 1971: Introduksjon. *Arkeologiske meddelelser fra Historisk museum, Universitetet i Bergen*, nr.1:3.
- Redaksjonen 1973: Fra redaksjonen. *Arkeologiske meddelelser fra Historisk museum, Universitetet i Bergen*, nr.1:3.
- Redaksjonen 1980: Fra redaksjonen. *Arkeo*, nr.10:3.
- Redaksjonen 1986: Forord. *K.A.N.* nr.1:1-2, Universitetet i Bergen.
- Redaksjonen 1988: Fra redaksjonen. *Arkeo*, nr. 1:3.
- Redaksjonen 1991: Fra redaktøren. *frå haug ok heidni*, nr.1: 2.
- Redaksjonen 1996. Fra redaksjonen. *Arkeo*, nr. 2:3.
- Skjølvold, A 1960: Rogalands arkeologiske forening. *frå haug ok heidni*, nr.1:1-2.
- Wold, Helge A. 1982: Forord. *Ottar*, nr. 1:2.
- Wold, Helge A 1994: Innledning. *Ottar*, nr 2: 2-4.

Annet:

Bokmålsordboka. Definisjons og rettskrivningsordbok. 5. Opplag 1990

Universitetsforlaget, Oslo

Emneregister for *frå haug ok heidni* 1980-1995. *Frå haug ok heidni.* 1996, nr.1.

Notis angående utgivelse av *Arkeo* en gang i året. *Arkeo.* 1999, nr.1:1

<http://www.kulturrad.no/>